

# მ მ ა მ ბ ე

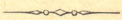
თ ვ ი უ რ ი ქ უ რ ნ ა ლ ი

წელიწადი მეშვიდე

**№ XII**

საქართველოს საბჭოთაო

დეკემბერი, 1900



ტფილისი

საქართველოს საბჭოთაო

1900

183

ს. ბ. ნ. ბ. მ. ნ.

საქართველოს

საქართველოს

ს. ბ. ნ.

Доволено цензурою. Тифлисъ, 31-го Декабря 1900г.

ს. ბ. ნ. ბ. მ. ნ.

ს. ბ. ნ.

ს. ბ. ნ. ბ. მ. ნ.

ს. ბ. ნ.



## შ ი ნ ა ა რ ს ი

I—	წუთისოფელი. — მოთხრობა. — XII—XXVI ს. ა—ასი.	83
II—	ხალხური ლექსები. — (გაგონილი ხევსური ვაჟიკო არაბულისაგან).	56
III—	მერთმარი. — თხზ. გიორგისა. — თარგ. ვერმანულიდან. — ი—ნისა (დასასრული)	60
IV—	არხეოლოგიური მოგზაურობანი და უმნიშვნა- ნი. — ე. თაყაიშვილისა	1
V—	სამეგრელოს აღწერა. — XXI—XXII. — არქანჯელო ლაშვერტისა. — (თარგმანი იტალიურით)	25
VI—	მე-18 საუკ. ქართული თეორია ლექსთა-წყობი- სა. — ა. ხახანაშვილისა	50
VII—	შინაარსი 1900 წლის მოამზისა	I—VI

---

# წუთი სოფელი

(მოთხრობა)

## XII \*)

ერთ საღამოს, როდესაც მოსამსახურემ ოთახებში ლამპრები აანთო და ჩვენი ბედნიერი სპასოვიჩი მოუჯდა სამწერლო სტოლს, კარები ვიღამაც გაუბედავად დააკაკუნა. რადგან ეს ჩვეულებრივი მოვლენა იყო, ამიტომ სახლის პატრონმა ამ ამბავს ყურადღებაც არ მიაქცია. გავიდა ცოტა რამ ხანი და უცებ მას შემოესმა ნელი და ნაზი ჩახრანტალება. ამ ხმამ ელექტრონის ნაპერწკალივით გაურბინა მთელს ტანში მჯანჯანავილსა; კალამი ხელიდან გაეარდა და თითონ თვალის დახამხამების უმალ ფეხზე წამოხტა. გაიხედა კარებისაკენ და იქ დაინახა ერთი ისეთი ვინმე, რომელმაც იმავე წამს სულ მთლად შეიპყრო მისი სული და გული.

კარებთან იდგა შავ ქართულ ტანსაცმელში მოხდენილად გამოწყობილი ახალგაზდა მანდილოსანი, რომლის სიღამაზე გათქმული იყო მთელს იმ მხარეში. მინახავს შემოდგომის ღამეში საავდრო ღრუბლებით შავად დაბურული ცა, უცებ დაუბერავს ქარს, გაუგლეჯია შუაზე ეს შავი ღრუბლები და მოწმენდილი ცის პატარა სივრცეზე გამოჩენილა ობლად მოციმციმე ბელგრიალა ვარსკვლავი, რომლის ნაზ ელვარებას მდლით აუვსია ცაცა და ქვეყანაცა. სწორედ ამ შავ ღრუბლებში მოელვარე ვარსკვლავსა ჰგავდა ეს ქალი. სპამოვიჩმა მოკრძალებით გადასდგა ჰისკენ რამდენიმე ნაბიჯი და ენა დაბმით

\*) იხ. „მოამბე“ № XI, 19 00 წ.

მოიწვია თავის სტოლოთან, სადაც ზღილობიანად მოუშხადა სავარძელი. ქალმა პაწია თეთრი ხელით ფუნჩულა კავები გაისწორა; ჯიბიდან ხელსახოცი ამოიღო და ვარდიფერ ლამაზ ტუჩებზე მოხდენილად მიისვ-მოისვა; მერმე აიღო თავი მაღლა და ნელ-ნელა გასწია დამზადებული ადგილისაკენ. კავალერი წინიდან ჩამოეცალა, სავარძელზე მიუშვირა ორივე ხელები და მოწიწებით მოახსენა:

— გთხოვთ დაბძანდე, კნენა!

ქალმა უცებ გაიკისკისა; მაგრამ თავი მალე შეიკავა და დაბალის ხმით იწყო გულიანი კუჭკუჭი. მუაუნაშვილი გაშტერდა, ჭკუა-გონება დაებნა და რამდენსამე ხანს შერცხვენილი, პირდაღებული და თვალგ-დაჭყეტილი დარჩა. უცებ ერთმა საიმედო აზრმა გაურბინა თავში. ასე თავისუფლად მოკისკისე ქალი სწორედ საჩემკბილო უნდა იყვესო. ჩვენმა მიხეილმა ამავე წამს სული მოიდგა; ხმა მაღლა გადინარჩნარა ამანაც და თვალების პლუტური ბრეციით მოახსენა სტუმარსა:

— თუმცა თქვენი სიცილი სამოთხის გალობად ესმის ჩემს ყურებს, მაგრამ მაინც კი მინდა შევიტყო, — რა არის მიზეზი თქვენი ეგრეთი მხიარულებისა!

— მე კნენა არა ვარ, ბატონო! — წარმოსთქვა უკვე დამშვიდებულის ღიმილით ქალმა; — მოქალაქის ქალი და ხელოვნის ქვრივი გახლავართ.

— მაშ, მაგაზე იცინით? — დაიძახა აღტაცებით მიხეილმა; — მაღლობა ღმერთს! მაგრამ გულ-ახსნით მოგახსენებთ, რომ აგერ ოც და თხუთმეტი წლის კაცი ვარ, მრავალი ლამაზი კნენები მინახავს, მაგრამ მათში არც ერთი არ ყოფილა თქვენისთანა ამომავალი ცისკარა, თქვენისთანა მოწყვეტილი ვარსკვლავი, თქვენ ნაირად შემკული სიტურფითა და მშვენებითა! ვაგლახ მე, რომ დიდებულის მგოსნის ნიჭით არ ვარ ღვთისაგან დასაჩუქრებული! რომ დღე და ღამ ხელში ჩანგი არ მიჭირავს და თქვენს კალმით აუწერელს სიკეკლუცეს განწყვეტლივ არ ვაქებ და არ ვადიდებ!

ქალი ნაზად ილიმებოდა, სიამოვნებით ლოცები თურაშაჟ-ლი ვაშლივით დასტკრუტოდა და ეშხით აღზნებული შავი თვალები ტრფიალების ცეცხლიან ისრებს ელვასავით ისროდ-ნენ აქეთ-იქით. ჩვენი მიხეილ ბაადურჩი თუმცა კაი გაქნილი „პლუტი“ იყო, მაგრამ ამ ისრებისაგან მაინც სასტიკად დაიჭ-რა. მთელი მისი სხეული ცახცახმა აიტანა, სისხლი მიაწვა თავ-ში და პირუტყულმა ჟინმა სულ მთლად მოიკავა მისი ბუნება. უცებ ქალის წინ დაეცა მუხლებზე და გაშალა ხელები, რომ მოხვეოდა მის ფეხებს, მაგრამ ქალი მარდად გაუსხლტდა ხე-ლიდან. წამოხტა ფეხზე და კარებისაკენ გაიქცა-

— რას სჩადიხართ, ბატონო? — დაიძახა კარების ახლო შემ-დგარმა ქალმა, — რა საკადრისია მაგისთანა ქცევა! ჯერ სამი თვეც არ არის, რაც ქმარი დავმარხე და თქვენ კი .

— აბრამის წიაღსა შინა განუსვენოს იმ თქვენ ქმარს! — შესძახა მეაუნაშვილმა. — ვფიცავ თქვენ ლამაზ თვალებს, რომ ყოველ თვე და კვირა არ დავაკლებ იმას პანაშვიდს!. დიდ, უზარმაზარ მარმარილოს ქვას დავადებ მის საფლავს!.

— ნუ სწუხდებით, ყმაწვილო, ნუ სწუხდებით! — გააწყვე-ტინა ქალმა; შემდეგ მსწრაფლად გატრიალდა უკან და ისე უეცრად გავარდა გარედ, რომ ჩვენმა სულ-წასულმა დონქუ-ანმა ერთი დაძახებაც კი ველარ მოასწრო.

ხომ გინახავთ, ჩემო ბატონო, მძიმე ტვირთ ქვეშ მოკაკული, ლაფში ჩაფლული ჯორაკა? — სწორედ ამ სულიერს ჰგავდა კაი ხანს ჩვენი ვაებატონი, როდესაც მარტოკა დარჩა თავის კაბი-ნეტში. ორიოდ წამის შემდეგ აზრები შემოიკრიბა და გაცხა-რებული ეცა კარებსა; გამოაღო და გავარდა ქუჩაში. აქ მრავალი ქალი და კაცი დადიოდა, მედუქნეები რაღასაც გაჰკი-ოდნენ; მოსერიწე ხალხი ხმა-მალლა ლაპარაკობდა, ხუმრობდა, იცინოდა. ყველა ამან თითქო პანლური ამოჰკრა ჩვენს მიხეილს, რომელიც საჩქაროზე უკანვე შემოაგლო ოთახში. მას ეგონა, რომ სახლში მომხდარი ამბავი ქუჩამ უკვე იცოდა და ყველა-ფერი, რაც კი იმ ქუჩაში მან დაინახა, ან გაიგონა, ყველა-



ფერი შეეხებოდა მას. შუა ოთახში შეჩერდა, ორივე ხელები აიღო მაღლა და იწყო ცემა კისერში ხან ერთი მუშტით და ხან მეორეთი. თანაც ხმა მაღლა სიბრაზითა და ნიშნ-მოგებით იძახოდა:

— აი ასე გინდა, ასე, შე სულ-წასულო, შე მოუთმენელო მგელო!... ედემიდან მოფრენილი მტრედი ხელზე გიჯდა და ისე გაგიფრინდა, რომ ერთი ბუმბულიც კი ვერ გამოაძერი!... შე ვირო, შენა!.. შენ სპასოვიჩი კი არა, უტვინო დოყლაპია, წუწკი ნაცარქექია უნდა გერქვას...

### XIII

რომ იტყვიან: ამ კაცს ღმერთი გასწყრომიო, სწორედ ჩვენს პატივცემულ სპასოვიჩზე შეიძლებაოდა ამის თქმა. ლანაში, უცნობი ქვრივის ისე მოულოდნელად გამოცხადებამ და შემდეგ მისმა საოცარმა გაქრობამ სულ ერთიან აურია მას კკუის დავთრები. მართალია, სასამართლოში წინანდებურად დადიოდა, ძველებურადვე სწერდა არზებს, ლაპარაკობდა და ივსებდა ფულით ჯიბეებს, მაგრამ ყველა ამას რაღაცნაირად გაუხუნდა ფერი, მოაკლდა შნო და მარილი. მსჯელობის დროს მას უცებ ავიწყდებოდა საჭირო სიტყვა, ეკარგებოდა აზრთა კავშირი, რისგამოც ერთგან რომ ოჩანი ცხენივით ჩერდებოდა, მეორე ადგილას კაჭკაჭივითა ხტოდა ერთი საგნიდან მეორეზე. აღარც ხმა ჰქონდა ისეთი რიხიანი, იმგვარად გამომხატველი მხნეობისა და გაბედულობისა, როგორც წინადა. მთელი ბუნება მკაუნაშვილისა მოცული იყო გააფთრებული პირუტყვეული ჟინითა. სადღაც და როდესღაც ენახა ცირკში ერთი ნახევრად დედიშობილა ახალგაზდა მოთამაშე ქალი. ეს ქალი შემდეგ სრულიად მიაფიწყდა და მხოლოდ დღეს ხელახლა აღსდგა იგი ფიქრებში. აღსდგა, გამოეჭიმა წინ მის სულიერ თვალებს და დღე და ღამ აღარა შორდებოდა. ხანდისხან ისე გაუცხოველდებოდა ხოლმე ეს წარმოდგენა, რომ ხორციელის თვალითაც კი გასაოცარის სინამდვილით ხედავდა მის ტიტვე-





ტოზის ნამუშავარი კი არა, კალმით ნახატი ჩუქურთმა გეგონებოდათ. ამიტომაც ნიკოლა კალატოზის სახელი შორს იყო გავარდნილი, და ვისაც კი დიდი და კარგი რაიმე შენობის დაწყობა უნდოდა, მას ეწეოდა ორივე კალთებით თავისკენ. ფულს ბლომად შოულობდა და ამ ფულით ყიდულობდა ვენახებს, დუქნებს, სახლებს. ფულადაც კარგა ბლომიდა ჰქონდა გაცემული. გარდა საქეიფო დღეებისა, კალატოზი ხელმომკირნე კაცი იყო: თვეებს ისე გაატარებდა, რომ ორი-სამი მანათის მეტს არ დახარჯავდა თავის თავზედა. მარად ძველი, დაგლეჯილი ტანისამოსით დაიარებოდა, მაგრამ თავის ლამაზ მაშინკას კი ქალბატონივით ინახავდა. სახლში ოროლი მოსამსახურე ჰყავდა: ბიჭი და დედაკაცი, ამის გამო სულ უბრალო და სუმბუქ ხელსაქმის გარდა, მაშინკა არაფერს არ ეკარებოდა. იცვამდა მკერვალებისაგან საუცხოვოდ დამზადებულ ტანისამოსსა, ირთებოდა ოქრო-ვერცხლის, თვალ-მარგალიტის ძვირფასი სამკაულებით. ზოგიერთა ქმარს ძილი და მოსვენება ეკარგება, როდესაც მისი ცოლის სილამაზეს აქებს ვინმე; ხოლო ჩენი კალატოზის აღდგომა მაშინა თენდებოდა, როცა მაშინკას სიკეკლუცე ქება-დიდების საგნადა ხდებოდა. ამ დროს მთელი მისი სახე ნეტარების შუქით იმოსებოდა, გულიანად ხითხითებდა. თუ ესეთი ლაპარაკი თავადიშვილებში ჩამოვარდებოდა, მაშინ მათთან შელაზღანდარავებული კალატოზი სიცილ-ხარხარს შემდეგ სიტყვებსაც დაუმატებდა ხოლმე: ღმერთს ერწმუნე, ღმერთსა, ჩემ მაშინკას დუქინ-ნახევარ კნინებშიაც არ გავცვლი. — რავარ შთაბეჭდილებას ახდენდნენ ეს სიტყვები „კნინებზე“, ამას მკითხველი თითონ მიხვდება, ხოლო „კნიაზების“ შესახებ კი ვალდებულად ვრაცხ ჩენს თავსა მოგახსენოთ, რომ ზოგიერთა მათგანნი სრული თანამგრძობელნი ბრძანდებოდნენ ამ აზრისა. ამ თანამგრძობას ხშირად საქმითაც ამტკიცებდნენ: კეთილ-მორწმუნე ბწყინვალე მეუღლეებს ანებებდნენ თავსა და გულის გასართობად იკრიბებოდნენ ხოლმე კალატოზის კოხტა, მოარშიყე ცოლთან.

XIV

მათ ბწყინვალეებათა შორის უფრო ერთი განირჩეოდა სხვებისაგან თავის შინაურული დაახლოვებით ამ ოჯახთან. ეს იყო დიდი მემამულე, მთისა და ბარის ჰატრონი, კარგი შემძლებელი თავადი თონიკე ბადრიძე. თონიკე იმ დროს სამოც წლამდე იქნებოდა მიხწყული, მაგრამ შეხედულობა კი ჯერ კიდევ ჭახმაკი და მაგარი აგებულობის ვაჟკაცისა ჰქონდა. იგი, როგორც ჩაცმა-დახურვით, ისე ქცევითა და დინჯი, ზდილო-ბიანი სიტყვა-პასუხით სასიამოვნოდ მოგაგონებდათ ძველ დარბაისელ ქართელს. თავადი დაუახლოვდა ამ ოჯახს ისევ მაშინ, როდესაც დიდი თავმდაბლობა გამოიჩინა და ყმაწყვილ ღარიბ კალატოხს ქორწილში მეჯვარედ გაჰყვა. ჯერის წერის შემდეგ კალატოხმა ზედ შუა ქალაქში იყიდა კარგა მოზდილი ადგილი, რომელზედაც ორ სართულიანი ლამაზი სახლი გამოსქიპა. ხმა იყო გავრცელებული, რომ ნიკოლამ ეს სახლები თონიკეს ფულით აიშენაო. მათი ბწყინვალეება ქვრივი იყო; ხშირად დაიარებოდა კალატოხის ოჯახში და რჩებოდა იქ იმ დროსაც, როცა სახლის უფროსი შინ არა ბძანდებოდა. თონიკეს ერთად-ერთი ვაჟი ჰყავდა და ისიც წლით-წლობამდის ქალაქში, გიმნაზიის პანსიონში, სცხოვრობდა. ამიტომ რა საკვირველი უნდა იყვეს, რომ მამულის მოვლით გაჯერებული, უზარ-მაზარ ციხე-დარბაზში მარტოდ-მარტო დარჩენილი თონიკე ხშირად გამოქცეულიყო სოფლიდან და მისგან დავალებულ კალატოხის ოჯახში ცოტა რამ სიამოვნებას მისცემოდა. ჯვრის წერის შემდეგ, მეორე წლის დამლევს, მაშინკას ეყოლა ქალი და ბოროტი ენები შეუპოვრად გაიძახოდნენ, რომ ეს ბავშვი თონიკეს უფრო ჰგავს, ვიდრე კალატოხსაო... ესა და სხვა მრავალი ამგვარი ქორები თონიკესა და მაშინკას შესახებ პირველ ხანად ბლომად დადიოდნენ იმ უბანში, მაგრამ, რაკი მათ ყურადღება არაფერ არ მიაკცია, ამიტომ თავის-თავად გაჰქრნენ.

ყოველივე ეს ცნობანი აქა-იქ, ნაწყვეტ-ნაწყვეტად სხვა და სხვა პირთაგან შეჰკრიბა მიხეილ ბააღურის ქემ. თუმცა ამ ცნობებს ბევრი რამ აკლდათ; ურწმუნო ადამიანს შეიძლება არც სავსებით მიელო იგინი, მაგრამ ჩვენმა გმირმა მაინც მაგრა მოხვია მათ ხელი. თავის პრაქტიკულის ჭკუით მან ეს უკავშირო ამბები შეაერთა, საფუძვლიანი წარმოდგენებით შეავსო და შემდეგ უსათუოდ ქეშმარიტ დასკვნასაც გამოიყვანდა აქედან, თუ რომ აზრის სწორ მოქმედებას აქოთებული გრძნობა არ გადასდგომოდა წინა. როგორ? სიბრაზით დაიძახა მან ერთ სალამოს.. აქაც ის წყეული თავადები მგლობებიან გზაში! მიფთხილდით, ბატონებო, მიფთხილდით!.. დღეს ისეთი ვირეშმაკა ნულარ გგონივართ, როგორიც ვიყავ მაშინ! ეხლავე, ემ წამში მოვდივარ თქვენთან და მაშ სპასოვიჩი ნულარ ერქვას ამ ბიქსა, თუ მაგ სახლში თქვენი სინსილა არ გაეაწყო. — მარდალ წამოხტა სკამიდან, ჩაიცვა ფარჩის ახალუხი, ყომრალ თიფთიკის ჩოხაზე ოქროში დაფერილი ქამარ ხანჯალი შემოიკრა, წაბლის ფერი პატარა, სუმბუქი კალმუნის ქუდი დაიხურა; შემდეგ ჩაიღო შარვლის ჯიბეში სავსე რევოლვერი და ამაყად, თავმომწონედ გამოვიდა გარედ.

— ღმერთი კი არ გამიწყრეს და ამ საქციელით საუკუნოდ საქმე არ გავიფუტო. ნეტა ვიცოდე, უზღელობა ხომ არ არის, რომ ასე დაუპატიებლივ მივდივარ იმის სახლში, რომელსაც იმ წყეულ სალამოს მე ისე ბრწყულად მოვექეცი!.. — უთხრა მან თავის თავსა, როდესაც ერთ წამს თავის კარებ წინ შესდგა. მცირეოდენი ფიქრის შემდეგ დაცინვით გაიღიმა, ხელი უსიამოვნოდ ჩაიქნია ძირსა და დაღრმჯით წარმოასთქვა.

— რას მიქვიან ზდილობა? ზდილობა ქლესა, ფარისეველი ხალხის საქმეა; მე პირდაპირი კაცი ვარ და, ი რაღაც ზდილობა ბძანდება, ფეხებზედაც არა მკიდია!..



## XV

თუმცა ხშირი ბინდი იყო დედა-მიწაზე დაცემული, მაგრამ ზაფხულის გრილ საღამოს მრავალი ხალხი გამოეწვია დახუთულ, წამხდარ ჰაერიან სახლებიდან ქუჩაში სასეირნოდ. კოხტად გამოწყობილმა მიხეილმა ამ ხალხს გვერდზე აუარა და ჩქარის ნაბიჯით გასწია წყაროს უბნისკენ. რამდენმამე ნაცნობმა ჩაუარეს გვერდზე, დააცქერდნენ, მაგრამ ახალ ქართულ ტანსაცმელში ვერ იცნეს იგი. ეს გარემოება კეთილნიშნად ჩასთვალა და უფრო გულმაგრა მოუმატა ნაბიჯსა. გაიარა უმთავრესი ქუჩა, გავიდა წყაროს უბანში და ბოლოს, გულის ფანქვალით, მიადგა ორ სართულიან ქვით-კირის სახლსა, აიარა კიბე და, ბალკონზე გასულმა, ნელ-ნელა, გაუბედავად დაუაკუნა კარები. იმავე წამს შიგნიდან ვიღამაც მოირბინა კარებთან, გააღო იგი და „ენა ბძანდების“ მაგივრად, შინაურულად შეიპატიჟა სახლში. სიბნელისა გამო სპასოვიჩმა კარის გამღები ვერ გაარჩია, მაგრამ წმინდა, ნახ ხმაზე კი შეატყო, რომ ის უნდა ყოფილიყო ქვრივის ქალიშვილი, რომელზედაც უკვე ცოტა რამ ჰქონდა გაგონილი. ყმაწვილმა ქალმა გააღო შემდეგ ევროპიულად მოწყობილი, განათებული ოთახი და ახლა იქ შეიპატიჟა სტუმარი. თითონ კი მაშინათვე უკან გამობრუნდა, შეირბინა დედის ოთახში და სიცილით დაიძახა:

— დედიკო, დედიკო! ერთი ვიღაც უცხო კავალერი გეწვია! მე ვინმე ნაცნობი მეგონა; შინაურულად მოვიპატიჟე და, როცა სანათზე შევხედე, მაშინ კი დავინახე, რომ ის ამის მეტად არსად არა ყოფილა აქა.

დედა მისი თითქო მიხვდა, ვინც უნდა ყოფილიყო ეს კავალერი, ცოტა სახე შეუწითლდა. საჩქაროზე გამოიცვალა კაბა, ლეჩაქ-თასაკრავი გაიკეთა და, ყარყატივით ყელმოღერებულმა, გასწია სასტუმროსაკენ. კარებთანვე დახვდა ფეხზე



მდგომარე სპასოვიჩი, რომელმაც მძიმედ დაუკრა თავი და მოკრძალებით მოაზსენა:

— იმედი მაქვს სასტიკად არ გაჰკიცხავთ ჩემ სითამამეს და სულგრძელობით მაპატიებთ, რომ გავბედე ასე უდროვოდ თქვენთან მოსვლაი...

— რად ბძანებთ მაგას! — მიუგო ქვრივმა, — მეც იმ ღღეს თითქმის ემ დროს მოვედი თქვენთან, თუმცა კი მე, როგორც ქალს, არ შემწვევროდა ის საქციელი. მოგტყუვდი, ერთის მხრივ, იმის გამო, რომ მეტის-მეტად აღელვებული, გამწარებული ვიყავი, და მეორეს მხრივ, კიდევ იმიტომ, რომ თქვენ მხოლოდ აღუკატად, საქმის კაცად წარმოგიდგინეთ, და, რაკი ძიელ საჭირო საქმე მქონდა, გავბედე თქვენთან შემოსვლა. ჩემი სითამამისათვის აკი ღმერთმაც დამსასჯა.. ოხ, როგორ შემაშინეთ!

— უფრო მაგ გარემოებამ გამაბედდინა ღღეს თქვენთან ხლება. მინდა მივიღო თქვენგან სასჯელი იმ ბრძიყული დანაშაულობისათვის, რომელიც იმ საღამოს მე ჩაეიდინე.

— სასჯელი გნებათ? ძალიან კარგი! — წარმოსთქვა ქვრივმა მოხდენილის ღმილით. — მაშ მომინდვია შესრულება იმ საქმისა, რომელმაც მომიყვანა იმ ღღეს თქვენთანა!

კავალერმა ცალ მუხლზე დაიჩოქა, თავი ოღნავ დახარა ძირსა და, გულზედ ხელის მიღებით, წარმოსთქვა:

— ეგ ჩემთვის სასჯელი კი არა, არამედ დიდი, ენით გამოუთქმელი ბედნიერებაა! სასიამოვნოდ ვრწმუნდები, რომ მაგ ეშხით სავსე თვალებს, ვარდ-შაქარა ბაგეს და ენას ამოქმედებენ კეთილი გული და მაღალი, ანგელოზური სული. — საქვა თუ არა ეს, კოხტად წამოხტა ფეხზე, ნამღვილ აქტიორულად გადადგა ერთი ნაბიჯი უკან და წარმოსთქვა სწორედ ისეთის ხმით და ხელების ქნევით, როგორც არა ერთხელ ენახა სცენაზე:

— უბრძანეთ თქვენს ყურმოკრილ მონას, რაში მდგომარეობს საქმე? — ქალმა ჯერ გულიანად ჩაიციხა, შემდეგ ენად

გაკრეფილი კავალერი სტლოთან მიიწვია, ჩამოჯდა სკამზე და მასაც სთხოვა დაბრძანება. როცა დასხდნენ, ქალმა ლამაზი თვალები მიაპყრო მეაუნაშვილს, რომელსაც ამის გამო მსუნაგი კატასავით პირი ნერწყვით აევსო და ტანში, თავით-ფეხებამდე, სასიამოვნო ქრუნტელმა დაურბინა... შეხედა და იწყო:

— საქმე აი რაში გახლავთ, ჩემო ბატონო!. ჩემ უბედურ ქმარს...

— ღმერთმა აცხონოს!. — წაიბუტბუტა მიხეილმა.

— რას ბძანებთ?.

— არაფერს, ქალბატონო, არაფერს!. გთხოვთ გააგრძელოთ...

— ჩემ უბედურ ქმარს ერთი ცუდი ზნე სჭირდა: ორ-სამ თვეში ერთხელ აიჩემებდა ღვინის სმას და რამდენსამე დღეს უგრძობელად თერებოდა. შეურჩევიათ მისთვის ესეთი დრო და ხელი მოუწერინებიათ ერთ ქალაღზე. ეს ქალაღი ნასყიდობის ქალაღი გახლავთ: ვითომც ჩემ ქმარს თავის ძმისთვის ას თუმნად მიუყიდნია ერთი მოზდილი, ორი-სამი დღის, ვენახი და ათი დღიური სახნაე-სათესი მიწა. ამ ამბისა მე არაფერი არა ვიცოდი რა, და მხოლოდ იმ დღეს შევიტყუე, რა დღესაც თქვენთან შემოვედი. მაშინათვე გავედი იმ სოფელში, დავიბარე მამასახლისი და მოვატავინე ის ქალაღი. დავხედე თუ არა, მაშინათვე ვიცანი ჩემი ქმრის ნაბლახნი. დავუწყე მუქარა: მთვრალისთვის მოგიწერინებიათ ხელი მეთქი.. ამაზედ მომყვეს პირი და მაკადრეს ყველაფერი, რაც კი მათ ცოლსა და ქალებს ეკადრებათ.

— ვაი იმათ ტყავსა, რომ იმ წამში იქ არ გავჩნდი!. — წამოიძახა სიბრაზით მიხეილმა. მერმე მიუბრუნდა ქალსა და უთხრა:

— იმ ქალაღს სულ ნაკუწ-ნაკუწად დავაფხრეწე მე იმათ თავზედა! ერთი ეს მიბძანეთ: თქვენი ქმრის ნაწერი ხომ არა გაქვთრა?.

— არა მგონია: წერა ქირივით ეჯავრებოდა, მაგრამ, მოიცა... იქნება აიქ, შკაფში, იყვეს რამე. წამოდგა ფეხზე მაშინკა,

გავიდა მეორე ოთახში და ათიოდე წამის შემდეგ იქიდან შემოიტანა ერთი დავთარი, რომელშიაც კალატოზის ხელით ეწერა ზოგიერთა რამ ხარჯი ოჯახისა და ერთიც პატარა ბარათი, ხელ-მოწერილი კალატოზისაგან. ესენი გასინჯა ვეჭილმა და გაიძვერულის ღიმილით დაეკითხა სახლის პატრონს:

— როგორც გამიგონია, თავადი თონიკე თქვენ ოჯახთან დაახლოვებული კაცია, თქვენს ქმარს კარგად იცნობდა... არ შეიძლება, რომ მან ცოტა რამეში გვიმოწმოს?

— ტყუილად, თუ მართლა?

— ტყუილად!

— არ იზამს!... ის ამ უკანასკნელ ორ-სამ წელიწადში ძრიელ გატყდა, სიკვდილს ღღე-ღღეზე მოელის და სულის ცხოვნების საქმეს არის შემდგარა. როცა აქა რჩება, მთელს დამეებს ლოცვა-ვედრებაში ატარებს ხოლმე.

ეს სიტყვები იაზმის წყლად ებკურა მეთუნაშვალის ეჭვით დაჩხვლეთილ გულსა. მან მხიარულად გაიცინა და სთქვა:

— არც არის საჭირო! მე ამ ქალაქებს შინ წავიღებ, ამაღამვე გადავწერ; გადავწერ ცოტათი მსგავსი ხელითა. შევადგენ კიდევ ერთ ათიოდე სხვა-და-სხვა ბარათებს, წერილებს და სხვ. შემდეგ თქვენ უნდა მომცეთ ორასი თუმნის თამასუქი. მე გიჩივლებთ თქვენ და მერმე აგიწერთ იმ ვენახსა და მიწებს. რალა თქმა უნდა, ისინიც დაფაცურდებიან, იშოვნიან ვინმე ჯაგლაგ ადვოკატს და იმ ნასყიდობის ქალაქს სულში წარადგენენ. ჩვენ იმ ქალაქს „პადლოგად“ გამოეცხადებთ. წარვადგენთ ჩვენს დოკუმენტებს და მათის წყალობით დავამტკიცებთ იმ ჭეშმარიტებას, რომ მათი ქალაქი მათკანვე ხელ-მოწერილი „პადლოგია“. თქვენ იქნება არ იცოდეთ, რასაც ნიშნავს ეს „პადლოგი“?—მრისხანეს ხმით შესძახა სპასოვიჩმა;—ეს იმასა ნიშნავს, რომ ბანსა და ერდოს თავზე დავაქცევ! დედაბუღიანად მიწასთან გავასწორებ იმ პირუტყვ ნადირებს, იმათა! თქვენ შეურაცხება მოგაყენონ და მე კი მათი ჯაგრი

არ ამოვიყარო? მაშ რაღა კაცი ყოფილა სპა... მიხეილ ბაიდურჩი შეაუნბზვილი?!

— გმადლობთ, გმადლობთ მიხეილ ბაიდურჩი.—იმეორებდა ქალი და თან მხიარულად კუქკუქებდა.—ეგ სუყველა კარგი, მაგრამ ახლა თქვენი გასამრჯელოც უნდა ბძანოთ.

— ჩემი გასამრჯელო? მოგახსენებთ, ჩემო საგვირგეინო დედოფალო! ნება მიბოძეთ, რომ ხშირად გნახოთ ხოლმე. მაღლიმალ დავიტკბო თვალი თქვენის ცქერით და ყური თქვენი ხმის სმენითა. ეს იქნება ჩემთვის ფას-დაუდებელი გასამრჯელო, შეუდარებელი საჩუქარი! ფულის გახსენება ჩემთვის სიკვდილი იქნება. ბანკში იმდენი ფული მაქვს შენახული, რომ ას წლამდე მეყოფა, თავზედ რომ მუქით ვიყარო. ჩემს ობოლს, მარტოხელა გულს აღერსი უნდა, თანაგრძნობა და სიყვარული სწყურიან.

— კარგით, კარგით!—გააწყვეტინა ქალმა...—მაგ საგანზე შემდეგ ვილაპარაკოთ, შემდეგ, როცა უფრო დაახლოვებით გაიცნობთ ერთმანეთსა. ეხლა კი მშვიდობით. აგერ დერეფნიდან ფეხის ხმაურობა ისმის. ვილაც მოდი. მშვიდობით ბძანდებოდეთ.

ქალმა ხელი ჩამოართვა და კარებისაკენ დაიწყა ცქერა. შეაუნაშვილმა მაგრა ჩამოართვა ხელი, გამოაღო ეს კარები და აღელვებულ-აღტაცებულის გრძნობით გამოვიდა გარედ. დერეფანში მას არავინ არ შეხვედრია, მაგრამ მეორე ოთახის კარები კი ამ დროს ნელ-ნელა იხურებოდა შიგნითკენა.

## XVI

სპასოვიჩი ჩვეულებრივის მხნეობით დატრიალდა. მეორემესამე დღესვე საქმე სრულიად გაჩარხა; იმ კვირიაკის დამლევს მას მსვლელობაც მისცა. გაკეთებული „დოკუმენტებით“, ცრუ მოწმებით, რევოლვერისა და ხანჯლის ტრიალით უბედური გლეხკაცი, ძმა კალატოზისა, მიწასთან გაასწორა: წაართვა



სადავო ვენახი და მიწები, აუწერა შემდეგ საკუთარი სახლი, კალო-საბძელი, ჰაწაწკინა ვენახი და უსათუოდ შარაზე გააგდებდა ცოლ-შვილით, თუ რომ რძალს არ შესცოდებოდა ისინი და არ ჩარეულიყო საქმეში. ქმრის ნაჩუქები უკანვე წაართვა, ხოლო სხვა ყველაფერი აპატივა, დაუბრუნა. ამ საქმემ ორ წლამდე გასტანა და ამ დროს განამავლობაში ლამაზი ქვრივი და მკაუნაშვილი სრულიად დაუახლოვდნენ ერთმანეთს. ამ უკანასკნელმა აისრულა თავისი მურტალი გულის წადილი. ქვრივი ჯვარისწერას ემუდარებოდა, მაგრამ ის სხვა და სხვა მიზეზებს იგონებდა და ამ თხოვნის აღსრულებას ყოველ ჟამს იშვარებდა თავიდანა. საქმე იმაში გახლავთ, რომ მოხსენებულ ორი წლის განმავლობაში ჩვენმა ვაჟბატონმა დაახლოვებით გაიცნო ქვრივის გასათხოვარი ქალიც, რომლის კალმით ნახატმა ნორჩმა სიტუტრუმ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ამ ღმერთ გამწყრალ ადამიანზე. დედასთან რომ დაიკმაყოფილა ჟინი, მასზედ უგლი აიყარა და ახლა თექვსმეტი წლის ახლად გადაფურჩქენილ კოკობ ვარდს უწყყო მსუნაგის თვალით ცქერა. გარდა სიტუტრუვე-სიყმაწვილისა, ეთერის ცოლად შერთვა უფრო სარფიანი იყო, ვიდრე მისი დედისა; კალატოზის მთელი ქონება ექვსას თუმნამდე გაცემული ფულით სრულიად ქალის სახელობაზე იყო დამტკიცებული. მთელი ტარტაროზული ძალა მკაუნაშვილის ეკუთვნისა ამ ჟამად იმაზე იყო მიქცეული, თუ როგორ აესხლიტა თავიდან დედა, რათა სრულიად მის ქალს დაჰპატრონებოდა. გაქნილ-გაოსტატებული აბლაკატი ამას ადვილად მოახერხებდა, მაგრამ ერთი გარემოება იყო აქ ვეშაპივით ჩაწოლილი. ამ ვეშაპს ბევრი ურბინა ვარეშემო, მაგრამ გადასახტომი დაბლობი მაინც ვერსად ვერ უბოვნა. ქვრივი ორსულად იყო. უნდა გეახათ ეს ამაყი, თავის სილამაზის მცოდნე, მოხდენილი ქალი ამ ჟამად როგორ მობუზულიყო წყლიდან ამოყვანილი სველი ქათამივითა. მართოდ მყოფი ხშირად ტიროდა, ხოლო როცა მკაუნაშვილთანა რჩებოდა, დამამცირებელ, გამათახსირებელ თხოვნა-ვედრებად იყო გადაქცეული. გულნამცეცა სპასოვიჩი კი განგებ



არ აქცევდა ყურადღებას მის მდგომარეობასა: უზღველად ექცეოდა, ხეირიანად ხმას არა სცემდა, უტყვედა, ებუზღუნებოდა. საშინელი იყო საწყალი ქალის მდგომარეობა!.. მაგრამ ამაზედ ბევრად საშინელი ის იყო, რასაც თავის ქვარტლიან გულში ფიქრობდა ხოლმე მასზე მკაუნაშვილი. საწამლავი უკვე ნაშოვნნი ჰქონდა და, ვითარცა იუდა ისკარიოტელი, მხოლოდ მარჯვე დროს ეძიებდა. მაგრამ გარემოება მალე ისე მოეწყო, რომ საწამლავი საჭირო აღარ გახდა: მისი საზარელი დანიშნულება მისმა პატრონმა შეასრულა. ერთ დღეს სპასოვიჩი სადღაც მიიმაჯა. ოთხი დღის შემდეგ გამოჩნდა მწარედ ცხვირ ჩამოშეებული. მკლავზე სამკლოავიარო ლენტი ჰქონდა გაკეთებული. გამხდარ - გაყვარლებულ ქვრივს ოხვრაკენესით გამოუცხადა თავისი, უკვე მაწად-ქვეული, მამის გარდაცვალება. საწყალი ქალი სრულიად ვერ მიუხედა ვერაგობასა; მისი ფარისევლური მწუხარება ხალას ოქროდ ირწმუნა და, თვალ - ცრემლიანი, ალერსიანი ხვეენა - კოცნით აძლევდა ნუგეშსა. მაგრამ გველ-ნაკბენივით გადახტა იქით, როდესაც მგლოვიარე ვაებატონმა განაცხადა: ერთ წლამდე ჯვარს ვერ დავიწერ მამის სიკვდილის გამოვო. მაშინვე მთლად გაშრა, გაიყინა და დაცემულის ხმით დაიკვნესა: ხომ ლაფი დამესხმის თავზე, ოთხი თვის შემდეგ შვილი მეყოლებოა. ამაზედ დამშვიდებულის კილოთი უპასუხა: ნუ მიიყვან იქამდისინ საქმეს, წაიხდინე მუცელი... მოარჩება და გათავდებოა!. ეს საზიზლარი, უკიდურესი შეურაცხება კი ველარ მოათმინა: ძუ ლომივით გაათრებული ეძკერა თავის შემარცხვენელს, ცალი ხელი მაგრა ჩასჭიდა თმებში, ხოლო მეორეთი ცხვირ-პირში უწყო გამეტვბით ცემა. მაგრამ რას გახდებოდა თავისი სუსტი ღონით, თვის პაწია, დალეული თითებით!. რაღა თქმა უნდა, მკაუნაშვილს ამ ცემით არა ეტკინებოდა-რა... სირცხვილს კი მათმა კეთილ-შობილებამ დიდი ხანია პანღური ჰკრა და ზიზლით შეაქცია საშუდამოდ ზურგი... რაკი, ამნაირად, გაკაპასეებული ქალის ქცევაში სრულიად არა იყო-რა გასაჯავრებელი, ამიტომ ჩვენმა პატროსანმა გმირმა ძალათა გაიბრაზა თავი. საჩ-

ქაროზე ააშვებინა ხელი, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა ჰკრა წიხლი შიგ მუცელში და, გულ შეწუხებული ქალი, უგრძობლად დასცა იატაკზედა. სახლში არავინ იყო; ფაცი-ფუცით დაიხურა ქუდი და ქურდულის შეუმჩნევლობით გამოვიდა გარეთ.

## XVII

რამდენისამე წამის შემდეგ თავის-თავად მოსულიერდა მაშინკა; რის ვაი-ვაგლახით მივიდა ტახთან და დაწვა ზედ. პატარა ხანს უკან იგრძნო საშინელი ტკივილი გვამში. მიხვდა, რომ ნამდვილად მუცელი უხდებოდა და ამიტომ ყველაფერი დაუმალა შინ დაბრუნებულ თავის ქალს. ამ უკანასკნელს ექიმის მოწვევა უნდოდა, მაგრამ ავადმყოფმა არა ჰქმნა. იქვე ახლო ერთი მოხუცი დედა ბერი იდგა, ის მოაყვანინა. იმ ღამეს საშინლად შესწუხდა ქვრივი და გათენებისას ჯოჯოხეთურ ტანჯვაში დალია საბრალომ სული. იმავე დღეს ჩამობძანდა სოფლიდან თ. თონიკე, და მეტის-მეტად შესწუხდა, როდესაც საიღუმლოდ შეიტყო მოხსენებული დედა-ბერისაგან მიზეზი მაშინკას გარდაცვალებისა. თუმცა სამოც წელს კარგა გადაცილებული იყო, მაგრამ მაინც თავის თავს მიაწერა მომხდარი უბედურება. მას ეგონა, რომ ორსულმა ქვრივმა ამ ჟამად კი ველარ აიტანა მუცლის წამახდენელი წამლის მიღება და ამის გამო მოეღო ბოლო... გარდაცვალებული თავის ხარჯით დამარხა; ოცდაათ თუმნიანი ღამეში მატური შეუკვეთა მისი საფლავისათვის, ხოლო ობოლი ქრისტიანულის კაცთა-მოყვარეობით იშვილა და წაიყვანა თავისთან სოფელში. მთელი სამი დღის განმავლობაში მიხეილ მეთუნაშვილი ერთ წამსაც არ მოშორებია მოხუცებულ თავადს. ყოველ წამს თვალსა და წარბში შესტკეროდა და დაუყოვნებლივ ასრულებდა მას სურვილსა და ბძანებათ. თავისი პრაქტიკული, სწრაფი და მარჯვე მოსახრებანი ამ შემთხვევაშიაც უხვად გამოიჩინა, რის გამოც დაიმსახურა სრული ყურადღება და პატივისცემა შემძლე-

ბელი მებატონისა. როცა სასაფლაოდან დაბრუნდნენ, სპასოვიჩმა ცალკე ოთახში გაიხმო თავადი თონიკე და უჩვენა ქვრივისაგან ხელმოწერილი შინაური ანდერძის ქალაღი, რომლითაც განსვენებული თავის ქალის მზრუნველად ნიშნავდა მიხეილ ბაადურის-ძე მკაუნაშვილს. თონიკემ დახედა ნაწერს და იცნო ხელი მაშინკასი. გულში საშინლად ეწყინა ესეთი არა მეგობრული საქცეული ქვრივისა, მაგრამ ეს წყენა გულგარედ არ გამოუშვია. „ალბად მეტის-მეტად იყო საწყალი ჩემზედ გაჯავრებული, რომ არც თავის მდგომარეობის შესახებ უთქვამს რამე ჩემთვის და არც ამ ანდერძის ქალაღში ეუხსენებია რამე“. — ფიქრობდა თავადი... თონიკემ სრული თანხმობა განაცხადა ქვრივის უკანასკნელის განკარგულებისა. მკაუნაშვილის შთავგონებით ის წავიდა ვისთანაც საჭირო იყო და სთხოვა თავის მხრივაც, რომ ობლის მზრუნველად რაც შეიძლება მალე დაენიშნათ მკაუნაშვილი. ხუთიოდე დღის შემდეგ თონიკე გაემგზავრა სოფლისაკენ და თან წაიყენა ეთერი და ამის მომავალი მზრუნველი. სახლში მისვლის უმალვე თონიკემ გადასცა მკაუნაშვილს რამდენიმე არევე-ღარეული, სადავი-ღარაბო საქმე და სთხოვა — გაერჩია და გაესწორებინა ეს საქმეები. უკეთუ საჭირო აღმოჩნდებოდა, ეწარმოებინა იგინი სასამართლოებშიაც და დაჰპირდა ოცი თუმნის მიცემას თვითნებულ საქმის გაკეთებაზე. ვეკილი დატრიალდა!.. დასწერა რამდენიმე ქალაღი, რომელთაც ეძახოდა ზოგს რწმუნების ფურცელს, ზოგს მოწმობას და ზოგსაც პირობის ქალაღს. სიბერისა და ანდერეული სინიღისის მხილებისაგან გამოსტერებულმა მოხუცმა ყველა ამ ქალაღებზე დაუფიქრებლივ მოაწერა ხელი. საუცხოვო გუნებაზე დადგა სპასოვიჩი!. ამ მგლოვიარე ხალხშიაც კი ვეღარა მალავდა თავის აღტაცებას, კმაყოფილებას!... ეთერს ისე შესცქნაოდა თვალეებში, როგორც ზღაპრული მშვიერი მელია მალა დაკიდებულ სუქან ძეხვებს. რამდენჯერმე გაეხუმრა; ტკბილი, აღერსიანი სიტყვები გაუგორა წინა, ბოლოს არშიყობაც დაუწყო. იმ დღით, რა დღესაც სპასოვიჩი

ქალაქში აპირობდა დაბრუნებას, თონიკემ შეიყვანა იგი თავის ოთახში და უთხრა:

— მე გავიგე, შვილო, რომ შენ ბანკში ფულები გაქვს შენახული. ღმერთმა ხომ იცის, ძიელ მიამა! ახლა ხუთასი თუმანი დამჭირდა, შეიძლება ცოტას ხნობით შენგან ხელი მოვინაცულო?.

— რატომ, ბატონო!. დიდის სიამოვნებით... ხვალვე გიახლებით ქალაქში, გამოვიტან ფულსა და ზევ დიდის კმაყოფილებით მოგართმევთ.

— ქალაქში ჩახვალ? მამ იცი, შვილო, რას გეტყვი!. აიღე ის ხუთასი თუმანი ფული და ამ ობლის სახელობაზე შეიტანე სახემწიფო ბანკში. ზევ, როგორცა სთქვი, ამოდი და ის ბილეთიც ამომიტანე აქა... დიდად დამავალებ, დიდად!. თამასუქიც დასწერე; სარგებელი აბაზზე ნაკლები არ ჩასწერო!. ისიც მომიტანე, რომ ხელი მოვაწერო.

— თქვენო ბწყინვალებაე, — დაიძახა ალტაცებულის ხმით მკაუნაშვილმა; — თქვენ ისეთ კეთილ საქმეს სჩადიხართ, რომ დავალებაზე ლაპარაკი აქ სრულიად მეტია!. პირაქით, მეცა და ყოველი პატიოსანი ადამიანიც თქვენის ნამდვილ ქრისტიანულ კაცთმოყვარეობით გახლოვართ დიდად დავალებულნი! თქვენს ბძანებას წმინდად ავასრულებ.

## XVIII

ეთერი დარჩა თავადის სახლში. ყოველ წამს მარტოდ-მარტოცა ყოფნამ მწუხარება გაუმწვა და გაუორკეცა. დღე-და-ღამ ცრემლი არ შრებოდა მის სევდით სავსე მავალა თვალებს. დედის მოულოდნელი სიკვდილი ზ თავისი ოხერ-ტიელ ობლად დარჩენა თავზარსა სცემდა. თუმცა პატარობითვე დაახლოვებული იყო მოხუც თავადთან: მას სიყვარულით ეგებებოდა ყოველთვის, რადგან იცოდა, რომ — „ბატონ პაპას“ უსათუოდ რაიმე საჩუქარი ექნებოდა მისთვის მოტანილი, მაგრამ უცხო სახლში ყოფნას



არ იყო დაჩვეული და ამიტომ მოხუცას ახლო ყაფნაც ვერ უსუმბუქებდა, გულში მძიმე ლოდივით ჩაწოლილ, დარდა და ვარამსა. სასახლის უკან, ზვარში, იღგნენ რამდენიმე კაკლის ხეები, რომელთა მწვანედ დაბურული ტოტები კარავივით იყვნენ დაშვებულნი წმინდა ბალახით ახვერდებულ დედა-მიწაზე. ეთერი მთელ დღეს აქ ატარებდა. გაუშლიდნენ ხალიჩას, დაუწყობდნენ მუთაქებს, წამოწებოდა ზედ და ჩუმად, მღუმარებით ატარებდა აქ მთელ საათებსა. წოლით რომ დაილღებოდა, მერმე დგებოდა ფეხზე, რომელსამე ძირ დაშვებულ ტოტს გადახვევდა მკლავებს, დაებჯინებოდა ზედ მკერდით, ნელ-ნელა აქანავებდა მას ღ თითონაც აყოლებით მოხდენილად ინძრეოდა მასთან. მაღლა, მოკრიალებული ლაქვარდი ცისაკენ, ამაყად წასულ უზარ-მაზარ ტოტებ შარის კი ამ დროს უთვალ სულდგმულთა სიცოცხლე მხიარულად სდუღდა და გადმოდიოდა მრავალს დიდსა და ჰაწია ფრინველებს მოეყარათ აქ თავი, მარდად დაცქრიალობდნენ ტოტიდან ტოტზე, ქყრიპინობდნენ, უსტვენდნენ, გატაცებულის ქივილ-ხივილით ავსებდნენ იქაურობას. გრილი, წმინდა, სურნელოვანი ნიავი მოუსვენრად დაძვრებოდა უთვალავ ყლორტებ შუა და სქლად დაბურულ ფოთლებს ნახად არხვედა, აშრიალებდა. ეს საიდუმლო ხმაურობა უსულდგმულო ბუნებისა მწყობრად უერთდებოდა ფრთოსან სულდგმულთა გალობას და ირგვლივ სუფევდა ისეთი მშვიდობა, ნეტარება, სიხარული, რომელთა მსგავსს ჩვენს ცოდვილ დედამიწის ზურგზე ხშირად ვერ შეხვდება ადამიანი. მაგრამ ის ადამიანი კი, რომლის გაოქმეპო ბუნებას გაემართა ეს დღესასწაული, ყველა ამას თითქო ვერც კი ამჩნევდა. წყეულს და ჰოროტ მწუხარებას მისთვის ყურთა-სმენა დაეხშოდა თვალთა წინაშე შავი, სქელი ფარდა ჩამოეშვა. მხოლოდ მაშინ ერკვეოდა ფიქრებიდან, როცა ზემოდ ტოტებში უეცრად გაისმოდა უსიამოვნო ჩხავილი საიდანაც მოფრენილის ყვავისა; ის ამ დროს იღებდა თავს მაღლა და შეშინებულის თვალებით მოუსვენრად აშტერდებოდა იმ ადგილს, სადაც უნდა მჯდარიყო შავი და ბნელი მოციქული სიკვდილისა. ღმერთო



ჩემო, რა ენით გამოუტყმელი მშვენიერება იყო ის ამ წამს! საღლაც და როდესღაც მინახავს მშვენიერი სურათი სევდით მოსული მფარველი ანგელოზისა, რომლისათვისაც ეშმაკებს წაერთმიათ ცოდვილი ადამიანის სული და მიჰყავდათ ჯოჯოხეთისაკენ. სწორედ იმ ანგელოზს ჰგავდა იმ დროს ეთერი თავისი ფერმკრთალი სახით, სევდით სავსე დიდრონი თვალებით, მაღალი სანახტერო შუბლით და გულზე გადმოფენილი სქელი, შავი თმითა... წყდებოდა უბედური ფრინველის ხმა და ეთერის გულშიც კვალად გროვდებოდნენ სევდა-ნაღველით გაქლინთული სამწუხარო ფიქრები.

როცა ფეხზე დგომით დაიღლებოდა, ხელახლა ჯდებოდა ისევ ხალიჩაზედა. ჩაიდებდა კალთაში მუთაქას, ორივე იდაყვებით დაებჯინებოდა ზედ და მიეცემოდა ახლა წარსულ დროთა წარმოდგენა-მოგონებასა. მას აგონდებოდა ხოლმე თავისი სიბავშვე და იმ დროინდელი ცხოვრება უბედური დედ-მამისა; ხშირად უფრო დედისა, რადგან მამა ორ-სამ დღეობით თუ გაჩნდებოდა სახლში, თორემ მომეტებულ დროს ის ატარებდა გარედ, ბევრჯელ შორეულ სოფლებსა და ქალაქებში. თითქმის ყოველ დღე მათ სახლში სტუმრები არ ილევოდნენ. ლამაზი მაჭატა გოგონა ამ სტუმრების ნებიერი და საყვარელი სათამაშო იყო. მრავალი ლამაზ-ლამაზი ტიკინები, კანფეტებით სავსე ყუთები, შლაპები და საკაბეები მოჰქონდათ მასთან. ესეც ყოველ მიმსვლელს სიხარულით უღებდა კარსა და თავისი მოტიკტიკე ენით ეპატიჟებოდა სახლში. პატარა იყო, მაგრამ კარგად ხედავდა, როგორც ექცევოდნენ ეს სტუმრები მის დედას. პირველ ხანებში გრძნობდა მხოლოდ შურსა მათ წინააღმდეგ, რომელნიც ეხვეოდნენ და ჰკოცნიდნენ მაშინკას. ტირილით მივარდებოდა ხოლმე წრეს-გადასულ მოარშიყვით, აშორებდა დედას და თითონ ეკროდა მას გულში. შემდეგ, როცა მოიზარდა, თითქო მიხვდა იმ ხვეენა-კოცნის ხასიათსა და იწყო მორიდება: მეორე ოთახში გადიოდა, დასხამდა ტახტზე ტიკინებს და მათთან ერთობოდა, სინამ ძილი არ დაუხუჭავდა პაწია თვალებსა. გახდა შვიდი-რვა წლისა; მიიბარეს საქალო სას-

წავლბებელში. ამ დროს მას უკვე შეტყობილი ჰქონდა ბევრი ისეთი რამ, რაც სრულიად არ შეეფერებოდა მის წლოვანებასა. კარგად იცოდა, რისთვისაც ეხვეოდა მის დედას ყმაწვილ კაცობა; რადა რჩებოდა ხოლმე მათ სახლში ქალარაშერთული თავადი თონიკე და როგორ ატარებდნენ ღამეებს ისა და მაშინკა. უკვე იცოდა და მტკიცედ ჰქონდ შეთვისებული ზოგიერთა საარშყო ზნე-ჩვეულებანი. როდესაც დარბაზში მის დედას სტუმრები ეხუმრებოდნენ, ეთერი ახლა სულ ტიკინებთან როდილა იჯდა ხოლმე. დგებოდა, ჩემად იპარებოდა ბნელ დერეფანში და ღია კარებიდან, ან გასაღებს ჭუჭრუტანადან შეიცქირებოდა შიგნითა. რაც უფრო თავისუფალი იყო ყოფა ქცევა დიდებისა, იმდენად უფრო წინ იწევდა პატარა, იმდენად უფრო აცეცებდა თვალებსა, აკვირდებოდა მოქმედებასა. როცა შენიშნაედა, რომ კარებისაკენ წამოვიდოდა ვინმე, ის საჩქაროზე ბრუნდებოდა თავის ოთახში, უჯდებოდა სათამაშოებს და დარბაისლურის სიტყვა-პასუხით უბამდა თვალებს მის დასახვერავად გასულთა. გამოცდილ და ქკვიან უფროსებს ეკონათ, რომ ატყუებდნენ პაწაწკინა გოგოსა, ნამდვილად კი სრულიად წინააღმდეგი ხდებოდა. ამ პაწაწკინა გოგოს ბევრჯელ შეუღამემდის უყარაულნია დედისთვის. სულ განაბული წოლილა ლოგინში და ისე ოსტატურად დაუწყვია ფშვინვა, რომ მოტყუებულა დედა: წამომდგარა ლოგინიდან, გასულა მეორე ოთახში და იქ ჩაუდენია ისეთი საქციელი, რასაც ადამიანი მოწმებთან არას დროს არ იზამს!.. გავიჯოდა თუ არა დედა ოთახიდან, პატარა ყარაულიც ფებ-და-ფებ მიჰყვებოდა ხოლმე მას. დაინახავდა, გაიგონებდა ყველაფერს, მერმე ფახილად ბრუნდებოდა უკან, წვებოდა ლოგინში, იდებდა გულზე მუთაქას და მის ქვეშ ინძრეოდა და ხვნეზოდა სწორედ ისე, როგორც დედა მისი მეორე ოთახში. გახდა თოთხმეტ-თხუთმეტი წლის ქალი. ამ დროს მას უკვე მოწყენილი ჰქონდა დედის ცქერა-ყარაულობა: მის ყოფა-ქცევაში ახალს ველარაფერს ხედავდა. ახლა გარეთ, ქუჩასა და სასწავ-

ლებელში გადიტანა უნარი თავის დაკვირება-შემჩნევისა და ხრიკები ბავშვობაშივე შეძენილი არსიყობისა.

### XXI

არა ერთსა ჭ ორ ყმაწვილ კაცს ჰქონდა მისი, ვარსკვლავივით მოციმციმე ჭ გველივით შხამიანი, თვალებისაგან გული დაქრილ დასერილი! ეინ მოსთვლის რამდენ ნიჭიერ და კეთილ ზნეობიან მოსწავლეს აურია ამ წყეულმა გზა და კვალი, აუცრუა სწავლაზე გული და დამშვიდებულ სულში ჩაუსხა შხამი ღელვა-შფოთვისა და მოუსვენრობისა!! როცა სახლიდან სკოლაში მიდიოდა, ან სკოლიდან ბრუნდებოდა შინა, მთელი ხროვა ამ გვარ მოაწიყეთა დასდევდა უკანა. შორი-ახლო მისდევდნენ და დაბა-ლის ხმით უმღეროდნენ საარშიყო ლექსებსა. აი სწორედ ამ დროს დაერქვა ეთერს „სულიკოა“. აღბად რალაც ბედნიერ ვარსკვლავზე იყო დაარსებული მოხსენებულნი საქალო სასწავლებელი!! იმ ჟამად მასში მხოლოდ ერთი მამაკაცთაგანი იყო მასწავლებლად და ისიც სამოც და ათი წლის ნემეცი, კაცი მრისხანე, მარად მუნდირში გამოქიმული, წარბ-შეკრული. წარმოიდგინეთ, რომ იმ ეშმაკის ფეხმა, არ გასაშვებმა სულიკომ ესეც კი არ დაინდო! ესეც კი ააცუნცრუა თავისი ანგელოზური სიტყრფითა და ტარტაროზული არსიყობით. ხშირად აიყოლიებდა ხოლმე კლასში და ფრანგული ენის ნაცვლად, საარშიყო ამბებს ათქმევინებდა. ორ აზროვანი სიტყვების ხმარებით აცინებდა. რამდენ ჯერმე „ატანცავა“, ორჯელ თუ სამჯერ ამღერა კიდეცა. უბადრუკს ჰამზულად ხდიდა და მთელ სასწავლებელს მასზე აცინებდა. უკვე ხანში შესული გასათხოვარი მასწავლებელი ქალები სიბრაზისაგან გულზე სკდებოდნენ, რომ მათ არც აფიცრები და არც სხვა ეინმე ყურადღებასაც არ აქცევდნენ, მაშინ, როდესაც ჯერ ისევ ბაღს მათ მოსწავლეს ხროვა-ხროვა დასდევდნენ თაყვანის-მცემელი კავალრები. ამის გამო მეტის-მეტად შეიძულეს მათთან სრულიად უდანაშაულო სულიკო. „ედინიცა-ღვოიკები“ სეტყვასავით ცვიოდა

მის თავზე, მაგრამ ეს კოპწია, მოხდენილი თავი აინუნშიაც არ იგდებდა ამ სეტყვას. როდესაც კი დროს უზოვიდა. უსათუოდ რომელსამე მათგანს გააჯავრებდა, გააწიწმატებდა და ცოფიანივით გაკაპასებულს სასაცილოდ განდიდა ხოლმე. მერმე ვარდის ფერ ტუჩებსა ზიზლით მიიგრებ-მოიგრებდა და ქართულად გადასძახებდა ამხანაგებსა: ამ უცხვირპირო მოსკოველ ჯოჯოებს შერთ ჩემი სილამაზე და იმიტომ მექცევინ ასეო! მთელ კლასში ერთბაშად გაისმოდა სიცილი, რისგამო მასწავლებელი უფრო კაპასდებოდა, წიოდა, კიოდა და ბოლოს ცრემლებითა და ტირილით გარბოდა გარედ. იმავე წამს მასწავლებლის სტოლთან სულიკო ამოჰყოფდა თავს. ათას ნაირად დაიღრეჯდა სახეს, უხვირო ბატივით დაიწყებდა კლასში ბაჯბაჯსა და თანაც მოჰყვებოდა გაკვეთილის ახსნას, ისეთი საშინელას ხმით, თითქო შეიღი-რვა უსაპნო ურემი ერთად ქრიქინებსო. გაათაფებდა ახსნას, დაუძახებდა შემდეგ რომელსამე მოსწავლეს და უბრძანებდა ახსნილის გამეორებას. დაიწყებდა თუ არა მოსწავლე ლაპარაკს, ის გოქივით დაიჰყვირებდა, შეაყენებდა და ეტყოდა დორბლების ყრით: არ მიყვარხარ, არ მომწონხარ! შენ აზიური ცხვირი გაქვს, ქართულად აქყეტამ თვალებს, სომხურად იქნევ ხელებსა... ედინიცას, დეოიკას დაგიწერ ამ წამში... მაშინათვე ორმოცზე მეტი მოსწავლე ქალები სალოკ თითს ნესტოებთან მიიღებდნენ და ცხვირის წვერს, რაც კი შესაძლებელი იყო, აიწვედნენ მაღლა. გადახედავ ამათ თავისთავად განწესებული მასწავლებელი ღ უშნო-უხვირო სიცილით იტყოდა; ვიშ, ვიშ, გენაცვალეთ! რა მშვენიერები ხართ! რა კალმით ნახატები ხართ! თქვენ კი თავშემოგველოთ აგრათინა მიტროფანოვანა და მატრიონა ტროფიმოვანა! ეშმაკობდა, მაიმუნობდა, მაგრამ ცალი თვალი და ყური კი კარებისაკენ ექირა. გაიგონებდა თუ არა იქიდან ფეხის ხმას, მაშინათვე თავის ადგილს გაჩნდებოდა, ჩალუნავდა თავსა და გაცხარებით იწყებდა ბუტბუტსა, ვითომც ერთი შემომხედეთ და სცანით, როგორა ვარ წიგნის კითხვით გატაცებულიო. ეს ამბები, რალა თქმა უნდა, მასწავლებელთა ყურამდეც მიახწევდა ხოლმე. ცხადია, როგორც დაუ-



წყებდნენ სულიკოს ცქერას, ისედაც მასზედ გულ-ანღრეული მასწავლებელნი. როგორც იყო, დასრულდა სასწავლო წელიწადი. მაისის გასულს, უკანასკნელ პედაგოგიურ კრებაზე, მასწავლებელთა მოთხოვნით მისამებრ დადგენილ იქმნა სულიკოს შესახებ: მიეცეს წინადადება, რომ თავის ნებით გაეიდეს სასწავლებლიდანაო. როცა სულიკოს გამოუცხადეს ეს გადაწყვეტილება, მან მხიარულად დაუკრა თავი უფროსს; შეეიდა სასწავლო ოთახში; თავის წკრიალა ხმით ერთი კიდევ იმღერა „სულიკოს“ ლექსი, შემდეგ გამოეთხოვა თვალ-ცრემლიან ამხანაგებს და გასწია შინისკენა. „ოხ, რა წუწკები იყენენ ის უცხვირ-პირო ჯოჯოები, ისინი“!.. დაიძახა მან ხმა - მაღლა. ამ ხმამ მის ყურებამდეც მიახწია, ფიქრები გაუფანტა, თავი მაღლა ააღებინა და აქეთ-იქით მიახედ-მოახედა: სხვადაც ხომ არავინ გაიგონა ესე მაღლა წარმოთქმული ჩემი სიტყვებიო. ამ დროს კაკლის ტოტებ შუა მან დაინახა ახლად წვერ-ულვაშ ამწვანებული, მშვენიერ შეხედულობის ყმაწვილი კაცი, რომელიც ერთ ადგილას შეჩერებულიყო და გოაცვებით დაეშტერებინა თვალები ხალიჩაზე წამოწოლილ ლამაზი ქალისათვის. ცოტა ხანს კიდევ იდგა იქ, შემდეგ მოინახა გიმნაზიური ქუდი და სიჩქარით წამოვიდა სულიკოსაკენ. უკანასკნელმა მაშინათვე ფერი იცვალა: სქელი თმა გულზედ გადმოიფინა, ცალი ხელით მუთაქას დაეხვინა და გაცოცხლებული, ანთებული თვალები მღუმარებით შეანათა ყმაწვილ კაცსა. გიმნაზიელი ხალიჩის ნაპირას შეჩერდა, შეკრთა; ერთ წამში რამდენჯერმე გაყვითლდ-გაწითლდა... ბოლოს, როგორც იყო, მოიკრიბა გაბედულობა, ხელი გაუშვირა ქალსა და წარმოსთქვა:

— შე ვახლავართ გედევან თონიკეს ძე ბადრიშვილი.

ქალმა ხელი ჩამოართვა, ცოტა უკან გაიწია, თითქო დასაჯდომ ადგილს უცლისო, და ნაღვლიანს კილოთი უთხრა:

— დაბძანდით!.. ეს ორი-საპი დღეა ჩვენ ყველანი მოუთმენელად გელოდით... თვალები დაკვებრიცა თქვენნი გზისაკენ... დაბძანდით, გენაცვა!.. დაღლილი იქნებით.



გედევანი ერთად-ერთი შვილი იყო თავდი თონიკესი. მამას კარგად ესმოდა სწავლა-განათლების მაღალი მნიშვნელობა და ამიტომ შვილის აღსაზრდელად არ ერიდებოდა არავითარ ხარჯსა. არც თონიკეს მეუღლე იყო უჭკუო დედაკაცი. ამასაც გულით უნდოდა, რომ თავისი ვაჟი განათლებულ, მაღალ სამსახურში მყოფ „ჩინოვნიკად“ ენახა. რამდენადაც კი შეეძლო, კიდევაც ცდილობდა ამ დანიშნულებისათვის შვილის მომზადებასა. მართალია, რუსული არ იცოდა, მაგრამ ქართული ენა და საღმრთო წერილი კარგა ზედ-პიწევნით ჰქონდა შეთვისებული. ამ ცოდნას დიდის გულ-მოდგინებით უზიარებდა თავის „მზესა და მთვარეს“ თითქმის იმ დროდგან მოკიდებულნი, როდესაც ბავშვმა ენა ამოიღვა, ცოტაოდენ ჰკუთხა ჩავარდა. სამის წლისაზე მეტისა არ იქნებოდა გედევანი და უკვე რამდენსამე ლოცვებს ზებირად ამბობდა ხოლმე. ეკლესიაში მოწიწებით დგომა, მუხლის მოყრა და ლამაზად პირჯვრის წერა ლოცვებზე უფრო ადრე იცოდა. ცოცხალი მგრძნობიარე სულის ბავშვი დედის მაგალითს უცქეროდა და ამ მაგალითის გავლენით ღვიანს შიშსა და სიყვარულს, სარწმუნოებრივ ცხოველ გრძნობას ითვისებდა. როდესაც ბავშვს ექვსი წელიწადი შეუსრულდა, დედამ ქართული ანბანიც დააწყებინა. ყმაწვილი პატარაობიდანვე ყოველ დღე ხედავდა წიგნის მკითხველ დედას, სულ განაბული უგდებდა ყურსა და თუმცა არა ესმოდა, მაინც აღტაცებაში მოდიოდა ძვირფასი აღამიანის ლომობიერი ხვითა, მისი ტუჩებისა და თავის ნძრევითა. წიგნი სულით და გულით შეიყვარა, რადგან იგი უყვარდა მის ტკბილ დედიკოსს; ამიტომ, როცა ანბანის წიგნი მისცეს, მის სიხარულს საზღვარი აღარა ჰქონდა. ერთი თვის განმავლობაში გედევანმა დაისწავლა ჩათვლით კითხვა. შემდეგ ხელი მიჰყო წერასა. სამიოდე თვის შემდეგ იგი მკაფიოდ კითხულობდა პატარ-პატარა მოთხრობებსა, ზღაპრებსა; ზებირად სწავლობდა

ლექსებსა, ანდაზებსა, გამოცანებსა. ლამაზი მრგვალი ხელით  
 სულ დაწერილი ჰქონდა სამი-ოთხი რვეული. ის იყო ხუცუ-  
 რიც უნდა დაეწყებინებინათ, მაგრამ დედა მისი ერთ საღამოს  
 როგორღაც გაცვიდა, ფილტვების ანთება გაუჩნდა და ერთი  
 კვირის შემდეგ საუკუნოდ გამოესალმა საყვარელ შვილსა და  
 ქმარსა. მეორე წელიწადს გედევანი ჩაიყვანეს ქალოქში და იქ  
 ერთ საუკეთესო გიმნაზიის პანსიონში მისცეს სასწავლებლადა.  
 პირველ წელიწადს ბავშვს ცოტა უძნელდებოდა სწავლა, მაგ-  
 რამ მეორ-მესამე წელიწადს იგი უკვე გაიმართა რუსულ ენა-  
 ში და მისმა დალოცვილმა ნიქმაც თავისუფლად გაშალა ფთე-  
 ბი. მალე წინ გაუსწრო ყველა თავის ამხანაგებს, და ამ დრო-  
 დან მუდამ პირველ მოსწავლედ გადადიოდა კლასიდან კლას-  
 ში. იმ წელსაც, როდესაც გედევანი გავიცანით, იგი პირველ  
 შეგირდად გადვიდა მეხუთე კლასიდან მეექვსეში, და გხარე-  
 ბული გამოფრინდა სამშობლო ადგილ-მამულისაკენ. თავიანთ  
 სახლში ეთერის ყოფნა მან მხოლოდ შინ მოსვლისას შეიტყო.  
 მამამ გააცნო იგი „ოხერ-ტიელ ბავშვის“ სახელით და მაშინვე  
 გაგზავნა ზეარში მის სანახავად. ყმაწვილი კაცი ცნობის მო-  
 ყვარებობამ გაიტაცა: უნდოდა მალე ენახა სტუმრად შემო-  
 ხიზნული ობოლი ქალი, მაგრამ თავის ყოველ წლიურ ჩვეუ-  
 ლებას მაინც არ უღალატა. ჯერ ეკლესიაში შევიდა, დედის  
 საფლავის წინ დაემხო პირქვე, შუბლი საფლავის ქვას დააყ-  
 რდნო და რამდენსამე წამს გულმხურვალედ ტიროდა და ლო-  
 ცულობდა. შემდეგ გამოვიდა ტაძრიდან და პირდაპირ „ოხერ-  
 ტიელი ბავშვის“ სანახავად გასწია კაკლებიკენა. მან ეს ბავ-  
 შვი მართლა შეიღი-რვა წლის, მზისაგან გარუჯულ, ჩითის  
 კაბაში გამოხვეულ სოფლელ გოგოდ წარმოიდგინა... და რო-  
 დესაც ხალიჩაზე წამოწოლილი, ფიქრებში გართული, ლამაზი,  
 მოხდენილად ჩაცმულ-დახურული ყმაწვილი ქალი ნახა, გაო-  
 ცებით შეკრთა. პატარა ხანს უცქირა და შემდეგ ჩუმად, ნელ-  
 ნელა გამოტრიალდა უკანა. აღბად ეს სხვა არის ვინმეო, გაი-  
 ფიქრა მან გულში. ზერის კარებთან მას შეხვდა მოურავი და  
 ამას ჰკითხა ვინაობა კაკლებ ქვეშ მწოლიარე ქალისა. ეგ ის

ობოლი ქალია, მამა-თქვენმა რომ მოიყვანა ემ წინაზედა;— მიუგო მან. ამ სიტყვებზე გედევანს რაღაც მადლიანმა სხივმა ჩაანათა გულში. მცირე ხანს იყოყმანა: არც ზეარიდან გასვლა უნდოდა და ქალთანაც ვერ ბედავდა მისვლასა. ბოლოს თმაზე ხელი გადისვა, ბლუზა გაისწორა და გასწია პირდაპირ უცნობი სტუმრისაკენ. გაიცნო იგი და პირველსავე წამს მისი ქცევისა, სიტყვა-პასუხისა და სილამაზისაგან მთლად მოჯადოებულ იქმნა. ჩვენს კეკლუცა ჯადო-ქალსაც კავალრებზე ბადის სროლა ამ ეჟად როგორღაც ვერ მოუვიდა ძველებურად, თავისებურად. მართალია, ლამაზი ყმაწვილი გიმნაზიელი ადგილად მოიგდო ბადეში, მაგრამ თითონაც, მასზე არა ნაკლებ, გაება და გაიხლართა იმავე ქსელში. ამ დროდნ მათ იგრძნეს რაღაც ძლიერი მადლი, რომელიც საიდუმლოდ გადმოეფინა მათ ჭკუა-გონებას, მათ გრძნობას და გულისთქმათა. ამიერიდან ყოველად წმინდა სიყვარულმა დაიდგა მათ გულში თვისი ბწყინვალე ტახტი და სუსტ, მომაკვდავ არსებთ მოჭვინა სიყუენო ნათელი უმაღლესის სიხარულისა, ნეტარებისა, ბედნიერებისა.

### XXI

ცხოველმა, აღზნებულმა გრძნობამ გედევანი და ეთერი მალე დაუახლოვა ერთმანეთს. მათი ყოველ დღიური ცხოვრების გარემოებანიც ხელს უწყობდნენ ამ დაახლოვებას, მოხუცი თავადი, სხვა და სხვა საქმეების გამო, ხშირად დადიოდა აქა-იქა. ბევრჯელ სამ-ოთხ დღეობით მას კაცი სახლში ვერ ნახავდა. ყმაწვილ ვაჟსა და ქალთან, ანუ, როგორც ჩვენი გლეხები იტყვიან ხოლმე, თივასა და ცეცხლთან, რჩებოდა ოთხ-მოცი წლის მოხუცი თინათინი, გამდელი გედევანის დედისა და შემდეგ თვით გედევანისაცა. თინათინი დიდის ერთგულებით ემსახურებოდა თავად თონიკეს, დვიძლ დედსავეთ თავს ევლებოდა გედევანსა, დაუფიქრებლივ შესწირავდა სიცოცხლეს ამათ ოჯახს, უკეთუ ეს მსხვერპლი რითიმე სასარგებლო



იქნებოდა მათთვის. ძლივს დაპანპალებდა, მაგრამ ძველებურადვე შეერჩინა აზრი და მხნეობა ჭკვიანი ადამიანისა და ამათის წყალობით მთელი ოჯახის ვითარებას ყოჩაღად აღევნებდა თვალ-ყურსა. ყმაწვილი ქალისა და ვაჟის მდგომარეობა ვერ გამოეპარა მის გამოცდილ ყურადღებასა, მაგრამ—ამ მხრივ გამოუცდელ მოხუც ქალწულს—მხოლოდ ახალგაზღვრ თამაშობით, ყმაწვილურ ღროს გატარებით ეჩვენებოდა იგი. თონიკეს ოჯახში დატრიალებდა კიდევ ერთი ადამიანიც. ეს გახლდათ ცალ-თვალი ბრუციანი დემეტრე, დიდი ხნის მოურავი, კაცი ორმოც-და-ათ წელს გადაცილებული, ცბიერი, გაიძვერა, მთელი ქვეყნის მატყუარა. ქართველი კაცი აზობს: კოჭლისა და ბრუციანისაგან არის ქვეყანა ამოვარდნილიო. და ეს ჩვენი დემეტრე მოურავი სწორედ ამგვარ, ქვეყნის ამომგდებ, კაცთ ეკუთვნოდა. თუმცა უშილო იყო, მაგრამ ცალი გროშისათვის სულს მიჰყიდდა ეშმაკსა. გასაოცარის ოსტატობით ატყუებდა ბატონსა, თინათინსა, მოჯამაგირე ბიჭებსა, ნაყმევ გლეხებსა, გარეშეთა და მეზობელთ. სხვაგან ფეხის გაშლა უყვარდა, ლხინი და ქეიფი მოსწონდა; თავის სახლში კი წელიწადში ორჯერ არ გაატარებდა სტუმარსა და მაშინაც ცბიერი მამალი ინდოურივით ჰქონდა ხოლმე დაშვებულნი. იძენდა და აგროვებდა სარჩო-საბადებელს; რომ გეკითხნათ—ვისთვის?.. მერწმუნეთ, ვერაფერ გეტყვობათ. მისი მეზობელი გლეხები კი უეჭველია მოგიგებდნენ:—ეშმაკებისთვისაო. ეს არა-წმინდა სულის კაცო, რაღა თქმა უნდა, არავითარ დაბრკოლებას არ აღმოუჩენდა ახალგაზდა ბატონის მაშინდელ გულის თქმათ, პირიქით, აღლო რომ აედო როგორმე, ყოველგვარ მოუშართავდა ხელსა, ყოველ საძაგლობაზე წააქეზებდა. ამნირად, სრულიად თავსუფალნი იყვნენ ჩვენი შეყვარებულნი. . და, ხომ მოგეხსენებათ, რა ნაყოფიერ ნიადაგს წარმოადგენს თავისუფლება ყოველ-გვარ გრძნობათათვის!.. გედევანი და სულიკო ერთმანეთს თითქმის არც დღე და არც ღამე აღარა შორდებოდნენ. ოთახში ყოფნა-მუსაიფი რომ მოსწყინდებოდათ, ზეარში გადიოდნენ ხოლმე, ლამაზ ჩდილებ ქვეშ სეირნობდნენ,

სურნელოვან მწვანე ბალახზედ გორაობდნენ და ერთმანეთის ხვევნა-აღერსმა ნეჭარებით ატარებდნენ დროსა.

ერთ საღამოს ამ გვარად გამოვიდნენ ზვარში, სიყვარულით გადახეიეს ერთმანეთს ხელი და ნელ-ნელა იწყეს სიარული ვენახის ბილიკა გზებზე. კარგა ხშირ ბინდი იყო დედა-მიწაზე დაცემული. გარეშემო ისეთი მშვიდობა და მყუდროება იყო დამყარებული, თითქო ყოველი არსი ამა ქვეყნისა რაღაც ღრმა ფიქრებში იყო ჩანთქმული. გაშტერებული იდგა ცოტათი ნოტიო ჰაერიც, გაჟღენთული ათასნაირ ყვავილებს სურნელებითა, მარად დაუყენებელ ცელქ ნიავსა თითქო საღაც მისძინებოდა, რისგამოც უთვალავი ფოთლები ვაზისა და ხეებისა გაუნძრევლად დაჰკიდებოდნენ ყლორტებს და, დაღლილ-დაქანცულ სულდგმულებივით, მდუმარებით მისცემოდნენ მოსვენებასა. მალლა მთელი ცა ნაჭერ-ნაჭერი პატარ-პატარა თეთრი ღრუბლებით იყო დაფარული. ამ ღრუბლებ შორის აქა-იქ გამოჩნდა მოწმენდილი ლაქვარდი ცა, რომელზედაც მხიარულის ციმციმით ბელგრიანებდნენ ვარსკვლავები. გაფანტული ღრუბლებიდან ეს კუდიანები ისე გამოიქყიტებოდნენ, თითქო ქვეყანაზე რაღაც სასიამოვნო ამბავსა ხედავდნენ, ამის გამო ერთმანეთს თვალს უშვრებოდნენ და ჩუმის საიდუმლოებით ნაზად იღიმებოდნენ. ამბობენ: ბედნიერთა და უბედურთათვის ცისა და ქვეყნის სიმშვენიერეს არავითარი მნიშვნელობა არა აქვსო. არ ვიცი, საზოგადოდ რამდენად მართალია ეს აზრი; ხოლო ამ შემთხვევაში, ჩვენი ბედნიერებისათვის, სრულიად უმნიშვნელოდ რჩებოდა იმ საღამოს მშვენიერება. იგინი ვერც კი ამჩნევდნენ მას. დაბურულ ხეებ ქვეშ დამსხლარიყვნენ და, თუმცა იმრგელივ სუფევდა სამარისებური წყვილიანი, ერთმანეთს მაინც კარგა ხედავდნენ. რომელი მზე და მთვარე, ლამპარი და ჩირაღდანი გაანათებენ ისეთის მადლითა და ბწყინვალეობით, როგორც ანათებენ თვალები შეყვარებულისა?

გედევანმა მებალის ქოხიდან მოარბევინა ნაბადი და მუთაქა. ნამიან ბალახზე გაშალა ნაბადი, დასდო ზედ მუთაქა და წამო-

წვა. სულიკომ მიჰბაძა მას, მაგრამ დასდო თუ არა მუთაქაზე თავი, საჩქაროზე წამოჯდა ისევე, მუთაქას ოფლისა და ქუქყის საშინელი სუნი ასდიოდა. ტანიდან გაიძრო საზაფხულო წამოსასხამი, გადააფარა მუთაქას და მერმე ზედ დაუდო თავი გედევანსა. თითონაც წამოწვა ნაბადზე და მხურვალეობით ჩაეკრა გულში სათაყენო არსებას.

— ეინა სთქვა: ქვეყანაზე ბედნიერება არ არისო?!— ჩუმად, სასოებით წარმოსთქვა გედევანმა.— მაშ ეს რა არის, თუ არ სრული, უკვდავი და უმაღლესი ბედნიერება?!

— ბედნიერებაა, გენაცვალე! სამოთხის ნეტარებაა, თავშემოგვევლე!... მაგრამ გული კი, როგორღაც მოუსვენრად მიჩქროლამს.— დაბალის ხმითვე სთქვა სულიკომ...— მომავალის შიში არ შორდება დღევანდელ სიამოვნებასა და ამის გამო მეზხამება წუთისოფელი!..

— რაღა, გენაცვალე, ჩემო ღვთაებავ!.. მოიშორე თავიდან ეგ შავი ფიქრები... უშენოდ ჩემი სიცოცხლე შეუძლებელია.

— ვიცი, ჩემო ნეტარებავ, რომ გიყვარვარ, მაგრამ მამა არას დროს არ დათანხმდება ჩვენს ჯვარის წერაზე. შენს თავს მომაშორებს, რომელსამე დიდ მზითვიან თავადის ქალს შეგერთავს და მე კი საუკუნოდ დავიღუპები!.

— ეგ სულ ტყუილი ფიქრებია, ჩემო ანგელოზო! მამის უარის თქმა ვერას დროს ვერ დამიშლის შენთან შეუღლებასა. თუ მართლა გაჯიუტდა, თავს დაეანებებ ყველაფერს: მასაც, ნათესავებსაც, მამულსაც... ქალაქში ჩაკეციან და იქ ვიცხოვრებთ ბედნიერად.

— ბედნიერადა?.. ოხ, ღმერთმა ინებოს! მაგრამ მე კი გული როგორღაც მიკვნესის, გედევან! მარტო მამა ხომ არა, მთელი თავად-აზნაურობა აშფოთდება, პირს დაადებს და ღრიბას მოჰყვება: როგორ თუ ბწყინვალე თავადმა ვიღაც კალატოზის გლეხუქა გომბიო შეირთოვო...

— ჩვენ ერთმანეთის სიყვარულში სიცოცხლე დავიტკბოთ გენაცვალე; სხვების ლაპარაკს კი მოვუყრუოთ ყური: დაე, ვისაც რა ნებადღეს, ის იყბედოს.

— ამ საქმეს ეგრე ადვილად ნუ უცქერი, საყვარელო!.. წოდებრივ განსხვავებას, ზნესა და ჩვეულებას დიდი, დიდი მნიშვნელობა აქვს, გეთაყვანე!.. გლახებსა და თავადებ შორის მთელი უფსკრულია გათხრილი; მთელი უზარმაზარი მთებია აყუდებული.

— მართალია, მაგრამ ჩვენს დროში მაგათ როდი-ღა აქვთ აგრე რიგად დიდი მნიშვნელობა. ყოველად შემძლებელი სიყვარული ამოაფსებს იმ უფსკრულს; ყოველად ძლიერი განათლება შემუსრავს იმ მთებსა, და ჩვენ შუა, ჩემო ძვირფასო თვალის ჩინო, დამყარდება ხელისგულივით სწორე ვაკე, რომელზედაც თავისუფლად გადავხვევით ერთმანეთსა.

— ეგ ლამაზი სიტყვებია, ჩემო გედევან, მაგრამ მათი განხორციელება კი ჯერ არც მინახავს და არც გამოგონია! პირიქით, არ შემხვედრია არსად ისეთი განათლებული თავადიც კი, რომელიც თავის შთამომავლობას, გულში მაინც, დიდ მნიშვნელობას არ აწერდეს, არ ამპარტავნობდეს მამა-პაპით, თუნდა რომ ამ მამა-პაპას მოძმეთ შეწუხებისა, ქვეყნის რბევისა, მამულისა და სარწმუნოების ლალატის მეტი არა ჩაედინოს-რა! ამ ჟამად უნეს გულში, ჩემო არჩილ, წოდებრივი გრძობა გვერდზეა მიგდებული, სიყვარულის მადლის ქვეშ არის მოქცეული. შემდეგ კი, როცა სიყვარულის მღელვარება განედება, ის გრძობა კვლად ამოძვრება ზემოდ, დაგავიწყებს აწინდელ ლამაზს სიტყვებს და მათ მაკვირად წარბ შექმუხნილს გაბრძანებინებს: ჰეი, კალატოზის ქალო, გლახის გომბიო, მოიტა ჩქარა ტასტი და წყალი; ხელ-პირი მინდა დავიბანო!

— სუკი-ჯან, გენაცვალე, თავშემოგველე, ნუ ლაპარაკობ ეგრე! ყოველივე ეგ მე სრულიად არ შემეხება. მალე დაგიმტკიცებ, ჩემო ღმერთო, რომ სრულებით ტყუილად აზვიადებ ი რალაც წოდებრივი გრძობაა, იმის ძალასა და მნიშვნელო-



ბას. შენ იქნები დედოფალი, მე შენი ქვეშევრდომი; შენ იქნები მზძანებელი, მე შენი ყმა. ვინც შენ შთამომავლობის გამო რაიმე შეურაცხებას გაგიბედავს, მე იმას სიცოცხლეს გამოვასალმებ. გლეხი და თავადი, ჩემო სამოთხევე, ერთი და იმავე დედ-მამის შვილები არიან. დიდი, ენით გამოუთქმელი ვნება მოგვიტანა ერთი ერის რამდენსამე ნაწილად დაგლეჯამა. დროა ახლა კი შეგიგნოთ ეს ვნება! დროა დაეუბრუნდეთ მახ, რაც ღვთისაგან გვქონდა მონიჭებული და ზიზლით გავდევნოთ ის, რაც ბოროტმა ეშმაკმა ჩამოსთესა ჩვენში. ჩვენი მამა ქართლოსი იყო და ჩვენ, ყველა ქართველები, მისი შვილები ვართ.

— გენაცვალე, გეთაყვანე, ჩემო ღმერთო, ჩემო საყვარელო გედევან, მშვენიერად ლაპარაკობ, მაგრამ სხვები, შენზე უფრო გამოცდილი ჭკვიანი კაცები რომ არ ამბობენ მაგას? ხომ გახსოვს, გუშინ რომ ორი მოთხრობა წაფიკითხეთ? ხომ გახსოვს, როგორ უბედურად გათავდა ორივე თხზულებაში გლეხისა დი თავადის სიყვარული!

— იმ მოთხრობებში, ჩემო ანგელოზო, თითქო განგებ არის არეგ-დარეული ეს საგანი. ერთ მოთხრობაში აწერილია განათლებული გლეხი; მეორეში გამოყვანილია განათლებული გლეხის ქალი და გაუნათლებელი თავადი. ერთი მიბძანე, გენაცვალე, რა აქვთ განათლებულს და გაუნათლებელს თვის შორის საერთო? როგორ უნდა გაჩნდეს მათ გულში ნამდვილი სიყვარული? ავილოთ მაგალითად ჩვენი თავი! ვფიცავ შენს სახელს, რომ არას დროს არ შევირთავდი გაუნათლებელ „ქნიაენას“, თუნდაც რომ იგი მეფის შთამომავლობისა ბძანებულიყვეს! აგრეთვე დარწმუნებული ვარ, რომ არც შენ გათხოვდებოდი რომელსამე გაუნათლებელ გლეხზე. ჩვენი მდგომარეობა კი სრულებით სხვა ნაირია: ჩვენი ორივენი ნასწავლები ვართ; საერთო, სამეგობრო ბევრი, ძლიერ ბევრი რამ არის ჩვენ შორის და მაშასადამე ჩვენი ცოლ-ქმრობა ბუნებრივიც იქნება და სასურველიცა.

ყოველს ამ სიტყვებს გაფაციცებით ყურს უგდებდა, დამშეული კაცივით ჰყლაპავდა სიხარულით გატკრცილებული

სულიკო და როდესაც შესდგა გედევანი, ორივე ხელები მაგრა მოხვია კისერზე და ვაგიჟებით უწყობ კოცნა თვალებში, ტუჩებში, შუბლზე, ხელებზე. გედევანმაც მოხვია წელზე ხელი და, ტრფიალების ცეცხლით აღზნებულნი, ერთად დაეცნენ მუთაქაზე. რამდენსამე წამს აღარა ისმოღარა, მაგი გულის გაცხარებული ფანცქალის მეტი. ბოლოს ქალი წამოხტა ფეხზე.

— კმარა, გენაცვალე, გედევან! კმარა, თორემ დავიღუპები!..

— ცოტა ხანს კიდევ დაწეკ, ჩემო ღვთაებავ .. ერთი, ერთი კიდევ ჩაგიკრა გულში.

— არა, თავშემოგველე, არა!.. მე რომ უბედურება მეწვიოს, შენც ხომ გაუბედურდები!.. ადე, სიცოცხლე, ადექი, წაეიდეთ შინა!..

გედევანი წამოჯდა, ცალი ხელით მისწვდა სულიკოს, მაგრამ ეს უკანასკნელი გაუსხლტა ხელიდან და გაიქცა ზვარის კარებისაკენ.. მცირე ხანს უკან დამშვილდა ყმაწვილი კაციც, წამოხტა და სულიკოს გამოუღდა უკანა... დაეწია, შეაყენა და უთხრა:

— ჩემო სულიკო, მაპატივე, თავშემოგველე!.. ხომ არ მიჯავრდები, გენაცვალე...

— არა, ჩემო სასოებავ!... მე შენზე გაჯავრება არ შემიძლიან. მე შენი ერთგული მონა ვარ... შენ გეკუთვნის ჩემი სული, გული, კეჟა, აზრი... ჩემი სხეულიც შენია, მხოლოდ დროებადის მოვიცადოთ, გენაცვალე!..

— კარგი, თავშემოგველე!. იცი სულიკო!. დღეს დავრწმუნდი, რომ შენ უფრო მაგარი, ძრიელი ხასიათისა ყოფილხარ, სინამ მე... პირუტყულმა ჟინმა მე კი დამიმორჩილა, შენკი ვერა!.. და ამისათვის უფრო, უფრო მეტად შემიყვარდი, ჩემო ლამაზო, დახატულო, მშვენიერო ანგელოზო...

— არა, ჩემო ძვირფასო, შენ ჩემზე ყველაფრით მაღლა სდგევხარ!. პირუტყვეული ჟინი ჩემში შიშმა დასძლია და არა ხასიათის სიმტკიცემ...

მარიამობის თვის გასულს გედევანი ქალაქში უნდა წასულიყო სასწავლებლად. მაგრამ გული მეტად დაუძძინდა; სეცდა-ნადველი, შავი ღრუბელივით, გადაეფარა მისი სიცოცხლის ყოველ წამსა. რამდენიც ახლოვდებოდა წასვლის ვადა, იმდენად ესეთი მდგომარეობა უფრო უქმნავდებოდა, მისგან გამოწვეული ტანჯვა უფრო ძრიელდებოდა. რომ ცოტას ხნობით მაინც გაენელებინა ეს ტანჯვა, ავადმყოფობა მოიგონა და ქალაქისაკენ გამგზავრება ძლივ-ძლიობისას შესძლო მხოლოდ ენკენისთვის გასულსა. გასწია ქალაქისაკენ. მაგრამ ვაი ამ წასვლას! იქ მიდიოდა მხოლოდ სხეული, ფერმკრთალი, უსიცოცხლო, სრულიად მოადუნებული სხეული, ხოლო გული კი, სავსე სიყვარულის სანეტარო მადლითა, რჩებოდა სოფელში. გასაოცარი იყო მდგომარეობა მისი სულისა. ყველაფერი, რაც კი დედამიწის ზურგზე ადამიანის გრძნობათ ექვემდებარება, თვით უკანასკნელი ფებთა-მტკერი რომელიმე უმნიშვნელო სულდგმულისა, მას ეჩვენებოდა ღვათებრივი სხივით მოსილ მშვენიერებად; მაგრამ, ამავე დროს, გული არსად არ უდგებოდა, სული ყველგან აშფოთებული ჰქონდა, რადგან აქ ვერსად ვერ ხედავდა იმ მანათობელს, რომლის ბწყინვალე სხივებით მოფენილი იყო ყოველი სულიერი ღ უსულო ამა ქვეყნისა. ფიქრითა ღ ოცნებით ყოველ წამს მას უცქეროდა, მას ეტრფოდა, ეთაყვანებოდა... და ამასთანავე გმინავდა, კვნესოდა, სასოწარკვეთილების გენია ეკიდებოდა, რომ ამ ოცნებათა მეუფეს თვალით ვერ ხედავდა, მის წინაშე მარად მუხლმოდრეკილი არ იდგა და მთელ თავის სიცოცხლეს მოწიწებით არ უშლიდა მას ფიანდაზადა. ეტლი, რომელშიაც გედევანი იჯდა, ხან ნიავსავით მიჰქროდა, ხანაც ნელ-ნელა ტაატოთ მიდიოდა. დილით მზე იდგა და თავის ცხოველ სხივებს უხედა აყრიდა ყმაწვილ-კაცს ქუდ-მოხდილ თავსა და სახეზე; შუა დღისას ღრუბლებმა დაჰფარეს მზე, შემოდგომური ცივი ქარი ამოვარდა და წვრილმა ჟიჟმატა წვიმამ გა-



ჯავრებით წამოუშინა ეტლში მჯდომარეთა. გზაზე დიდ ძალი ხალხი მიდი-მოდიოდა. მათ შორის მრავალნი იყვნენ მცნობნი გედევანისა. ესენი პატივის-ცემით სალამს აძლევდნენ მამავალს, ქუდს უხდიდნენ, ხმა-მალლა ეუბნებოდნენ „გამარჯვებასა“, მაგრამ ფიქრებში ჩანთქმული გედევანი გარინდებულ-გამტერებული იჯდა ერთს ადგილზე; ვერაფერს ხედავდა, ვერავის ამჩნევდა, არა ესმოდა-რა მთელი ოც და ათი ვერსი ისე გაარბინა, რომ ერთ წამსაც არ გამოფხიზლებულა. რკინის გზის სადგურთან ის მცირე ხანს გამოერკვა, მაგრამ დაიძრა თუ არა მატარებელი, იგი ხელახლა გაჩნდა ოცნებათა სამთაეროში და აქ ხან უკვდავების წყაროს ეწაფებოდა, ხანაც შხამიან გველთა და ასპიტთა შორის ეგდო და ჯოჯოხეთურ ტანჯვა-ვაებასა გრძნობდა. ამ ყოფით ჩავიდა ქალაქს, გამოცხადდა სასწავლებელში, აიღო ხელში წიგნები, მაგრამ მალე დარწმუნდა, რომ წიგნებისა დი სწავლის ხალისი სადღაც გაპარულიყო. ყოველ ცისმარე დღეს გედევანი უსიცოცხლოდ, უხალისოდ დადიოდა ოთახებში; არაფერსა სწავლობდა, ყურს არავის არ უკვებდა. პირველად ის ავადმყოფი ეგონათ და ამიტომ უფთხილდებოდნენ, ძალას არაფერში არ ატანდნენ. მაგრამ როდესაც ექიმმა გასინჯა და ვერავითარი სნეულება ვერ ჰპოვა, მაშინ მთავრობამაც გული აიყირა მასზე. როდესაც რამდენმამე თვემ გაიარა, და წინანდელი ნიჭიერი მოსწავლე უკანასკნელ შეგირდად გარდიქვა, მაშინ კი განათლებულმა და მსწავლულმა უფროსებმა ბრძნულად დაადგინეს და მეცნიერულად დამტკიცეს ის ქეშმარიტება, რომ უკულტურო აზიელს, მართალია, ცოტას ხნობით შეუძლიან ნიჭისა და ჭკუა-გონების გამოჩენა, მაგრამ ეს ნიჭი და ჭკუა-გონება მეცადანეობას დიდ ხანს ვერ აიტანს, მალე იღლება, იქანცებაო. თუმცა ესეთი განაჩენი, მის დამადგენელთა აზრით, მტკიცე საფუძველზე იყო დამყარებული, მაგრამ ხანდისხან, მათსავე თვალში, ძირიან-ფესვიანად ირყეოდა, დაშლა-დაფუტკვნასა ლამობდა იგი. ორ-სამ თვეში ერთხელ გედევანი უცებ გამოერკვეოდა ხოლმე ფიქრებიდან, ამაყად იღებდა თავს მალლა, ძველებურად აფრინდებოდა წიგნებს და



მისი ნიჭიერება კვალად შლიდა ფრთებს, კვალად მიჰქროდა წინ. გაოცებული მასწავლებელნი უაზროდ შლიდნენ ხელებს, იკრავდნენ წარბებს, ფიქრობდნენ და ეერაფრით ვერ აეხსნათ ეს „სასწაული“. მაგრამ ესეთი გამოფხიზლება გედევანის ქკუაგონებისა გასტანდა ხოლმე მხოლოდ რამდენსამე დღესა. შემდეგ ხელ ახლა უბრუნდებოდა ოცნებათა სამთავროს, სადაც სახელმწიფო ტახტზე ნზესავითა ბწყინავდა მშვენიერი ღმერთი ჰოეზისა, ღვთაება სიყვარულისა. ასე მიდიოდა გედევანის საქმე მაისის გასვლამდე.

### XIII

დასრულდა სასწაელო წელიწადი. გედევანი იმავე კლასში იქნა დატოვებული, მაგრამ ეს გარემოება მას აინუნშიაც არ ზაუგდია! იგი ამ დროს მხოლოდ ერთი აზრით, ერთი ნატვრით იყო გამსჭვლელი. მას უნდოდა, ენატრებოდა თავისი ძვირფასი, საყვარელი, სათაყვანო სულიკოს ნახვა. სამი, სამი დღე კიდევ და მერმე ეს ნატვრაც აუსრულდება გედევანსა. მაგრამ, სამი დღე, ღმერთო ჩემო, როდის მოეღება ბოლო ამ სამ დღესა? ნაღვლიანად ფიქრობდა არჩილი. მას ეს სამი დღე სამ საუკუნედ ერგვებოდა. და აჰა, გარემოებათა მსვლელობამ თითქო შეიბრალა იგი... ერთ დღეს, ჯერ ისევ დილის თერთმეტი საათი იქნებოდა, როდესაც სასწაელების მოსამსახურემ გადასცა მას დეპეშა, რომლითაც ატყობინებდნენ მამის ავადმყოფობას და სთხოვდნენ რაც შეიძლება მალე მისვლასა. იმავე დღეს გედევანი სოფელში დაიბადა. კარგა ხშირ ბინდი იყო, როდესაც თავის სახლ-კარს მიადგა. ეზოს კარებში მას დახვდა ცოტა გამხდარი, ფერ-მკრთალი, მაგრამ დიდად გალამაზებული სულიკო. აქამომდე გედევანს ხშირად აგონდებოდა ავადმყოფი მამა. სულიკოს დანახვაზე კი ყველანი და ყველაფერი მიავიწყდა. ჯერ ისევ მოშავალი ეტლიდან მარდად გადმოფრინდა და მარტო მყოფ სულიკოს ტუჩებს დაეკრო და დაეწება. ასე იდგნენ იგინი დიდ ხანს სულ განაბულნი, სუნთქვა შეხუთულნი. შემ-

დგე, როცა ერთმანეთს მოშორდნენ, თვალ-ცრემლიანმა გედევანმა ნეტარებით შეხედა ბედნიერებით გატკრცილებულს, სიკეკლუცის ღვთაებად გამოზრწყინებულ სულიკოს და აღტაცებით წარმოხსთქვა:

— ოხ, რა ბედნიერი ვიქნებოდი, რომ ჩემი სული და გული, გრძნობა და აზრი, მთელი ჩემი სიცოცხლეც შენს მშვენიერს სხეულში იდგეს, რომ ჩვენ ორნი ერთ არსებად ვიყვეთ გადაქცეული!

— ეგრეც იქნება, გენაცვალე, ეგრეც, ჩემო ბედნიერებავ, ჩემო იმედო, ჩემო სასოებაე! — შესძახა სულიკომ და აღზნებულის მხურვალეებით კვალად ჩაეკრა და ჩაეკონა გულში. ამ დროს მათ შემოესმათ ფეხის ხმაურობა, ფიცხლავ განშორდნენ ერთმანეთს. მხოლოდ ახლა მოაგონდათ მოხუცი ავადმყოფი. გედევანი შეეარდა სახლში. პალტო და ქუდი ტახტზე მიჰყარა და გაჰქანდა მამის ოთახისაკენ. ფთხილად შეაღო კარები და შევიდა შიგნით. პირველად მან დაინახა ოღარ ჩამოგდებულ მღვდელი, რომელსაც პატარა კოფით წმიდა საიდუმლო ეჭირა ხელში. მღვდლის წინ, მაღალ განიერ ტახტზე მან შენიშნა ლოგინში მწოლარე, ბალიშებზე მისვენებული, გამხდარ-გაყვითლებული მოხუცი, რომელიც ისე იყო გამოცვლილი, რომ კაი ხანს სრულიად ვერ იცნო იგი. მოხუცს, როგორცა სჩანდა, თეალები კარებისაკენ ეჭირა. დაინახა თუ არა შვილი, სახე გაუბრწყინდა, თავი მაღლა აიღო და ხელით ანიშნა — მოიცადეო. მოწიწებით მიიღო საიდუმლო. შემდეგ დაუძახა შვილს და რამდენჯერმე აკოცა უბღზხედა. როცა ცოტა შეისვენა, თავი გადმოიღო შვილისაკენ და დაბალი, სუსტი ხმით წარმოხსთქვა:

— ვმადლობ ჩემს გამჩენს მეუფეს, რომ შენი უნახავი არ მომკლა! — შემდეგ მღვდელს ანიშნა, რომ გასულიყო გარედ. ოთახში მხოლოდ მამა-შვილი დარჩა. კაი ხანს გარეშემო სამარისებური სიჩუმე იყო დამყარებული. მაკრამ, ესე თხუთმეტიოდ წამის შემდეგ უცებ გაისმა მთელ სასახლეში შემადრწუ-

ნებელი ღრიალი. მაშინათვე მღვდელი, ექიმი, თინათინი, სულიკო შეცვინდნენ ავადმყოფის ოთახში. ტახტის წინ, იატაკზე მათ დინახეს გულ-შეწუხებული გედევანი, ხოლო ტახტზე უგუნურად თვალეზ-დაჭყეტილი, მთლად გადარეული სულთმბრძოლი მოხუცი. გედევანს დასტაცეს ხელი, გამოიტაცეს მეორე ოთახში და სიჩქარით უწყეს მოსულიერება. გულშეწუხებული მალე მოვიდა გრძობაზე. დაუბრუნდა თუ არა მოაზრება, გედევანი წამოვარდა ფეხზე, ტორტმან-ბარბაცით შევარდა მამის ოთახში და, უკვე მიბინარებულ მომაკვდაეს, დაეცა გულზედა.

— მამა, მამა, შენი ჭირიმე, ერთი კიდევ გამაგონე: მართალია, რაც მითხარი, თუ არა?

მომაკვდავმა თვალეზი გაახილა, ჯერ ხატს მიაპყრო იგინი, მერმე შეიღსა და ყველას გასაგონრად, ცხადად და მკაფიოდ წარმოსთქვა:

— მართალია!...—და დალია სული.

გედევანმა ორთავ ხელები ღონივრად შემოიკრა თავში და, აცახცახებული ხმით, დაიძახა:

— სულიკო!..

— რა გინდა? შენ თავს შემოგვევლოს სულიკო!. აქა ვარ, აქა, შენ სახელს ვეთაყვანე, გედევან!.—სულიკო მივარდა გედევანს და, თავდავიწყებული, მხურვალედ უპირობდა მოხვეწას, მაგრამ მთლად გაყვითლებულმა, სახე შეშლილმა გედევანმა ხელი ჰკრა, თავიდან მოიშორა და უთხრა:

— შორს, შორს ჩემკან სულიკო!.. რაც ვცოდეთ, ისიცა კმარა!. ახლა შენ კი არ მინდიხარ, დანა მინდა, ხანჯალი, რევოლვერი, სიკვდილი მინდა, სიკვდილი!!

— მოშორდით ყველანი...—დაიძახა ექიმმა. მერმე მივიდა გედევანთან, ხელი წააელო და ნელნელა გაიყვანა განაპირა ოთახში. სულიკო მისდევდა უკან, გიჟივით ურბენდა გარეშემო, ლამაზ თმებს გამწარებით იბღღენიდა და გულამოსკენით ქვითინებდა.

იტირე, იტირე, ჩემო საბრალოვ!. ამიერიდან დასრულდა შენი სიცოცხლის ვარდბუღბუღიანი გაზაფხული.. უღმობელმა გარემოებამ მტვრად აქცია შენი წინდათა წმიდა!.. ყელი გამოსჭრა შენს ღვთაებას!. დედამიწის ზურგიდან აღგავა შენი ბედნიერება!.. შენისთანა უბადრუკს ამ ქვეყანად სხვა რაღა დარჩენია, თუ არ ტირილი და თავში ცემა!... ოხ, მუხთალო, უსამართლო წუთის ოფელო!. წყეული იყვეს, წყეული შენი ბოროტი დაუდგრომლობა, შენი ცბიერი, უსწორ-მასწორო, წაღმა-უკულმა ტრიალი!..

XXIV

მეორე დღეს, დილა აღრიან, მოიჭრა ქალაქიდან ჩვენი ძველი ნაცნობი, მიხეილ ბააღურიჩი. ამან ჯერ მაღალის ხმით გამოიტორა განსვენებული თონიკე და შემდეგ, ვითომდა მეტის-მეტად შეწუხებულმა გედევანის მდგომარეობით, გასწია ავადმყოფის ოთახისაკენ. აქ დახვდნენ ექიმი, სულიკო, მოხუცი გამდელი და ლოგინში უგრძნობელად მწოლიარე ახალგაზდა მემკვიდრე გარდაცვალებულის თავადისა. ექიმმა აუხსნა მჯალუნაშვილს გედევანის ავადმყოფობა, რომელსაც უწოდა სახელად ტვინის ანთება. წინააღმდეგ ექიმთა ჩვეულებისა, გააბა ლაპარაკი მოხსენებულ ავადმყოფობაზე, ილაპარაკა, იმდენ ხანს, სინამ თითონაც არ დაიღალა და თავის მომთმინო მსმენელთაც თავი არ მოაბეზრა: ბოლოს დაუმატა, რომ თუმცა ავადმყოფი დიდს განსაცდელშია, მაგრამ—ერთის მხრივ—ახალგაზდა ბუნებისა, მეორეს მხრივ—მოვლისა და წამლობის იმედი მაქვს, რომ განსაცდელიდან იგი უვნებელ გამოვაო. ყველა ეს ჩვენმა მიხეილმა ყურადღებით მოისმინა, მძიმე თავის დაკვრით მაღლობა განუცხადა ექიმს მოვალეობის კეთილ-სინდისიერად შესრულებისათვის და სთხოვა, რომ არ დაეზოგა მას არავითარ ღონისძიება, ეხმარა ყოველი საშუალება, რათა ძვირფასი ავადმყოფი მალე ფეხზე დაეყენებინა. შემდეგ დაკვირვებით მიესალმა მწუხარებისაგან სახე შე-



შლილ სულიკოს. საწყალმა ამ ეამად კი ველარ შესძლო თავისი გრძნობის დამალვა!.. ორივე ხელები გაუშვირა მიხეილს და ცრემლით შესთხოვა მორჩენა გედევანისა. აქამომდე თუ რაიმე ექვი ჰქონდა ამ ყმაწვილი ქალ ვაჟის ურთიერთ გრძნობის შესახებ, ახლა, როცა ასე მჭევრმეტყველოურად გამოიხატა ეს გრძნობა, შეაუნაშვილმა ყველაფერი ცხადად დაინახა. გულში რამდენჯერმე გაბრაზებით შეუკურთხა საზოგადოდ ყველა თავადებს, ხოლო ერთი კი მშვიდობიანად წარმოსთქვა შემდეგი:

— კარგად მესმის ჩემი მოვალეობა და ყოველის ღონისძიებით ვეცდები, რომ მას არ ეულალატო. დეგარწმუნებთ, რომ ავადმყოფს არა დაუშავდება-რა.

ამის შემდეგ მეორე ოთახში გაიხმო მოხუცი თინათინი და მასთან დიდ-ხანს ითათბირა თონიკეს დასაფლავების შესახებ. დაიბარა მოურავი, გასცა საჭირო ბძანებანი შესახებ დიდის სანოვავის დამზადებისა; დაათვალიერა მარანი, სავსე საუცხოვო ძველი ღვინოებითა; გაგზავნა აქეთ-იქით ბიჭები სხვა და სხვა გვარის მინდობილებითა, ხოლო თითონ იმავე დღეს გაეჩქარა ქალაქისაკენ. აქედან გაგზავნა რამდენიმე დეპეშა, რომელთა შორის ერთი უფრო მეტის მეცადინეობით შეადგინა. ეს იყო ტელეგრამა თონიკეს დის, კნენა რუსუდანის, სახელობაზე. შემდეგ შვილისა მოხსენებული კნენა ბძანდებოდა ყველაზე დაახლოვებული ნათესავი თავადი თონიკესი. იგი იყო გათხოვილი საქართველოს ერთ განაპირა მხარეში. მეუღლე მისი, თავადი ზურაბი, სამსახურიდან გამოსული გვარდიის პოლკოვნიკი ბძანდებოდა. დიდი შეძლება, ლამაზი შეხედულობა, მზიარული ხასიათი და თვით სამსახურიც ნებას აძლევდნენ ახალგაზდა აფიცერს, რომ უღარდებოდა ეტარებინა შესაფერი სასიამოვნო ცხოვრება. ყველამ კარგად იცის ამ ცხოვრების დედა-აზრი! სიცოცხლე ხანგრძლივი არ არის!.. რამდენადაც კი შეიძლო, დაეწაფე წუთისოფლის სიტკბოებასაო!.. ამბობს იგი. და ჩვენი უღარდელი რაინდი ერთ-გულად ასრულებდა ამ მოძღვრების მცნებათა. იგი იყო ყოველი ლხინისა და დროს

გატარების თაიგული. სადაც კი სუფრა გაიშლებოდა, იქ აუცილებლად ტოლუბაშობდა თავადი ზურაბი. თავის რიგობაზე იგი ყველაფრით შემკული იყო, მხოლოდ საუბედუროდ, ერთი რამ ნაკლულევანება ჰქონდა: ბახუსის ერთგულებით სახელს განთქმული თავადი, სამსახურში ვერ იჩენდა ერთგულებასა. ამის გამო ოც და ათ წელიწადზე მეტი გაატარა სამსახურში და მაინც პოდპოლკოვნიკობაზე ზევით ვეღარ აიწია. ორმოც და ათ წლამდე იცადა და როცა ამ წლოვანებისა შესრულდა, გამოვიდა სამსახურიდან, შეერთო სილამაზით განთქმულა, დროს შესაფერად განათლებული რუსუდანი და სამუდამოდ დაემკვიდრა მამა-პაპეულ ადგილ-მამულში. წარსული ცხოვრებით დაღლილ-დაქანცული, იგი ადვილად დაემარჩილა მშვიდი და წყნარი მეუღლის გაელენას. აქეთ-იქით სიარულს, ფულის უხეიროდ ფლანგვას, მშვენიერ სქესთან ფრენა-ლხენას თავი დაანება. ერთი ნაწილი მამულისა გაყიდა, ეს ფული მეუღლის მზითევს დაუმატა და მიუძღვიდა ბიძისა განთავისუფლდა მუდამ მოვალეების ბქყალებში მყოფი თავი. დანარჩენი მამულის შემოსავლით და თავისი პენსიით იწყობდა მდიდრადი, მაგრამ მყუდრო და ლაზაროანი ცხოვრება. საქმე ისე კარგად წაიყვანა, რომ ბედნიერ კაცად ჩარაცხდა თავის თავს, ერთი წყეულა გარემოება რომ არ აჰკვიატებოდა. ეს გახლდათ უშვილობა, რომელიც ცოლსაცა და ქმარსაც ძრიელ აწუხებდა. ბევრ ნაირი საშუალებანი სცადეს; ექიმებსაც მრავალჯერ მიმართეს, ერთ წელიწადს სამზღვარ გარედაც ბძანდებოდნენ, მაგრამ მოხსენებულ გარემოებასთან მაინც ვერა გააწყეს-რა. რუსუდანი იცოდა ქმრის წარსული ცხოვრება და ამის გამო უშვილობის მიზეზად მხოლოდ მას რაცხდა. დიდის სიფთხილით და საიდუმლოებით იგი მთელი ოთხი წლის განმავლობაში ბეჯითად სცდიდა ამ დასკვნის სიმართლეს, მაგრამ ბოლოს მწუხარებით დაინახა მისი სრული უსაფუძვლობა. ამის შემდეგ კნენამ მიმართა ლოცვა-ვედრებას, მონასტრებსა და სალოცავებში სიარულს. საუბედუროდ, აქედანაც ხელ-ცარიელი დარჩა. რაკი სხვა საშუალებანი ვეღარა გამოსძებნა-რა, იძუ-

ლეზული გახდა — დამორჩილებოდა თავის უწყალო ბედსა. ამა-  
 სობაში გავიდა დრო და ჟამი! მეუღლე უდროვოდ მოუხუცდა,  
 დასნეულდა. მხიარულ და სასიამოვნო ზურაბს ამ ჟამად კაცი  
 ვეღარ იცნობდა. წყეულმა ავადმყოფობამ, გამუდმებულმა ლო-  
 გინში წოლამ სრულიად შეუცვალა არა მხოლოდ გარეგანი  
 შეხედულობა, არამედ თან მიაყოლა მისი ხასიათიცა. დილიდან  
 საღამომდის მის ოთახში ისმოდა მხოლოდ ერთი უსიამოვნო  
 ბუზღუნი და ხანდისხან ამ ბუზღუნს ამაზედ უფრო უსიამოვ-  
 ნო ლანძღვა-გინებაც მისდევდა. რაც უნდა მტკიცედ აგესრუ-  
 ლებინათ მისი სურვილი, ის მაინც იპოვიდა რაიმე მიზეზს და  
 სულ უბრალო რამეზე ასტეხდა ერთ უშველებელ, დაუსრუ-  
 ლებელ აურზაურსა. გაანჩნლებული, გაბოროტებული ქმარი  
 მშვიდსა და ჭკვიან კოლსაც არ აყრიდა ხეირსა. ხშირად გა-  
 მოიგონებდა ხოლმე რაიმე სულელურ ამბავს, თავის უღანაშა-  
 ულო მეუღლეს ჩაურევდა იმ ამბავში და შემდეგ ბალღივით  
 მოჰყვებოდა ტირილს, წუწუნს, ორ-სამ დღეობით ებუტებოდა  
 კოლსა, ხმას არა სცემდა. როცა ამ უნძრახობას ათავებდა,  
 მერმე სხვა-და-სხვა ცილის-წამებას მიჰყოფდა ხოლმე ხელსა და  
 უშვერი საყვედურებით ახრჩობდა საწყალ მეუღლეს. ყოველ ამ  
 სიკეთეს ბოლო ჟამს ეჭვიანობაც დაემატა. ტვინ-შერყეული  
 მოხუცის აზრით, არა მხოლოდ სტუმრები, არამედ მოსამსახუ-  
 რენიც კი სარგებლობდნენ მისი კნენის სარეცელითა. მომე-  
 ტებულად აიფალწუნა ერთი ღამეზე ხელზედ მოსამსახურე იმე-  
 რელი... აი თვალწუნა და სინამ არ გააგლო, მოსვენებას არავის არ  
 აძლევდა. საკვირველია, ყველა ეს შედეგი იყო ხანგრძლივის სნე-  
 ულობისა, მაგრამ თვით ეს შედეგიც უმნიშვნელოდ როდი წყდებო-  
 ბოდა... ტრიალდებოდა ხშირად უკანა და თავის მიზეზზედ ახდენ-  
 და გავლენას, მის ძალასა და ბოროტებას აორკეცებდა. ამის გა-  
 მო უბედური ზურაბი მალე სრულიად დაუძლურდა და ერთ ღა-  
 მეს თავის საბედნიეროდ და მის გარეშემო მყოფთა სასიამოვ-  
 ნოდ გამოეთხოვა იმ წუთისოფელს, რომელიც, პოეტისა არ  
 იყვის, „არვის დაინდობს, არვის გაიტანს; უდროვოდ აღხენს,  
 უდროვოდ აწყენს, კაცს აბურთავენს, სად არ გაიტანს“. თავა-

დი ზურაბი გამოეთხოვა წუთისოფელს, მაგრამ ამ წუთისოფლის ზოგიერთა რამ საქმეები კი წესიერად დასტოვა. აღმოჩნდა კანონიერად შედგენილი ანდერძი, რომლითაც მთელი მოძრავეი ქონება განსვენებულისა რჩებოდა კნენინა რუსუდანს. ანდერძთან აღმოჩნდა აგრეთვე იმავე რუსუდანის სახელობაზე სამი ათასი თუმნის თამასუქი, რომლის შემწეობით განსვენებულის უძრავი ქონებაც ქვრივმა კნენინამ დაინარჩუნა. რუსუდანი ამ დროს ორმოც წელს გადაცილებული იყო... უკანასკნელმა წელიწადმა მასზე საშინელი ვავლენა მოახდინა: ბუნებით მაგარი აგებულების ქალი უდროვოდ გასტეხა, თმაში ქალარა გამოურია, ლამაზი სახის კანი ათასნაირად დაუნაოქა. თუმცა ეს ასე იყო, მაგრამ დაქვრივების შემდეგ მაინც ბლომად აღმოჩნდნენ მისთვის „გაგიჟებული ქენიხები“. ჭკვიანმა რუსუდანმა ყველა ესენი ზდილობიანად მოიშორა თავიდან, დარჩა ქვრივად და სიამოვნებით მიეცა თავისუფალ, ნებიერ ცხოვრებასა.

## XXV

კნენინა რუსუდანს რკინის გზის სადგურზე დახვდა მიხეილ მკაუნაშვილი. ენა მოქარგული მიხეილ რამდენიმე ფარისევლური სიტყვით და თავდაბლური მორჩილებით მიესალმა მწუხარე კნენინას. დამზადებული ეტლი მიართვა მას და მაშინათვე გამოაქანა სოფლისაკენ. გზაზედ მიხეილმა ცხადად დაინახა, რომ კეთილი შთაბეჭდილება მოახდინა ხნიერ მანდილოსანზე. ხოლო ეს კეთილი შთაბეჭდილება ერთი-ორად გაძლიერდა, როდესაც მათმა ბწყინვალეებამ თავისი თვალთ იხილა სამგლოვიაროდ დამზადებული დარბაზი, რომელშიაც იდგა ძვირფასი კუბო, მოფენილი ათასნაირი ყვავილებითა; აგრეთვე როდესაც მიხედ-მოიხედა და გამოცდილის თვალთ ყველგან შენიშნა საკვირველი წეს-რიგი და შესაფერი მზადება განსვენებულის ბრწყინვალედ დასაფლავებისათვის. კნენინამ მაშინათვე ჭკვიან კაცად აღიარა მკაუნაშვილი და ოჯახის ერთგულ მეგობრად სცნო



იგი. პირველ გამოტირების შემდეგ ესეთი თავისი აზრი რუსუ-  
 დანმა სიტყვითაც გამოსთქვა: აქო მიხეილის ყველა განკარგუ-  
 ლება და გულწრფელი მადლობა გამოუცხადა მას. გამოცდილ-  
 მა მეთუნაშვილმა ისარგებლა ამ წამით და მოახსენა კნენას:

— თქვენო ბწყინვალეზავ! ვიდრე თქვენ აქ არა ბძანდებო-  
 დით, უბედურმა შემთხვევამ ამ ღირსეულ ოჯახში პირველობა  
 მარგუნა! მე ვახდენდი განკარგულებას, ვაძლევდი ბძანებას. ამ  
 ჟამად კი თქვენა ბძანდებით უფროსი ამ სახლისა. რაცა გნე-  
 ბამ, ბძანე და მე უმორჩილესად ავასრულებ ყოველ თქვენს  
 ბძანებასა!. მოახდინეთ განკარგულება და იგი იმავე წაშს იქნე-  
 ბა აღსრულებაში მოყვანილი.

— არა, ჩემო კარგო, — უბასუხა პატივისცემით კნენამ, —  
 სიამოვნებით ვხედავ თქვენს გონიერებას, თქვენს ერთგულებას  
 და ამიტომ ამ ჟამადაც ისევე თქვენ უნდა დარჩეთ უფროსად  
 თქვენგან დაწყობილი საქმეებისა. როცა ჩემი გედევანი კარ-  
 გად გამიხდება, მაშინაც თქვენ უნდა იყვეთ მისი ხელმძღვა-  
 ნელი რამდენსამე წელსა. — ამის შემდეგ მიხეილი მეორე ოთახ-  
 ში გაიყვანა და დაბალის ხმით უთხრა:

— თუმცა ეხლა დრო არ არის ამ საგანზე ლაპარაკისა,  
 მაგრამ, სინამ შემდეგ დავუბრუნდებოდეთ მას, ღინდა ცოტა  
 რამ ეხლავე გავიგო. მითხარით, გულგახსნით მითხარით ყვე-  
 ლაფერი: ვინ არის ის ლამაზი ყმაწვილი ქალი, რომელიც  
 ჩემი ძმისწულის ოთახშია და იქვე ერთგულად უვლის ავად-  
 მყოფსა?

— ეგა, ბატონო, ერთი ობოლი გლეხის ქალი ვახლავთ.  
 განსვენებულს თქვენს ძმას შებრალებოდა და მოიყვანა აქა.  
 „სამიოდ-ოთხი წელიწადი ჩემთან ვამყოფებ და მერმე მე თი-  
 თონ გავათხოვებო...“ იტყოდა ხოლმე თავადი თონიკე.

— რამდენი ხანია, რაც ეგ ქალი აქ არის?

— ეს მეორე წელიწადი სრულდება!

— განა მავნებელი არ არის მაგისთანა ლამაზი გოგოს  
 დარჩენა ჩემ ძმისწულთანა?

— დიდად მოხარული ვარ, კნენა, რომ ამ საგანზედაც ჩვენ ერთი და იმავე აზრისა ვყოფილვართ. განსვენებულს რამდენჯერმე მოეახსენე რამდენად მაინებელია ახალგაზდა ქალვაჟის დაახლოვება, მაგრამ ის ყურადღებასაც არ აქცევდა ჩემ სიტყვებს, და მეც იძულებული გავხდი—გაეჩუმებულიყავ.

— ჩემი უბედური ძმის პატივისცემით მე მაგ ქალს ამ ოჯახიდან არ დავითხოვ, მხოლოდ გედევანს კი უთუოდ უნდა მოეაშორათ. ეხლა კმარა ამაზედ ლაპარაკი... ვიფიქროთ კიდევ, და ხვალ თუ ზეგ ასე, თუ ისე გადავწყვიტოთ. დღეს კი ყოველი ღონისძიება უნდა ვიხმაროთ, რომ გარდაცვალებული ისე დავასაფლავოთ, როგორც შეჭტერის მის გვარიშვილობას. — შეაუნაშვილმა ნიშნად თანხმობისა და მორჩილებისა მძიმედ დაუკრა თავი და გამობრუნდა უკან. საჭირო იყო ყველგან მის ყოფნა. ყოველის მხრიდან აუარებელი სტუმარი მოაწყდა თონიკეს ოჯახს. მობრძანდა ღრმად მოხუცებული ეპისკოპოზი მრავალი სამღვდლოებით; მოვიდნენ გუბერნიისა და ორისამი მაზრის კეთილშობილთა წინამძღვარნიც, რომელთაც დიდძალი თავად-აზნაურობა მოჰყვა. მთისა და ბარის მცხოვრებნი, დროებით ვალდებულნი გლახნი თონიკესი ქიანქველასავით ირეოდნენ მთელ სოფელში. დაიკლა ორას სულამდე წვრილი და სხვილი საქონელი. მარტო თევზეულობა სამოცი თუმნისა იქმნა ბაზრიდან მოტანილი. დაინთქა და დაიღია ას კოკამდე ღვინო, დიდის ამბით და ყოფით გამოასვენეს გარდაცვალებული და უთვალავი ხალხის თანადასწრებით შეასვენეს იგი ბაგრატ დიდის დროს აშენებულ, დროთა ბრუნვისაგან დამაბუნებულ, დიდებულ ტაძარში, სადაც იყო დამზადებული საუკუნე სავანე განსვენებულისათვის. წირვისა და პანაშვიდზე რამდენიმე სიტყვა იქმნა წარმოთქმული. მქადაგებელთ ქება-დიდებით მოიხსენიეს განსვენებულის თეთრი პური, წითელი ღვინო, სტუმართ მოყვარეობა, მისი მოხდენილი ახოვანება, ვაჟკაცური შეხედულობა, რომლის გამო იგი შეადარეს ვახტანგ-გორგასლანს და დავით აღმაშენებელს, არ დასტოვეს უყურადღებოდ მისი ლაზათიანი ქართული ჩაცმა-დახურვა, მისი მოს-

წრებული, მახვილი სიტყვა-პასუხი... ერთის სიტყვით, მოხსნეს მჭევრმეტყველების გუდას პირი და, რა გინდა სულო და გულო, რომ იქიდან არ ამოყაქეს? ბოლოს, პანაშვიდის დასასრულს, ყოვლად სამღვდელო ეპისკოპოზმაც წარმოსთქვა მოკლედ, მაგრამ დიდად საყურადღებო სიტყვა, რომელიც მომყავს აქ თავით ბოლომდე. მათმა მეუფებამ პირველად აიღო თავი მაღლა და იწყო თვალიერება ტაძრისა; შემდეგ ხელი გაიშვირა ეკლესიის გუმბათისაკენ და ხმა-მაღლა დაიძახა: —აის რა ამბაია? რა მოსვლია ამ მშვენიერ გუმბათს? —მთელმა საზოგადოებამ აიხედა მაღლა, ორაოდ წუთის შემდეგ გაისმა რამდენიმე ხმა: —წვეთი ჩამოსულა!. დიახ, —დაიძახა მოხუცმა მღვდელ-მთავარმა, —სწორედ, წვეთი ჩამოსულა და გაუხრებია ძვირფასის ხელოვნებით შემკული გუმბათი. აგერ, მარკხნივ თალშიაც ჩამოსულა წვეთი, ჩამოურეცხავს მთელი კედელი და თან ჩამოუტანია საუცხოვო ძველი მხატვრობანი, წაუშლია წმიდა მამათა სახენი. აჰა, დიდებული ხატი ცისა და ქვეყნის შემოქმედისა!. შეხედეთ —რა ყოფაშია! აქაც წვეთა ჩამოსულა და ჩამოუნგრევია ზემოთა პირი კედლისა. ახლა, ამ ოდესმე მშვენიერ კანკელსაც მიაქციეთ თქვენი ყურადღება, რანაირ დაძველებულა, გაფუჭებულა ყველაფერი. მთელი ტაძარი შიგნით, თუ გარედან უზრუნველობას, უპატრონობას ნაოხრად გარდაუქცევია. ახლა მიბძანეთ: ეინ არის დამნაშავე ყოველსავე ამაში? შენ, შენა ხარ უმთავრესად, განსვენებულო თავადო თონიკე!. რას აკეთებდი შენ მაშინ, როცა ეს სასიქადულო ძველი დიდებულ წინაპართა ამ ყოფაში ვარდებოდა?. რა შრომა გაგიწევია, რა ამავი დაგიდგია ამ ტაძრისათვის, რომ მის წმიდა კედელთა შორის განგიზრახავს დასაფლავება? ვინმე, მუქთა ხორა, რომ შემოსულიყო შენის სასახლის რომელსამე ოთახში და მოენდომებინა სამუდამოდ იქ დარჩენა, რას ეტყოდი მას, განსვენებულო?. ექვი არ უნდა, განრისხდებოდა თქვენი ბწყინვალეობა და ბატონ-კაცური ფეხების ბრაზუნით გამოაგდებდა კარზე იმ თავხედ ვაჟბატონს. ხოლო შენ რომელი უფლების ძალით შემოსულხარ მრავალ ტანჯულ მეფი-

საგან აგებულ ღვთის ტაძარში და გნებავს საუკუნოდ მოკალათება მასში? მიბძანე, ერთი: რა გაქვს შენ შენის მეცადინეობით, გამჭრიახობით შეძენილი? — არაფერი! ყოველივე, რაც კი გაქვს ღვთისა და ხელმწიფის წყალობა! ღმერთმა მოკცა სარჩო, ხელმწიფემ გაგიმრავლა დოვლათი. ხოლო შენ ვის აძლევდი შემწეობას? ნუგეშს!.. ვის უწივედი წყალობას?.. საზოგადო და საქვეყნო საქმეზე რა დაგინარჯავს? დარწმუნებული ვარ, სულიც რომ გედგას, ამ კითხვების პასუხად სიტყვასაც ვერ მოახერხებდი, კრინტსაც ვერ დასძრამდი! ისევე გაიკმენდი ხმას, როგორც ეხლა ხარ, უბადრუკო, ენა ჩავარდნილი. მაგრამ აქ, ზეციერ სამსჯავროში, ეკ სიჩუმე ველარაფრად გამოგადგება! საცოდავო, უსულ-დგმულო მთვარისაგან მაინც მიიღებდი მაგალითს! მთვარე მზისაგან იღებს სინათლეს, ხოლო ამ სინათლეს იგი მარტო თავისთვის როდი ინახავს: დამლამობით ჩვენს დედა-მიწასაც უგზავნის იგი ნათელსა; დადსა და პატარას, ღარიბსა და მდიდარს ერთ-გვარად უშუქებს და უტობობს სიცოცხლესა. შენ?.. შენ მხოლოდ შენს თავს ასიამოვნებდი: სქამდი, სვამდი, აფუფუნებდი იმ სხეულს, რომელიც დღეს ასე გახრწნილა, აყროლებულა და დღესვე სამარის ჭიისა და მატლის მსხვერპლი შეიქმნება. ახლა, მიბძანეთ ერთი: ამ გახრწნილი გემის პატივსაცემელად რამდენი თუმანი ფული დაიხარჯება დღეს?.. როგორც გავიგონე, დღევანდელი ხარჯი ათას-თუმანს აღემატებაო. ღმერთო ჩემო!.. ათასი თუმანი აყროლებული გემის გასაპატიოსნებლად?! რა უბედურებაა ჩვენს თავსა?! ეკლესიას, სამშობლო ქვეყანას, ქვრავ-ობოლო, ჩვენს ესოდენ სიღარიბეს და გაჭირვებას რალამდენი თუმანი უანდერდა განსვენებულმა? ამაზედ არაფერი არა ისმის-რა და დარწმუნებულიცა ვარ, რომ არაფერიც არ იქნება. ყველა ამაში მარტო გარდაცვალებულს როდი ვამტყუნებ. აქ დიდად დამნაშავეა ის სასულიერო წოდებაც, რომელიც ამ გვარ სულიერ შეილებსა ზდის; ხოლო ყველაზედ უფრო მეტად დამნაშავე ვარ მე ცოდვილი და უბადრუკი მონა ღვთისა. სჩანს მეც დიდად ცოდვილი ვარ, რომ ამ გვარ შვილებს შევესწარ, მათთან



ვცხოვრობ და მათ კი არა ესმით-რა ჩემი. ცოდვილთა შემწყყნარებელი ღმერთო, შემინდე ბოროტებანი ჩემნი, აღხოცე უსჯულოება ცხოვრებისა ჩემისა!.. მოჰფინე მაღლი შენი ქვეყანასა, შენთვის ჯვარცმულსა! აღადგინე ჩვენს ერში სული მათი, რომელთაც აღაშენეს წმიდა ესე ტაძარი, სული ბაგრატიისა, ძისა მისისა გიორგისა და ყოველთა მათთა, რომელნიც გასაოცარის მხნეობით და ვაჟკაცობით ებრძოდნენ უძლეველ მტარვალ, ღვთის რისხვა თემურსა; ხოლო ამ უბედურსაც, განსვენებულ თავადს, თონიკესაც, მიუტევე ყოველივე შეცოდებანი მისნი და დაამკვიდრე სული მისი წიაღსა შინა აბრაამისასა. ამინ.

გათავდა სიტყვა, გაჩუმდა ყოვლად-სამღვდელო. დიდი გაელენა მოახდინა ამ უბრალო სიტყვამ საზოგადოებაზე. მცირეოდენი შეგნებული ნაწილი საზოგადოებისა აღტაცებული იყო სიტყვის შინაარსით, ხოლო უმრავლესობა აღშფოთდა, ეკლესიაშივე აღრიალდა, მოხუც მქადაგებელს მუქართა და ლანძღვა-გინებით იხსენიებდა.

— გამოყრუებულა სიბერისაგან ეგ უბედური!.. იძახოდა ერთი.

— მთელს თავად-აზნაურობას შეურაცხება მოგვაყენა... უსათუოდ მარშლებმა უნდა მოსთხოვონ პასუხი, — ყვიროდა მეორე.

— გიჟია და ამასთანავე გაუზღელი, ბრიყვი... ან კი რა ზდილეობა უნდა მოსთხოვონ მიგას. მამა ჰყავდა გუთნის-დედა, ძმები და სახლის-კაცები ღვთისა მელორეებად და მეწისქვილეებად უდგანან. — ღრიალებდა მესამე.

კაცების ამ გვარ ალიაქოთს, დედა-კაცებიც კვერს უკრავდნენ: თავიანთი ცნობილი მართებული სიტყვა-პასუხი ამ ჟანალ გვერდზე მიეგდოთ და ქეშმარიტების მლაღადებელ უფლის მსახურს უწმაწური სიტყვებით იხსენიებდნენ. ყველა ამათ იმედი ჰქონდათ, რომ კნენია რუსუდანი ეპისკოპოზის წინააღმდეგ ხმას აღიმალლებდა, გამბედავ ბერს ენას მოაკნეტინებდა, მაგ-

რამ ეს მოლოდინი უსაფუძვლო გამოდგა; კნენა რუსუდანს, არა თუ სიტყვით არა უთქვამს-რა მქადაგებლის წინააღმდეგ, სახეზედაც კი არა გამოუხატავს-რა ამ გვარი. მხოლოდ სადილოთ უკან, როცა ხალხი დაშლას აპირობდა, მჟაუნაშეილი გაიხმო ცალკე ოთახში და წყნარად ჰკითხა:

— ეპისკოპოსისთვის რამდენი გაქვს გადადებული?

— ოცი თუმანი მქონდა, მაგრამ ეხლა ბევრი შირჩევს, რომ ოცი მანეთის მეტი არ მიეცე.

— ყურს ნუ უგდებ იმათ! ოც თუმანს ოციც დაუმატე და ორმოცი თუმანი მიართვი. მშიერს მაშინ გააჩუმებ, როცა მამლრისად მისცემ საქმელსა.

მოხუცმა მღვდელ-მთავარმა ლოცვა-კურთხევით მიიღო ორმოცი თუმანი, იქვე საზოგადოების წინაშე გაპყო ოთხ ნაწილად და ბავშურის გულწრფელობით იწყო: ეს ათი თუმანი წმიდა გიორგი მთაწმიდელს; ეს მეორე ათი თუმანი ქართულ გალობას; მესამე ათი თუმანი წმიდა ნინოს სამრევლო სკოლას; ხოლო უკანასკნელი ათი თუმანი ღარიბ სტუდენტებს.

— თქვენა, ყოვლად სამღვდლო, თქვენ რალა?— დაიძახა ამ დროს ერთმა ყმაწვილმა მღვდელთაგანმა.

ეპისკოპოსმა სიბრალით გადახედა ამის მთქმელს, შემდეგ წარბი შეიკრა და ხმა-მაღლა დაიძახა.

— მღვდლო, მღვდლო, ნუ სკოდავ, მაცდურს ნუ ჰბაძავ... განვედ ჩემგან, განვედ, უგუნურო!

## XXVI

თონიკეს დასაფლავების შემდეგ სრული თვე დარჩა რუსუდანი მამა-პაპეულ ოჯახში. იგი მთელს დღესა და ღამეს ატარებდა გედევანთან. ღვიძლი დედა ვერ მოუვლიდა საკუთარ შვილს ისეთის ერთგულებით, როგორც კნენა რუსუდანი უვლიდა ავადმყოფ ძმისწულსა. გარდა ნათესაური გრძნობისა, რუსუდანს საგვარეულო თავმოყვარეობაც ამოქმედებდა, მისი



გვარი ერთ დროს უწარჩინებულეს გვარად ითვლებოდა მთლად საქართველოში. ძლიერება მისი ხანდისხან იქამდისინ მიდიოდა, რომ სახელმწიფოში პირველობას ჩემულობდა, აგროვებდა შეიარაღებულ ჯარს და ბევრჯელ ძლევა-მოსილებით ებრძოდა მეფეებს. მეცხრამეტე საუკუნის ცვლილებას ეს გვარეულობა აღტაცებით მიეგება. რუს-მთავრობის დამყარებას დიდს ერთგულებას უწევდა, სწორედ ისე, როგორც უწინდელ დროში ხონთქრისა და ყენის ძალმომრეობას ემსახურებოდა ხოლმე, ამის გამო დიდება და გავლენა მისი ამ საუკუნის პირველ ნახევარში არა თუ არ შემცირებულა, არამედ უფრო მეტად ამალდა, ამ ქვეყნიური ბრწყინვალეობით შეიმოსა. მაგრამ ბატონ-ყმობის გადავარდნის შემდეგ სახელოვან გვარეულობას რაღაც ძლიერი სენი გაუჯდა ძვალსა და რბილში. ბრძოლის ველზედ დაბადებული და აღორძინებული გვარი, მშვიდობიანი შრომის ასპარეზზედ თვალგახვეულ ადამიანს დაემსგავსა. სინამ ორიოდ-სამი მოხუცებული გენერლები ჰყავდა ამ გვარეულობას, თვის ძველს სახელსა და მნიშვნელობას კიდევ არა ჰკარგავდა; მაგრამ როდესაც ეს გენერლები ერთი-მეორეს ჩაჰყენნ სამარეში, მოხსენებულმა სენულებამ თავი იჩინა. სამსახურში მყოფნი მისი წევრნი ნელ-ნელა, სხვა-და-სხვა დანაშაულობისათვის, გამოძევებულ იქნენ. სასწაელებელში მყოფი ახალგაზდობა ზოგი ზარმაცობისა და უნიჭობისა გამო და ზოგიც აბეზარი, აუტანელი ხასიათისათვის გამოარეკეს. დაეცა, დაწვრიმალდა როგორც ქონებით, ისე ზნეობით, დაუძლურდა დიდებული გვარი. ამ ბოლოს დროს საქმე იქამდისინ მივიდა, რომ ერთი ამ გვარის წარმომადგენელი რკინის-გზაზე მსახურებს უბრალო კონდუქტორად, ხოლო მეორე დღესაც სატუსალოში ზის ნახირიდან ლორების მოპარვისათვის. ერთად-ერთი ოჯახი, რომელმაც დაიცვა ძველი სახელი, იყო ოჯახი თონიკესი. რუსუდანი ჰკვიანი, გამოცდილი მანდილოსანი ბძანდებოდა. ამან იცოდა თავის გვარის წარსული დიდება და ენატრებოდა, რომ ამ გვარს არ მოჰკლებოდნენ ღირსეული წარმომადგენელნი. ამ გვარ წარმომად-

დგენლად მომავალში ხედავდა იგი განსვენებული ძმის ერთად-  
ერთ მემკვიდრეს თავის საყვარელ ძმისწულს, რომელიც ამ  
ჟამად შეწუხებული ავადმყოფი იწვა და მის მოვლა-ერთგულე-  
ბას თხოულობდა. კნენა რუსუდანი არ ზოგავდა თავის თავს.  
ნებიერ ცხოვრებას დაჩვეული, იგი დღეს სიამოვნებით ეწეო-  
და მომვლელი დედაკაცის მძიმე უღელსა. ყოველ წამს თავს  
დასტრიალებდა ავადმყოფსა, მაგრამ ამავე დროს სულიკოს  
ქცევას, მის მცირეოდენ მოძრაობასაც კი ერთ წამსაც არა  
სტოვებდა უყურადღებოდ. ზდილობიანი კნენა პირდაპირ მის  
საწყენს არაფერს ამბობდა, არაფერს არ სჩადიოდა, მაგრამ ყო-  
ველი მოქმედება, თვითოეული სიტყვა მისი ისე იყო მიმარ-  
თული, რომ ყველა ეს ლახვარივითა ჰხედებოდა სულიკოს და-  
ტანჯულ გულსა. მას ოთახში თითქო სრულიად ვერაფინა ხე-  
დავდა; მისი სიტყვა მუდამ უპასუხოდ რჩებოდა; მისი დახმა-  
რება არაფისათვის საჭირო არ იყო. არა თუ ავადმყოფის მოვ-  
ლას, არამედ მასთან ახლო მისვლასაც კი მუდამ რაიმე დაბრ-  
კოლება ელოებოდა წინა. ამ გვარის ქცევით იგი მეორე დღე-  
სვე იძულებული გახადეს—გასცლოდა ამ ძვირფას, ტაძარზე  
უწმინდეს, ოთახს. კნენას განკარგულებით იგი დააბინავეს სა-  
სახლის მეორე მხარეს, ერთ განაპირა ოთახში. ექიმმა აუკრძა-  
ლა ყველას და მათ შორის სულიკოსაც ავადმყოფთან სი-  
არული. ამ აკრძალვამ მეტის-მეტად შეაწუხა სულიკო. პი-  
რველ ხანებში ისე ძლიერი იყო ეს შეწუხება, რომ მას  
ეგონა ჭკუაზე შევიშლებიო. მაგრამ შემდეგ ნელ-ნელა და-  
წყნარდა, სასოწარკვეთილების საზარელმა სიმშვიდემ მოი-  
კავა მთელი მისი არსება. გამხდარ-გაყვითლებული ქალი დღე  
და ღამ ერთ ადგილას იჯდა, უაზროდ გაიყურებოდა ფან-  
ჯარაში და თითქმის განუწყვეტლად რაღასაც ბუტბუტებდა.  
მხოლოდ ხანდისხან ოცნება გაიტაცებდა ხოლმე, ხმას იმაღ-  
ლებდა და ამ დროს ისმოდა სევდა-ვარამით საესე სიტყვები:  
„სწორედ ასე უნდა მომხდარიყო, სწორედ ასე! ვინ მე და ვინ  
ისა? სად ვილაც ოხერ-ტიელი კალატოზის გომბიო და სად  
დიდი და მდიდარი თავადის შვილი? მე რაც უნდა მომივიდეს,



ოღონდ იმას ნურა აუტყდებოდა! გედევანს შემოველოს ჩემი თავი, ჩემი ბედნიერება!“ სულიკო ხშირად მიმართავდა ხოლმე ლოცვა-ვედრებასაც, და ამ დროს ძარღვებ დასუსტებრილი ქალი გულმოსაკლავად ტიროდა და ქვითინებდა. ასე და ამ ყოფაში გაატარა მთელი თვე და ამ დროს განმავლობაში არც ერთხელ არ უნახავს გედევანი.

ნაცვლად გედევანისა იგი თითქმის ყოველ დღე ხედავდა მიხეილ მეთუნაშვილს. ეს ვაჟბატონი ხშირად დაიარებოდა ხოლმე სულიკოსთან, შევიდოდა თუ არა მის ოთახში, მაშინვე ათას ნაირ საარწიყო და საალერსო სიტყვებს გაუშლიდა წინ, მწარედ დაღონებულ ქალსა. მაგრამ ეს უკანასკნელი თითქო ვერც კი იმჩნევდა მას. არ ესმოდა მისი სიტყვების რახა-რუხი. როცა პირუტყვული ჟინით გააფთრებული მოარწიყე წრეს გადავიდოდა, და ენასთან ხელსაც აწყობინებდა ფათურსა, მხოლოდ მაშინ იკრავდა წარბებს სულიკო, სიბრაზით სავსე თვალებს გიჟივით უბრალებდა და წყევლა-შეჩვენებით აძევებდა თავის ოთახიდან. ახირებული მოარწიყე იმედს მაინც არა ჰკარგავდა: კარებისკენ მომავალი ერთ წამს შეჩერდებოდა და მსუნავ კატასაეით ნერწყვის ყლაპვით ეუბნებოდა ტარტაროზად გადაქცეულ ყმაწვილ ქალსა:

— რაც უნდა ბევრი იჯავრო, ჩემო მარგალიტო, ბოლოს მაინც ჩემი გახდები და მაშინ მარწყვის ტუჩებს ერთი-ათად გადუხბდი სამაგიეროს.

ერთ დილითაც ამ ნაირად შემოვიდა მეთუნაშვილი სულიკოს ოთახში და, არწიყობის ნაცვლად, კარებიდანვე დაიძახა:

— სულიკო, გედევანს შენი ნახვა უნდა... ადგი, წამო ეხლავე, თუ შენც გესიამოვნება მისი ნახვა.

სულიკო დაფაცურდა. ლოყები აღისფერად დაუწითლდა და ლამაზ თვალებში სიცოცხლის ნაპერწკალმა ძველებურად გაუელეა. მაშინათვე წამოხტა ზეზე და ფეხ-აჩქარებით გაჰყვა უკან ამ ჟამად სასიამოვნო ნოციქულსა. როდესაც ავადმყოფ-

ფის კარებთან მივიდა, პატარა ხანს შეჩერდა. სულს თავისუფლად ველარ იბრუნებდა, ძალზე აფანჯქალბულ გულს ძაგაძეგი გაჭქონდა... ორიე ხელები მაგრა მიიჭირა გულზე და მის წინ გაღებულ კარებში ფთხილად შესდგა ფეხი. პირველად ვერაინ დაინახა. ერთ აღგილას გაჩერდა და შეშინებული თვალები მიაპყრო იმ მხარეს, საითკენაც ეგულებოდა გედევანის კრაოტი.

— ეთერ, გამარჯვება შენი!..—უცებ მოესმა სუსტი, მაგრამ ნაცნობი ძვირფასი ხმა. მაშინათვე იცნო ეს ხმა. მოინდომა გაქანებულიყო იქით, საიდანაც მოესმა ეს ხმა, მაგრამ სიტყვა „ეთერი“ მახვილივით ჩაეცა გულში, მრისხანებით წამოვიდა და უზარმაზარი ზეავით ჩამოწვა გედევანსა და მის შორის.

— შენ რაღადა ხარ ეგრე გამხდარი, ფერწასული? შენც ხომ ავად არ იყავ?—კვალად მოესმა იგივე სანეტარო ხმა.

ახლა კი მოვიდა სულიკო სრულს გრძობაზე; ახლა კი კარგად დაინახა იგი, ვის თვალის მოკვრასაც მთელი ოცდაათი დღის განმავლობაში სულის ცხონებასავით ნატრობდა. სიყვარულის მადლით გაბწყინვალეებული თვალები მიანათა იმას და ალერსით საესე კილოთი უბასუხა:

— არა, გენაცვალე! მე არა მიშავს-რა!. ოღონც შენ იყავ კარგადა.

— ახლო მოდი, ვერა გავიგონე-რა! —დაიძახა გედევანმა.

— მალლა ილაპარაკეთ...—უთხრა მას ექიმმა,—ავადმყოფობისაგან ყურთ დააკლდა.

სულიკომ მწუხარებით გადახედა გედევანს და მხოლოდ ეხლა შენიშნა მის გვერდით სავარძელში მჯდომი რუსუდანი, რომელიც წარბ-შეკრული უსიამოვნოდ გამოსცქეროდა მას.

— მე სამიოდე დღის შემდეგ მამიდაჩემთან უნდა წავიდე, —წარმოსთქვა კვალად გედევანმა.—ჩემი სახლკარი შენა და მიხეილს უნდა გებარებოდეთ. ამ დღიდან, ეთერ, შენა და მე

და-ძმანი უნდა ვიყვეთ... და როცა დავბრუნდები, ისედაც გიპატრონებ, როგორც ჩემ საკუთარ დასა.

სულიკოს უნდოდა ბევრი რამ ეთქვა, მაგრამ ყელში თითქო რაღაც მოებჯინა, გულის ფანცქალი შეუჩერა და ენა დაუბო. კაი ხანს გაშტერებული იღვა, მთელი ტანით თრთოდა, კანკალებდა. ბოლოს, როგორც იყო, გაიხსნა კრიჭა და ნაწყვეტ-ნაწყვეტად წარმოსთქვა:

— ოღონც შენ იყოვ კარვად, გედევან, და მე სხვა არა მინდა-რაი. თუ საჭიროა, დღესვე წავალ აქედან.

— არა, არა ჩემო სულიკო!—დაიძახა აღელვებით გედევანმა,—შენ რომ აქედან წახვიდე სადმე, მე ძიელ, ძიელ მეწყინება. აქ უნდა დარჩე, ჩემო ეთერ, სინამ მე დავბრუნდებოდე. მომეცი პატროსანი სიტყვა, რომ ამ ჩემ თხოვნას შეასრულებ.

— დამშვილდი, ჩემო გედევან! დამშვილდი! ფეიცავ შენს კარვად ყოფნას, რომ შენს დაბრუნებამდე მე აქედან არსად არ წავალ!—კნინა რუსუდანი უკმაყოფილოდ წამოდგა ფეხზე, ძმისწული ბალიშზე მიაწვინა და ექიპს რაღაც ანიშნა თვალითა. უკანასკნელი მივიდა სულიკოსთან და დაბალის ხმით უთხრა:

— ახლა კი წაბძანდით! ავადყოფისათვის ჯერ კიდევ მავნებელია ბევრი ლაპარაკი.

სულიკო ვანოვიდა ოთახიდან. იქვე დერეფანში მიეყუდა კედელს და ჩუმის ქვითინით იმეორებდა:

— ვაი ჩემს თავს! ვაი ჩემ სიცოცხლეს! როგორ გამხდარა! როგორ გამოცვლილა! მშვიდობით, გენაცვალე! მშვიდობით, თავშემოგვეღვ! შენი ბოროტი მამიდას თვალეში ცხადად სჩანს, რაც უღევს მას ჩემ შესახებ თავის დასამიწებელ გულში. შენს თავს აღარავინ მიჩვენებს მე უბედურსა. მოკლე ხნისა იყო ჩემი ბედნიერება, მაგრამ სულით და გულით გმადლობ ამისთვისაც! შენის წყალობით ვიგრძენ სამოთხის ნეტარება! შენის მეოხებით ვიგეგე ამ ქვეყნიური ბედნიერება. ნე-





## ხალხური ლექსები

(გავონილი ხევსური ვაჟიკო არაბულისაგან)

კაი უმა, მკელი, არწივი,  
არცერთ არ გაიწურთნება.  
მკელი არ მოშლის მგლობასა,  
კაი უმა მამაცობასა,  
არწივი არწივობასა,  
მთის ყურეთ თამაშობასა.  
მკელი გაიგლის მთაზედა,  
ნამ გაბერტყილი დაჩნება.  
დაიხულება არწივი,  
მთით ბარად ჩამოვარდება,  
დაიჭერს შუნის თიკანსა,  
ხორცი მკელადავ დაჩნება.  
მაშინ კარგია კაი უმა,  
დილა რომ ადრე დგებოდას,  
იტყუქდას ციკსა რკინასა,  
ომს ვიქამ — ემზადებოდას;  
ხვადი \*) რომ ჭხრეკდას ლაგამსა,  
წაღმა-უკუღმა სტებოდას.

ტირდა კაის უმის ცოლი:  
— აღარ მაძიებ შინაო.

\*) ულაყი ცხენი.

### ხალხური ლექსები

აწინის ცუდაის ცოლი:

— გამაიქცევა წინაო.  
გამაქცეულს მასკლასა  
არ მასკლავი სჯობს შინაო.

—  
კაი უმა ღაშქარს მოკვდება  
სწორების მჯობინობასა,  
ისრეკ დაჩება ცუდაი  
ქალები ღოგინობასა.

—  
კაი უმა ხმალსა ჩაჭხუდავს,—  
გამიჭრისა, თუ არაო;  
ცუდაი—ქალის უბესა,—  
გამაინკეკს, თუ არაო.

—  
გულო, არ მიგცემ საგონთა,  
თაგო, არ დაგაშვება,  
მტერო, შენ წავსა არ მოგცემ;  
ფრანგულო, დაგაფხავება.

—  
ამბავ რა იქნა გუროსა, <sup>1)</sup>  
წერომ რა იდგა სთისაო!  
ჩამოდის წვრილი მასკვლავი,  
მთვარე შავს იქნეკს შირსაო!  
ველობა გაუბდავის  
ულუკაურის <sup>2)</sup> შვილთაო.  
მიუგლენ აზარეკასა; <sup>3)</sup>  
ადუ, გაკვიძეს მზირთაო. <sup>4)</sup>

<sup>1)</sup> სოფელია ხევსურეთში  
<sup>2)</sup> გვარია ხევსურისა  
<sup>3)</sup> სახელია ხევსურისა  
<sup>4)</sup> მზირი—მღვეარი მტრისა.

გაუძღვა აზარკაი,  
მართვეი<sup>1)</sup> შაკარდნისაო,  
გადაკლევა ჭალაი,  
ჯავრი აქვს ქისტებისაო.  
დაბრევებულა მწეუმსები,  
ცხვარი გამოდის ჩრდილსაო.  
თოფი ხერეს, შიგ შეარხეს,  
მანძილა<sup>2)</sup> დასცეს ტუისაო.  
ცოცხლა მამას შესწირეს;—  
ბანდა<sup>3)</sup> უნდოდა ჯდნისაო,<sup>4)</sup>  
მომცდარან სიუმწვილითა,  
ხიდი მოშალეს წყლისაო.  
მაგათ ეგ კერა სცოდნათ,  
ქისტებს მტურაჲ ჭეკეს წყლისაო.  
წყალსა გამოვა თორმეტი  
ნანჩეკელის მითხოვლისაო.<sup>5)</sup>  
სათოფრად ეკედნიან ერთურთს,  
ძალი ახსენეს ხთისაო.  
წინ-წინ ხოლიგას<sup>6)</sup> დაგვიერეს;—  
მუსლი მოსტეხეს მგლისაო.  
ეულ-ჭრელი<sup>7)</sup> იღუმიასა<sup>8)</sup>  
ნელ-ნელა გამოდისაო;  
ბეკრი აქვ ტუკია წამალი,  
სატოლი<sup>9)</sup> აღარ აქვ კლდისაო.

<sup>1)</sup> ბლარტი.

<sup>2)</sup> მანძილა—6-7 წლის ხარი; აქ ჰნიშნავს ვაჟაკს.

<sup>3)</sup> ბანდა—ასხმა.

<sup>4)</sup> ჯდანი—ქალმანი.

<sup>5)</sup> ქისტების სოფელია.

<sup>6)</sup> სახელია.

<sup>7)</sup> თოფი.

<sup>8)</sup> სახელია.

<sup>9)</sup> სატოლი—საფარი.

### ხალხური ლექსები

ებ უფრო საკვირველია,  
 საყუჩად<sup>1)</sup> დება მშისაო.  
 — შინ წაედ, აზარკაო, —  
 შინ წასვლა წესი მთლისაო;  
 წაედ, წაიდე ამბავი  
 ჩვენად ქისტების ცდისაო.  
 უამბე ჩვენსა დედასა,  
 ბერად იქამს ღზინსაო;  
 დათ ვინაღ გაკვიკებიუეს,  
 ნაჭაზნ<sup>2)</sup> დაიჭრან თმისაო.

*[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]*

<sup>1)</sup> საყუჩი — თოფის დასადები, სათოფე.

<sup>2)</sup> ნაჭაზნი — ნაწნავი.



# პ ი რ ტ ი რ ი

თხზულება გეტკასა

(თარგმანი გერმანულიდან \*)

## გამომცემლისაგან მკათხველისადმი

ძალიან კარგი იქნებოდა, რომ ჩვენი მეგობრის უკანასკნელი შესანიშნავი ღღებების შესახებ საკმაო საბუთები დაგვრჩენოდა მისგანვე დაწერილი და არ დაგვკვირებოდა მისი წერილების მიმდინარეობის მოთხრობით შეწყვეტა.

მე ვცდილობდი შემეკრიბა ნამდვილი ცნობები იმ პირთაგან, რომელთაც მისი ამბავი კარგად უნდა სცოდნოდათ. ეს ამბავი მარტივია და სხვა-და-სხვა პირთა ცნობები თვით წვრილმანებშიაც კი ეთანხმებიან ერთმანეთს. განირჩევიან მხოლოდ შეხედულობანი იმ პირთა შესახებ, რომელთაგანაც ვერტერს ჰქონდა საქმე.

ის-ღა დაგვშთენია, სინიღისიერად მოგიტხროთ, რაც შევიტყუეთ ღიღის მეცადინეობის შემდეგ. ამას მიუზმატებთ მიცვალღებუღისაგან დატოვებულ წერიღებს და სულ უმციღრეს ნაწერსაც კი ყურადღებს მივაქცევთ. აღვიღი არ არის აღმოვაჩინოთ ჰეშმარიტი მიზნებები უბრალო მოქმეღებისაც კი, განსა-

\*) იხ. „მოამბე“ № XI, 1900 წ.

კუთრებით მაშინ, როცა მომქმედი არა ჩვეულებრივი აღამიანია.

სევდამ და უმიდობამ უფრო ღრმად გაიდგეს ფესვი ვერტერის გულში, უფრო მტკიცედ ჩაეწინენ ერთმანეთს და თან და თან შეიპყრეს მთელი მისი არსება; მისი სულის ჰარმონია სულ ერთიანად დაირღვა; შეგუბებულმა გრძნობებმა და შინაგანმა სიცხემ ამოძრავეს და შეახეთქეს ერთმანეთს ყველა მის ბუნების ძალნი და ამას მეტად ცუდი შედეგი მოჰყვა: იგი სრულებით მოიქანცა და ეს მოქანცულობა ხდიდა მის სევდიანობას მეტად უფრო მწვავად, ვიდრე ყველა მისი უბედურებანი, რომელთა წინააღმდეგ იგი წინად იბრძოდა. ამ გულის სევდიანობა ანადგურებდა მის სულის უკანასკნელ ძალებს; მან დაჰკარგა გონების სიმკვირცხლე და გონება-მახვილობა; ის მწუხარე მოსაუბრე შეიქნა, თან და თან უფრო უბედური და ამასთანავე უფრო უსამართლო, ასე ამბობდნენ ალბერტის მეგობრები. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ ვერტერმა ვერ შეიძლო დაფასება პატიოსანის და მშვიდობიანის აღამიანისა, რომელიც, როგორც საუნჯის პატრონი, ცდილობდა შეეკრიბნა ეს საუნჯე, ვერტერი კი თითო დღე ფლანგავდა თავის ქონებას, რათა აბოლოგოდ ტანჯვისა და შიმშილის მეტი არა დარჩენოდა-რა.

ალბერტი, —ამბობენ ისინი, —ამ მოკლე ხანში არ გამოკვლილაო. ისეთივე იყო, როგორსაც ვერტერი თავიდანვე იცნობდა, ისე დიდად აფასებდა და პატივსა სცემდაო. მას ყველაფერზე უფრო უყვარდა ლოტტა, მითი თავი მოსწონდა და სურდა, რომ იგი ყველასაგან უწმვენიერეს ქმნილებად ყოფილიყო აღიარებული. ნუ თუ ალბერტი გასაკიცხავია იმისთვის, რომ იგი ცდილობდა მოეშორებინა ყოველი ნიშანი ექვიზისა, რომ მას სრულებითაც არა ჰქონდა სურვილი თავისი ძვირფასი საუნჯე ვისთვისმე გაეზიარებინა, თუნდა სულ უბრალო, უმანკო სახითაც? ისინი უმატებენ, რომ ალბერტი ხშირად სტოვებდა თავისი ცოლის ოთახს, როცა მასთან ვერტერი იყოვო, მაგრამ არა თავისი მეგობრისადმი სიძულვილს

გამო, არამედ მხოლოდ იმიტომ, რომ გრძობდა, ჩემი აქ ყოფნა ვერტერს ემძიმებოდა.

ლოტტას მამა ავად გახდა და ოთახს ვეღარ შორდებოდა. მან გაუგზავნა ლოტტას თავისი ეტლი, რომლითაც იგი მამასთან წავიდა. მშვენიერი ზამთრის დღე იყო. პირველი თოვლი ძალზედ მოსულიყო და მთელი მიდამო დაეფარა.

ვერტერი მივიდა იქ მეორე დღეზე იმ განზრახვით, რომ ლოტტა გამოეცილებინა სახლამდინ, თუ მის წასაყენად ალბერტი არ მოვიდოდა.

მშვენიერ ტაროსს მის დაღვრემილ გუნებაზე ცოტა-ღა გაელენა ჰქონდა. რაღაც გამოურკვეველი ტვირთი აწვა გულზე და მისმა სულმა სხვა მოძრაობა აღარ იცოდა თუ არა ერთი მტანჯველ ფიქრიდან მეორეზე გადასვლა.

რაკი ის თვითონ თავისს თავთან მარადის ბრძოლაში ცხოვრებდა, მას სხვისი მდგომარეობაც დაუდგრომელი და მოუსვენარი ეჩვენებოდა; მას ეგონა ალბერტსა და მის მეუღლეს შორის არსებული მშვენიერი განწყობილება დავარღვიეო, ჰკიცხავდა ამისათვის თავისს თავს და ამ კიცხვაში ერეოდა ფარული უკმაყოფილება ალბერტის მიმართ.

გზაში მისი ფიქრები ამ საგანსაც შეეხნენ.

— დიად, დიად, — ამბობდა იგი კბილის ღრჭენით, — ეს არის ერთგული, მეგობრული, ნაზი, ყველაფერში თანამგრძობი დამოკიდებულება, მშვიდობიანი, ხანგრძლივი ერთგულება! მოყირჭება არის ეს და გულგრილობა! განა ყოველი უბრალო მცირე საქმე უფრო არ იზიდავს მას, ვიდრე მისი ძვირფასი მშვენიერი ცოლი? შეუძლია კი თვისი ბედნიერების დაფასება! შეუძლია მისი პატივისცემა, რამდენადაც იგი ღირსია? მას ჰყავს ლოტტა, ჰა, მისია ლოტტა... მე ეს ვიცი, როგორც სხვა რამეც ვიცი, მეგონა ამ ფიქრს შევეჩვიე, ის კი ჰქვიდან შემშლის, დამღუპავს... მისი ჩემდამი მეგობრობა როგორიღა არის? განა ალბერტი ჩემს გრძობას არ უყურებს, როგორც თავის უფლების დარღვევას? განა ის ყურადღება, რომელსაც მე მის ცოლს ვაქცევ, თავის თავისადმი საყვედურად არ მიაჩნია? მე ეს

კარგად ვიცი, მე ვგრძნობ, რომ მას არაფრად ასიაშოვნებს ხოლმე ჩემი ნახვა, მას სურს ჩემი მოშორება, ჩემი აქ ყოფნა მას სამძიმოდ უხდება.

ხშირად შეაყენებდა ხოლმე იგი თავისს ჩქარ ნაბიჯს, ხშირად იღვა ხოლმე ერთს ადგილას ჩუმად, თითქო დაბრუნება უნდაო, მაგრამ მერე ისევ წინ მიეშურებოდა და მალე ამ ფიქრებითა და თავისს თავთან ბაასით გართულმა უნებურად მიალწია სანადირო სადგომს.

შევიდა კარებში და იკითხა ჯერ მოხუცი და მერე ლოტტა; მთელი სახლი რაღაც მოძრაობაში იყო. უფროსმა ბავშვმა უთხრა, იქით, ვილჰაიმში ერთი უბედურება მოხდაო, ვიღაცა გლეხი მოუკლავთო.

ამ ამბავმა ვერტერზე არაფითარი შთაბეჭდილება არ მოახდინა. ის შევიდა ოთახში და ნახა ლოტტა, რომელიც მას შინ დარჩენას ეხვეწებოდა, რადგან ის, მიუხედავად თავისი ავადმყოფობისა, წასვლას აპირობდა მომხდარი შემთხვევის ადგილობრივ გამოსაკვლევად. დამნაშავე ჯერ ვერ აღმოუჩენიათ, მოკლული სახლის წინ ნახეს დილას და გუმანი ერთ ადამიანზე ჰქონდათ მიტანილი: სიცოცხლეს გამოსალმებული იყო მოჯამაგირე ერთი ქვრივი დედაკაცისა; ამას უფრო ადრე სხვა მოჯამაგირე ჰყავდა, რომელსაც მისი სისხლი არც აგრე სიამოვნებით დაუტოვებია.

ამის გაგონებაზე ვერტერი აფეთქდა.

— ნუ თუ შესაძლებელია ეს! — წამოიძახა მან. — უნდა წავიდე იქ, ერთ წამსაც ვეღარ მოვისვენებ.

ის გაეშურა ვილჰაიმისაკენ. ყოველი მოგონება გაუცოცხლდა და ერთს წუთსაც აღარ ექვობდა, რომ მკვლელობა იმ ბიჭის ჩადენილია, რომელთანაც მას ხანდახან ულაპარაკნია და რომელიც მისთვის ასე ძვირფასი გამხდარიყო.

მიცვალეულის გვამი დუქანში ესვენა. იქ მისასვლელად ვერტერს ცაცხვებთან უნდა გაეგლო. იგი შეკრთა საყვარელი ადგილის დანახვაზე. ის საქვირკველი, რომელზედაც მეზობლის ბავშვები ისე ხშირად თამაშობდნენ ხოლმე, ახლა სისხლით იყო





შესვრილი. ადამიანის უმშვენეირესი გრძნობები, — სიყვარული და ერთგულება, — ძალადობად და მკვლელობად გარდაქმნილიყვნენ. მძლავრი ხეები იდგნენ უფოთლოდ და თრთვილით დაფარულნი. მშვენეირ ბუჩქებს, რომელნიც სასაფლაოს დაბალ გალავანზე ცადაქნილად ერთმანეთზე გადაბმულიყო, ფოთლები გასხვიენოდათ და მათ შუა ჩანდნენ თოვლით დაფარული საფლავის ქვები.

როცა ვერტერი დუქანს მიუახლოვდა, რომლის წინაც მთელი სოფელი შეგროვილიყო, ერთბაშად ატყდა ყიჟინი. შორს დაინახეს ერთი შეიარაღებული ადამიანთა ჯგუფი და ყოველი კაცი იძახოდა, მკვლელი მოჰყავთო. ვერტერმა მიიხედა იქითკენ და დიდ ხანს აღარ ყოფილა ექვში. დიად, ეს ის მოჯამაგირე იყო, რომელსაც ისე ძლიერ უყვარდა იგი ქვრივი და რომელიც ვერტერს შეხვდა რამდენისამე ხნის წინად, ჩუმი მწუხარებით, ფარული სასოწარკვეთილებით შეპყრობილი.

— რა ჩაგიდენია, უბედურო! — წამოიძახა ვერტერმა და გაეშურა დაქვრილისაკენ. მან შემოხედა წყნარად, ხმა-ამოუღებლივ, მერე უბასუხა სულ თავისუფლად: „ის სხვისი არ იქნება, არც სხვა იქნება მისი“.

ტუსალი შეიყვანეს დუქანში და ვერტერი საჩქაროდ მოშორდა იმ ადგილს.

საზარელმა და ძლიერმა სანახავმა ყველაფერი, რაც კი მისს არსებაში იმყოფებოდა, ერთმანეთში აურიო. მან ერთის წამით თავი დააღწია საკუთარ მწუხარებას, მეღანქოლიას, გულგრილ მორჩილებას. საოცარის ძალით შეიპყრო იგი, ამ უბედურისადმი თანაგრძნობამ და მან იგრძნო გამოუთქმელი სურვილი მისი გადარჩენის. ვერტერი ასე გრძნობდა იმ ბიჭის მდგომარეობას, რომ უდანაშაულოდ მიაჩნდა იგი თვით მკვლელობის შემდეგაც. მან ისე ცხადად ჩააყენა თავისი თავი მის მდგომარეობაში, რომ დარწმუნებული იყო სხვებსაც შეავგონებდა რასაც თვითონ გრძნობდა. იმას უნდოდა უკვე მისთვის თავის გამოღება, უმხურვალესი გასამართლებელი სიტყვები უკვე აღგებოდა ენაზე, იგი საჩქაროდ გაემართა სანადირო სადგო-

მისაკენ და გზაში ნახევრად ხმა-მაღლა ამბობდა მას, რაც მოუ-  
რავისათვის უნდა მოეხსენებინა.

როცა ვერტერი ოთახში შევიდა, ალბერტი იქ დახვდა,  
და ამის გამო ერთი წამით აირია; მაგრამ ისევ მალე გასწორ  
და და მოახსენა მოურავს ცეცხლებრ მხურვალედ თავისი მო-  
საზრებანი.. მოურავმა რამდენჯერმე თავი გაიქნია. თუმცა ვერ-  
ტერი უკიდურესი მხურვალეებით, გრძნობით და სიმართლით  
მოახსენებდა ყველაფერს, რის თქმაც კი შეუძლია ადამიანს  
ადამიანის გასაპართლებლად. მოურავი მაინც, რაც ადვილად  
წარმოსადგენია, ამით არ მოღობა, პარიქით, იგი ლაპარაკს არ  
აკლიდა ჩვენს მეგობარს, ეწინააღმდეგებოდა მას და ჰკიცხავდა,  
კაცის მკვლელს მფარველობას უწევსო. ის ამბობდა, ამ გვა-  
რად შეიძლება ყოველი კანონი გაქრეს და თვით სახელმწიფოს  
უშიშარი მდგომარეობა შეირყესო. ისიც დაუმატა: ასეთ საქმე-  
ში არაფერი შემიძლია მოვახერხო, უდიდესი პასუხის მგებლო-  
ბის უკისრებლადაო; ყველაფერი წეს-რიგით და კანონის გზით  
უნდა წავიდესო.

ვერტერი არ მორჩილდებოდა და სთხოვდა მოურავს: დიდს  
ყურადღებას ნუ მიაქცევ მაინც და მაინც, თუ იმ კაცს გაქ-  
ცევაში ვინმე დაეხმაროსო! ვერც ამაზე დაიყოლია მოურავი!  
ალბერტი ჩაერია ბოლოს საუბარში და მოხუცის მხარე დაი-  
ჭირა; ვერტერი მეტის-მეტად აიძღვრა და როცა მოურავმა  
რამდენჯერმე გაუმეორა: არა, მისი საშველი აღარ არისო,—  
გაუდგა თავისს გზას საზარელის ტანჯვით.

რა ღრმად მოხვდნენ ვერტერს მოურავის სიტყვები, სჩანს  
მისი ბარათიდან, რომელიც მისს ქალაღდებში ვიპოვნეთ და  
რომელიც უეჭველად იმავე დღეს იყო დაწერილით.

„შენი საშველი აღარ არის, უბედურო! კარგად ვხედავ, აღარ  
არის ჩვენს საშველი!“

\*

რაც მაშინ ალბერტმა მოურავთან დამნაშავეის შესახებ  
ილაპარაკა, ვერტერისათვის ფრიად საზიზღარი იყო: იმ სიტყვებ-

ში მან რაღაც მისი წინააღმდეგიც შეამჩნია, თუმცა მისი მახვილი გონება მიხვდა, რომ ისინი ორივე მართალი იყვნენ. მაგრამ ეგონა, რომ ამაში გამოტეხით, დათმობით, იგი უღალატებდა თავის უწმინდესს გრძნობებს.

მის ქალაქებში ეპოულობთ ერთ პატარა წერილს, რომელიც გვისურათებს მთელს დამოკიდებულებას მისას ალბერტთან.

„რას მიშველის ის, რომ ჩემს თავს დაჟინებით ვუშეორებ, ალბერტი ჩინებული, კეთილი ადამიანი არის-თქო; იგი მე გულს მისერავს და მე არ შემძლია სამართლიანი სჯა“.

მშვენიერი საღამო იყო; ლოტტა და ალბერტი ქვეითად დაბრუნდნენ შინ. გზაში ლოტტა აქეთ-იქით იხედებოდა, თითქო ვერტერის იქ არყოფნა ეჩოთირებოდა. ალბერტმა დაიწყო ვერტერზე ლაპარაკი, ჰკიცხავდა მას და ამასთანავე ამართლებდა კიდევ. იგი შეეხო ვერტერის უბედურ გრძნობას და გამოთქვა სურვილი, როგორმე მოხერხებულიყო მისი მოშორება.

— ეს საჭიროა ჩვენთვისაც, — ამბობდა იგი, — და მე შენ გთხოვ მის შენდამი დამოკიდებულებას სხვა მიმართულება მისცე და მისი ხშირი სიარული ჩვენთან გააიშვიათო. ხალხის ყურადღება აღძრულია და ვიცი, რომ აქა-იქ კიდევ ლაპარაკობენ ამაზე. — ლოტტა გაჩუმებული იყო; სჩანდა, რომ ალბერტი მიხვდა მის სიჩუმეს; ეს კია, რომ მას აქეთ ლოტტასთან ვერტერი აღარ უხსენებია და თუ თვითონ ლოტტა დაიწყებდა ხოლმე მასზე ლაპარაკს, ალბერტი ბაასს სწყვეტდა ან სხვა მიმართულებას აძლევდა მას.

ვერტერის უნაყოფო გამოსარჩლება იმ უბედური ადამიანის გადასარჩენად იყო უკანასკნელი აღმოშუქება მიღებული სანთლის აღისა; ეხლა იგი კიდევ უფრო შეიპყრო უმოქმედობამ და ჩუმმა სევდამ. განსაკუთრებით მოთმინებიდან გამოდიოდა, როცა ეუბნებოდნენ, შეიძლება მოწმედ მიგიწვიონ იმ უბედურის წინააღმდეგ, რომელიც ეხლა თურმე უარზე იდგა.

მას თვალწინ უდგა ყველაფერი, რაც კი რამ უსიამოვნო შემთხვევით აღელვებულ ცხოვრებაში, წყენა საელჩოში, ყველაფერი, რაც ოდესმე ვერ შეუსრულებია, რასაც მისთვის გული უტკენია, იგი თვის უმოკმედობას ამითი ამართლებდა; იგი მოკლებული იყო ყოველს იმედს. მას არ შეეძლო მძლავრის ხელით ჩასქიდებოდა მიმდინარე საქმესა, ყოველდღიურ ცხოვრებას და სულ ერთიანად დამორჩილდა თავის საოცარ სურვილებსა და გულისთქმას. იგი ატარებდა მთელ თავის დროს ერთფეროვან და შემაწუხებელ დამოკიდებულებაში ძვირფას აკსესუარსთან, რომელსაც იგი მშვიდობიანობას ურღვევდა. მას არ ჰქონდა არც საგანი და არც მიზანი ცხოვრებისა და დღითი დღე უახლოვდებოდა თავის სამწუხარო ბოლოს.

საუკეთესო მოწმე მისი არეულობისა, გულისთქმისა, მოუსვენრობისა, სულისკვეთებისა და სიცოცხლით დაღლილობისა არის რამდენიმე დარჩენილი წერილი, რომელსაც აქვე ჩაეურთავთ.

## 12 დეკემბერი.

„საყვარელო ვილჰელმ, მე იმ მდგომარეობაში ვარ, რომელშიაც უნდა ყოფილიყვნენ ის უბედურნი, რომელნიც ბოროტ სულისაგან შეპყრობილი ეგონათ. ხან და ხან მეც შემიპყრობს ხოლმე რაღაცა; ეს არ არის შიში, არც წადილი... ეს არის რაღაც შინაგანი უცნაური ღელვა, რომელმაც ლამის გაგლიჯოს, ჩემი გული რომელიც ყელში მიჭირებს! ვაი! ვაი! მე მიმოვრბივარ ამ შემოდგომის, ადამიანისათვის მეტად უსიამოვნო დროის, წყვილიდ ღამეებში.

გუშინ საღამოს უნდა წავსულიყავი. უეცრად თოვლმადნობა დაიწყო; გავიგე, რომ მდინარე ნაპირებიდან გადმოსულიყო. ნაკადულები აღიდებულებიყვნენ, ვალჭაიმი გადმოეცლოთ და ჩემი საყვარელი მინდორი დაეფარათ. ლამის თერთმეტ საათს გავეშურე იქითკენ. საშინელი სანახავია მთვარის შუქზე კლდიდან გადმოვარდნილთ ზვირთების ტრიალი ყანებში, მინდვრებზე, ბუჩქებზე, ყველაფერზე, და ფართე ველი, აღმა-დაღმა



მღელავი! გაშმაგებული ზღვა და ქარის ღრიალი! როცა მთვარე კვლავ გამოჩნდა და მოთავსდა შავ ღრუბლებზე, როცა ჩემს წინ ვხედავდი საშინელ-საუცხოვოდ განათებულ ხმოვან ზვირთების გროვას, მე შემიბჰყო რაღაც შიშმა და კვლავ რაღაც ნატვრამ! ხელებ-გაშლილი ვიდექი. უფსკრულის წინ და ნატვრით ვიყურებოდი ძირს! ძირს! და დავინთქე იმ ფიქრის ნეტარებაში, რომ შემიძლია იქ, ძირს ჩავლუპო ჩემი ტანჯვები და ვაება სულის! იმ ზვირთებთან ერთად გრგვინვით წინ სრბოლა!.. ოჰ! არ ძალ-გიძს კი ნიადაგს მოშორდე და ყველა ტანჯვებს ბოლო მოულო! ჩემს დროს თავისი სავალი ჯერ არ გაუსრულებია, მე ამას ვგრძნობ! ო, ვილჰელმ! რა სიამოვნებით ავიღებდი ხელს ჩემს ადამიანობაზე, რომ შემეძლოს ქარიშხალთან ერთად გავვლიჯო იგი ღრუბელნი და მოვეხვიო ამ ტალღებსა! ჰა! იქნება დატყვევებულს ოდესმე ეღირსოს ეს ნეტარება?

და გულ-დამწვარი ვიხედებოდ ძირს და ვუყურებდი იმ პატარა ალაგს, სადაც ერთ იფნის ქვეშ მე და ლოტტას მოგვისვენებია ხოლმე სიცხიან დღეს სეირნობის დროს.. ის ადგილიც წყალ დაფარული იყო და ძლივს-ღა ვიცანი ის იფნა. ვილჰელმ! ამ დროს მე ვფიქრობდი ლოტტას სადგომზე და ამ სადგომის მიდამოზე! როგორ დაინგრევოდა წამლევავ ნიაღვარისაგან ჩვენი ფანჩანტური, ვამბობდი მე გულში. და წარსულ დროთა მზიარულმა სხივმა შემომხედა, როგორც ტყვეს სიზმარი ეწვევა ხოლმე, და ხედავს ჯოგებს მინდვრებზე და თავის-თავს ყველასაგან პატივცემულს! მე ვილგევიდა ადგილიდან არ დავძრულვარ!... თავს არ ვკიცხავ, რადგან მაქვს გამბედაობა და სიკვდილისა არ მეშინიან. მე შემეძლო... ახლა აქ ვზივარ, როგორც ერთი დედაბერი, რომელიც შეშას ლობებში აგროვებს და პურს კარ-კარ სიარულით ჰკრებს, რათა ერთი წამით მაინც განაგრძოს და გაიადვილოს მიღებული, უსინარულო არსებობა...“

## 14 ლექსები.

„რას ნიშნავს ეს, ჩემო ძვირფასო? მეშინიან ჩემივე თავისა! განა ჩემი სიყვარული მისდამი ყოვლად უბიწო, ყოვლად წმინდა, ყოვლად ძმური სიყვარული არ არის? გამიტარებია გულში ოდესმე ურიგო რამ ნატვრა?.. არ მსურს გარწმუნო... და სიზმრები! ო, რა ჭეშმარიტად გრძნობდნენ ისინი, რომელნიც ასეთ, შეუთანხმებელ მოქმედებად უცხო ძალებს აწერდენ! წუხელი!... შევართი ამ სიტყვაზე!... იგი მყავდა მაგრად გულში ჩაკრული და მისს სიყვარულის მობუტბუტე პირს დაუსრულებელი კოცნით ვფარავდი. თვალნი ჩემნი მის ნეტარ თვალებში ინთქებოდნენ. ღმერთო! ვარ დამნაშავე, თუ ახლაც ნეტარებასა ვგრძნობ, როცა ვიგონებ იმ მგზნებარე სიხარულს მთელი ჩემი შინაგანი არსებით? ლოტტა! ლოტტა! ჩემი საქმე წასულია!.. თავში აზრები მერევიან, რეა დღეა, მსჯელობის ძალა აღარა მაქვს, თვალნი ცრემლებით მეფებია; არსად კარგად არა ვარ და ყველგან კარგადა ვარ; აღარა მინდა რა, აღარას ვითხოვ, ჩემთვის უკეთესი იქნებოდა, რომ წავიდოდე“.

\*

ამ გარემოებებში მყოფ ვერტერის სულში წუთისოფლის დატოვებას სურვილია უფრო-და-უფრო მეტი ძალა მოიპოვა. ლოტტასთან დაბრუნების უკან ეს იყო მარად მისი უკანასკნელი იმედი და სასოება. თავს კი მაინც იმას ეუბნებოდა, ეს აჩქარებულად და მოუფიქრებლად არ უნდა მოხდეს, არამედ უმტკიცესი დარწმუნებით და უმშვიდესი გარდაწყვეტილებით უნდა მოვიქმედოვო.

მისი ყოყმანი, მისი ბრძოლა თავისს თავთან აღმოსკვერს ერთი ბარათიდან, რომელიც ალბად ვილჰელმისადმი დაწყებული ბარათია; თარიღი არ უზის; იგი მისს ქალაქებში იპოვნეს.

\*

„მასთან-ყოფნა, მისი ხვედრი, მისი თანაგრძნობა ჩემი ხვედრისადმი უკანასკნელ ცრემლებს მწურავს დამწვარი ტვინიდან.“

ავწიო ფარდა და მოვექცე მის უკან! ეს არის და ეს! რის-თვისღა ვყოყმანობ და ვგვიანობ? მიტომ, რომ არ ვიცი „იქეთ“ რა ამბავია? და უკან აღარავინ ბრუნდება? ან იმიტომ, რომ ჩვენი ბუნების თვისებაა, ვიგულოვით არეულობა და წყვილი-დი იქ, რის შესახებაც არაფერი განსაზღვრული და გარკვეული არ ვიცი.“

\*

ბოლოს ვერთერი ამ სამწუხარო ფიქრს უფრო და უფრო შეეჩვია და დაუმეგობრდა, მისი განზრახვა უფრო მტკიცე და შეურყვეველი შეიქნა, რასაც მოწმობს შემდეგი ორაზროვანი ბარათი, მეგობრისადმი მიწერილი.

20 ოქტომბერი.

„მე შენს სიყვარულს უნდა ვუმაღლიდე, ვილჰელმ, რომ ჩემი სიტყვა აგრე გაგივია. მართალი ხარ, წასვლა სჯობს. შენი წინადადება თქვენთან დაბრუნების შესახებ არც აგრე ძალიან მომწონს. მე მსურდა, გზა ცოტა გამემრუდებია, მით უფრო, რომ ხანგრძლივ ყინვებს და კარგ გზებს ველით. ძალიან მიამა ისიც, რომ შენ გინდა ჩემდა წასაყვანად ჩამოსვლა. მაგრამ ერთი ორი კვირით კიდე დამაცალე, ელოდე ჩემს წერილს. ეს საჭიროა, რადგან არა მოიწვევა რა მომწიფებამდის, და თოთხმეტი დღე, მეტი თუ ნაკლები, ბევრსა ნიშნავს. დედა-ჩემს სთხოვე ილოცოს თავის შეილისათვის და აბათიოს მას ყველა ის მწუხარება რომელიც მისთვის მიუყენებია. ჩემი ხვედრი ყოფილა, ისინი გამემწარებია, რომელთა გახარებაც ვალად მედო. მშვიდობით, ჩემო ძვირფასო! კურთხევა და მადლი ნუ მოგაკლოს ზეცამ! მშვიდობით!“

რა ხდებოდა ამ დროს ლოტტას გულში, როგორი იყო მისი გრძნობა ქმრისა დე უბედურ მეგობრისადმი, ამის გამოთქმას სიტყვებით ვერცკი ვბედავთ, თუმცა, რაკი მისი ხასიათი ვიცი, შეგვეძლო სუსტი წარმოდგენა მაინც შეგვედგინა ამაზე და ვისმე მშვენიერ-სულოვან მანდილოსანს შეუძლია გაქვრიტოს მისი ფიქრები და თანაუგრძნოს მას.

ის კი ეიცით, რომ ლოტტამ მტკიცედ გადასწყვიტა, ეხმარა ყოველი ღონისძიება ვერტერის მოსაშორებლად; თუ იგი ყოყმანებდა, ეს იყო მხოლოდ გულითადი, მეგობრული სიბრალული, რადგანაც იცოდა, თუ რა ძვირად დაუჯდებოდა ვერტერს მისი მოშორება, იცოდა, რომ ეს თითქმის შეუძლებელი იქნებოდა მისთვის. მიუხედავად ამისა, იგი ამ ხანებში იძულებული შეიქმნა, უფრო მტკიცედ მოქცეულიყო — მისი ქმარი ხმას არ იღებდა; ლოტტაც გაჩუმებული იყო. მით უფრო საჭიროდ დაინახა მან, საქმით დამემტკიცებინა ალბერტისათვის, რომ იგი ღირსი არის ქმრის სიყვარულისა.

იმავე დღეს, როცა ვერტერმა თავისს მეგობარს წერილი მისწერა, — ეს იყო შობის წინა კვირას — იგი მივიდა ლოტტასთან, რომელიც მარტო დახვდა. ლოტტა გართული იყო სათამაშო ნივთების წეს-რიგზე მოყვანაში, რომელნიც მას თავისს პატარა და-ძმათათვის საშობაო საჩუქრებად დაემზადებინა. ვერტერი ლაპარაკობდა მაზედ, თუ რა სიამოვნებას მოჰკვირიან ეს ნივთები ბავშვებს და რა უაღრეს ბედნიერებას იგრძნობენ ისინი, როცა მოულოდნელად კარი გაიღება და დაინახავენ კელაპტრებით, კანფექტებით და ვაშლებით მორთულ შობის ხეს.

— თქვენც მიიღებთ თქვენს წილს, თუ ჰკუთით იქნებით, — უთხრა ლოტტამ და თვისი აღფლავება საყვარელ ღიმილით დაჰფარა: — ერთ სანთელსა და კიდევ რაღაცას.

— მერე რას ეძახით ჰკუთით ყოფნას? — ჰესძახა ვერტერმა. — რა უნდა ექნა? როგორ უნდა მოვიქცე, ძვირფასო ლოტტა.

— შობის წინა-ღამე ხუთშაბათია. — სთქვა ლოტტამ. — ამ დღეს მოვლენ ბავშვები, მამა-ჩემი, მაშინ ყველა საჩუქარს მიიღებს; თქვენც მოდით მაშინ, მაგრამ მანამდის კი არა.

ვერტერი შეკრთა.

— მე თქვენა გთხოვთ, — განაგრძო ლოტტამ, — გთხოვთ ჩემი მშვიდობის გულისათვის; აღარ შეიძლება, რომ ეს ასე გაგრძელდეს.

ვერტერმა თვალი მოარიდა მას, დაიწყო ოთახში წინ და უკან სიარული და ბუტბუტი: „არ შეიძლება, რომ ეს ასე გაგრ-



ძელდეს“. — ლოტტა გრძნობდა იმ საშინელ მდგომარეობას, რომელშიაც ჩაავდეს ვერტერი მისმა სიტყვებმა და ცდილობდა ათასნაირი კითხვებით მისი ფიქრების შეცვლას, მაგრამ ამაოდ.

— არა, ლოტტა, — წამოიძახა ვერტერმა, — აღარ განახავთ!

— ეს რატომ? — უთხრა ლოტტამ, — ნახვა შეგიძლიათ, კიდევ უნდა მნახოთ, მხოლოდ შეიკავეთ კი თავი. ო, რისთვის გაუჩინებართ ღმერთს ასეთის მხურვალე დაუძღვევლის გულისთქმით ყველაფრისადმი, რასაც კი თანაუგრძნობთ! მე თქვენ გთხოვთ, — განაგრძო ლოტტამ და ხელი მოჰკიდა: — მე თქვენ გთხოვთ, თავი შეიკავეთ! თქვენი გონების, ცოდნის და ნიჭის პატრონს, ნუ თუ არ შეუძლია თავი გაიროს! გამხნევდით, მიმართეთ სხვა მხრისკენ ეს სამწუხარო მიზიდულობა ამ ქმნილებისადმი, რომელსაც არა შეუძლია-რა გარდა შებრალებისა.

ვერტერმა კბილები დაადრჰიალა და წარბ-შეკვრით შეხვდა ლოტტას, რომელსაც მისი ხელი ხელში ეჭირა.

— მხოლოდ ერთი წამით დამშვიდდით, ვერტერ! ვერა გრძნობთ, რომ თავს ატყუილებთ, რომ თქვენისავე ხელით თავს იღუპავთ? რატომ მე უნდა ვიყო თქვენი გრძნობის საგანი, ვერტერ? მაინცა-და-მაინც მე, რომელიც სხვას ვეკუთვნი? დიდად ვშიშობ, ვშიშობ, რომ ჩემი დასაკუთრების შეუძლებლობა აძლურებს თქვენს გულისთქმას.

ვერტერმა წაართვა თავისი ხელი და გაშტერებით და თან უსიამოვნო გამომეტყველებით შეხედა.

— ძალიან ბრძნული სიტყვაა, დიად, ბრძნული! იქნება ალბერტის მოგონილიც იყოს? პოლიტიკურია, დიად პოლიტიკური!

— ეს შენიშვნა ყველას შეეძლო ექმნა. — მიუგო ლოტტამ. — ნუ თუ მთელს ვრცელ ქვეყმანაზე არ არის ქალი, რომელიც შეიძლებს დააკმაყოფილოს თქვენი გულის წადილი? შემოიკრიბეთ ძალი, ეძიეთ და გეფიცებით იპოვნით. დიდინანია მაფიქრებს, როგორც თქვენთვის, ისე ჩვენთვის ის ვიწრო წრე, რომელშიაც ამ უკანასკნელ ხანებში თქვენ სცხოვრობთ.

გონზე მოდით! მოგზაურობა უთუოდ გაგართობსთ! ეძიეთ, იპოვნეთ საგანი, ღირსი თქვენი სიყვარულისა, დაბრუნდით უკან და მაშინ დავტკბებით ყველანი ქვეშარიტი მეგობრობის ნეტარებით.

— ეს უნდა დაბეჭდოს კაცმა და მონასტრის წინამძღვრებს (Hofmeister) დაურიგოს.— უპასუხა ვერტერმა ცივის ღიმილით: —საყვარელო ლოტტა! ცოტა კიდევ დამაცალეთ და ყველაფერი მოეწყობა.

— მხოლოდ ერთსა გთხოვ, ვერტერ, არ მოხვიდეთ შობის წინა საღამომდე!

ვერტერს უნდოდა ეპასუხნა, მაგრამ ოთახში შემოვიდა ალბერტი. ისინი ერთმანეთს ცივად მიესალმნენ და ხმა ამოუღებელივ დაიწყეს ერთად სიარული წინ და უკან, ვერტერმა დაიწყა რაღაც უმნიშვნელო ბასი, რომელსაც მალე მოელო ბოლო. ალბერტმაც ამ რიგადვე დაიწყა, მერე ცოლს ჰკითხა ზოგიერთ საქმეების შესახებ და როცა შეიტყო, რომ ისინი ჯერ არ გაუკეთებიათ, უთხრა ლოტტას რამდენიმე სიტყვა, რომელნიც ვერტერს მეტად ცივად და სასტიკად მოეჩვენენ. მას წასვლა უნდოდა და ვერ წავიდა კი, დარჩა რვა საათამდის, როცა მისი ავგუნებობა და უსიამოვნება უფრო გაძლიერდა; როცა სუფრა გაშალეს, მან აიღო ხელში ქუდი და ჯოხი. ალბერტმა სთხოვა დარჩენილიყო, მაგრამ ვერტერს ეს დაპატიჟება უგულოდ ეჩვენა, ცივად მადლობა უთხრა და წავიდა.

მოვიდა შინ, გამოართვა სანთელი ხელიდან ბიქსს, რომელიც გზის გასანათებლად მოეგება და შევიდა თავისს ოთახში; იქ იგი მალლა ტიროდა, აღელვებით ელაპარაკებოდა თავისს თავს, დადიოდ აჩქარებული წინ და უკან და ბოლოს ლოგინზე დაეცა ტანგაუხდელი; ასეთ მდგომარეობაში ნახა იგი მოსამსახურემ თერთმეტ საათზე, როცა შევიდა ბატონისთვის ჩექმების გასახდელად. ვერტერმა გაიძრო ჩექმები და აღუკრძალა ბიქსს მეორე დილას ოთახში შემოსვლა, სანამ თვითონ არ დაუძახებდა.

ორშაბათ დილას, ოცდა თერთმეტ დეკემბერს მან მისწერა ლოტტას შემდეგი წერილი, რომელიც მისი სიკვდილის უკან მის სამუშაო მაგიდაზე იპოვნეს დაბეჭდილი და ლოტტას გადასცეს, ამ წერილს აქ ჩავურთავთ ისე ნაწყვეტ-ნაწყვეტად, როგორც თვითონ უწერია..

\*

„გადაწყვეტილია, ლოტტა, მე უნდა მოვკვდე და გწერ ამას არა რომანტიულის გაზვიადებით, არამედ სრულებით დამშვიდებული და სწორედ იმ დღის დილაზედ, როცა უკანასკნელად უნდა გნახო. როდესაც შენ ამ ბარათს წაიკითხავ, ჩემო ძვირფასო, მაშინ ცივს სამარეში იქნებიან დაფარულნი გაშემშებულნი ნაშთნი მოუსვენარისა და უბედურისა, რომელმაც თვისი სიცოცხლის უკანასკნელ წამებში სხვა უმაღლესი სიტკბოება არა იცის-რა, გარდა შენთან საუბარისა. საშინელი დამე გამოვიარე და ახ! თან კეთილის მყოფელიც. მან გამიმაგრა და განამტკიცა ჩემი გარდაწყვეტილება: მინდა მოვკვდე! როცა გუშინ საშინლად აღელვებული და გრძნობა-აღშფოთებული შენ მოგშორდი, როცა გული აღივსო ტანჯვებით და ჩემმა უიმედ უსიხარულო არსებობამ შენს ახლოს საზარელის სიცივით შემიპყრო,—ჩემს ბინამდის ძლივს მივალწიე, დავეცი სასოწარკვეთილი მუხლებზე და ო, ღმერთო! შენ მომმადლე უკანასკნელი ნეტარება მწარე ცრემლებისა! ათასი ფიქრი, ათასი განზრახვა მიტრიალებდნენ თავში და ბოლოს დარჩა ერთად ერთი მტკიცე და უკანასკნელი ფიქრი: უნდა მოვკვდე. დავწექი და დილაზე გამოღვიძებისასაც იგივე ფიქრი იღვიძებს ჩემს არსებაში ისევ მტკიცე, ისევ შეურყეველი: უნდა მოვკვდე! ეს სასოწარკვეთილებით როდი მომდის, არა, მე დავრწმუნდი, რომ საკმარისად დავიტანჯე და უნდა შენთვის თავი გავწირო. დიაღ, ლოტტა! რად უნდა დავიმალო? ჩვენ სამში ერთ-ერთი უნდა წავიდეს და მე მინდა, ეს ერთი მე ვიყო. ო, ჩემო საყვარელო! ამ დასერილ გულში ხშირად ჩამძრომია გახელვებული სურვილი—მომეკლა შენი ქმარი!.. შენ!... ჩემი თავიც! მაშ ასეც მოხდეს!... როცა შენ ერთ მშვენიერ ზაფხულის საღამოს სერზე

ახვიდენ, მოიგონენ, როგორ ამოედლიოდი ხოლმე მინდვრიდან ამ სერზე, მერე მიიხედენ სასაფლაოსკენ და გადაავლენ თვალი ჩემს სამარს, შეხედენ როგორ არხვეს იქ ქარი მაღალ ბალახს ჩამავალ მზის შუქზედ.. დამშვიდებული ვიყავი, როცა ამის წერა დავიწყე; ეხლა კი ვტირი, როგორც ბავშვი, რადგან სურათები ცოცხლად მიდგანან თვალწინ...“

\*

ათი საათი იქნებოდა, როცა ვერტერმა მოსამსახურეს დაუძახა და ტანისამოსის ჩაცმის დროს უთხრა, რომ იგი ამ დღეებში სამგზავროდ მიდის და ყველაფერი მზად იყოს ამ მიზნისათვისო, ამის გარდა უბძანა, ყველგან მოეთხოვა ანგარიშები, შეეკრიბა განათხოვრებული წიგნები და იმ ღარიბთათვის; რომელთაც ვერტერი ყოველ კვირა რასმე აძლევდა, მიეცა მათთვის მათი წილი ორი თვისა წინ-და-წინავე.

საქმელი მოატანინა ოთახში და დანაყრების უკან იგი წავიდა მოურავისას, რომელიც შინ არ დახვდა. იგი მიმოდიოდა ბაღში ღრმად დაფიქრებული და ჩანდა, რომ უკანასკნელად ცდილობდა მოგონებათა მთელი ნაღველი აეშალა.

ბავშვებმა დიდი ხნით არ მოასვენეს. ისინი დასდევდნენ, ახტებოდნენ ზედ, თან ეუბნებოდნენ, როცა ერთი „ხვალ“ მოვა, კიდევ ერთი ხვალ და კიდევ ერთი დღე, ლოტტასაგან საშობაო საჩუქრებს მივიღებთო, და უამბობდნენ სასწაულებს, რომელიც მათს პატარა ფანტაზიას წარმოედგინა.

— ხვალ! — წამოიძახა ვერტერმა: — და კიდევ ხვალ და კიდევ ერთი დღეც! — და გადაკოცნა ყველა ბავშვები სიყვარულით და აპირობდა წასვლას, როცა უმცროსმა რაღაცასი ყურში თქმა მოინდომა. მან გაუმხილა ვერტერს, რომ უფროსმა ძმებმა საახალწლო მოსალოცავი ბარათები დასწერესო, ამ სიდიდეო! ერთი მამისათვის, ერთი ალბერტისათვის, ერთი ლოტტასთვის და ერთიც ბატონ ვერტერისათვისაო, და უნდათ ახალწლის დილას მათი გადაცემაო. ამას ვერტერმა ვეღარ გაუძლო, თვითეულს აჩუქა რაღაცები, შეჯდა ცხენზე, დაუბარა მოკითხვა მოხუცისათვის და მოშორდა მათ თვალცრემლიანი.



ხუთს საათზე მოვიდა შინ, და მსახურ ქალს ცეცხლის ღანთება უბძანა. მოსამსახურეს უბრძანა წიგნებისა და თეთრეულის მათრამაში ჩალაგება და ტანისამოსის გამოკერვა მასუკან ალბათ შემდეგი ნაწყვეტი მიუმატა თავისს უკანასკნელ წერილს ლოტტასადმი.

\*

„არ მელი! მეგონა დაგიჯერებდი და მხოლოდ შობას წინა ღამეს გნახავდი. ო, ლოტტა! დღეს, ან არაოდეს. შობას წინა საღამოს შენ გიკირავს ეს წერილი ხელში, კანკალებ და ასველებ მას საყვარელი ცრემლებით. მე მინდა, მე უნდა!.. ო, რა კარგად ვგრძნობ თავს, გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ“.

\*

ამასობაში ლოტტა უცნაურ მდგომარეობაში ჩავარდა. ვერტერთან უკანასკნელ საუბარის უკან, მან იგრძნო, თუ რა ძნელი იქნებოდა თვით მისთვისაც ვერტერის მოშორება და რა ტანჯვა უნდა გამოეველო ვერტერს განშორების გამო. ალბერტთან გაკვრით სთქვა ლოტტამ, ვერტერი შობის წინა საღამომდის არ მოვაო. ალბერტი წავიდა ერთ მეზობელ მოხელესთან, რომელთანაც რაღაც საქმე ჰქონდა გასაკეთებელი და ღამე დარჩენილიყო.

ლოტტა მარტოკა იჯდა სახლში, არც ერთი მისი დამათავანი მასთან არ იყო. იგი გაერთო ფიქრებში, რომელნიც გარს შემოსტრიალებდნენ მის ახლობლებს. ლოტტა ხედავდა თავისს თავს საუკუნოდ დაკავშირებულს იმ ადამიანთან, რომლის სიყვარულში და ერთგულებაში იგი დარწმუნებული იყო, რომელიც თვითონაც სულით და გულით უყვარდა, რომლის სიმშვიდე და სიმტკიცე თვით ზეცის მიერ იყო დანიშნული, რათა პატიოსან ცოლს დაეფუძნებინა მათზე თვისი სიცოცხლის ბედნიერება; გრძნობდა, თუ რა იქნებოდა ყოველთვის ალბერტი მისთვის და მისი შვილებისათვის. მეორეს მხრით ვერტერიც ასე ძვირფასი შეიქნა მისთვის! პირველ გაცნობისათანავე მშვე-

ნიერად აღმოჩნდა მათი სულისა და ხასიათის თვისტომობა. ხანგრძლივმა ნაცნობობამ და ზოგიერთმა ერთად გამოცადმა გარემოებებმა მოახდინეს მის გულზე აღმოუხოცველი შთაბეჭდილება. მიჩვეული იყო ვერტერისათვის გაეზიარებინა ყველაფერი, რასაც კი საინტერესოს გრძნობდა და ფიქრობდა; ესლა მისი მოშორება მის მთელს არსებაში გამოიწვევდა ისეთს სიცალიერეს, რომლის ამოვსება შეუძლებელი იქნებოდა. ო, რომ შეეძლოს მას ამ წამში ვერტერის თავის ძმად გადაქცევა! რა ბედნიერი იქნებოდა! რომ შეეძლოს, ვერტერს შერთოს რომელიმე თავისი მეგობარ ქალთაგანი! რომ შეეძლოს ალბერტსა და ვერტერს შორის უწინდელი დამოკიდებულების აღორძინება.

გუნებაში ჩამოთვალა ყველა თავისი მეგობარი ქალები, თვითეულს მათგანს უპოვნა რამე ნაკლი და ვერც ერთი მათგანი ვერ ნახა ვერტერის ღირსად.

ამ ღრმა მოსაზრებების შემდეგ იგი გრძნობდა, რომ მისი გულითადი საიდუმლო ნატერაა ვერტერის თავისთვის შენახვა და ამასთანავე თავს ეუბნებოდა, რომ ეს შეუძლებელი იყო, რომ ეს არ უნდა ექნა. მისმა წმინდამ, მშვენიერმა, სხვიმის მარად მხიარულმა და მომცინარე სულმა იგრძნო სიმძიმე კაეშანისა, რომლისთვისაც დახშულია იმედი ბედნიერებისა. გული მისი იწურებოდა, და თვალთ რაღაც გაურკვეველი ბურუსი გადაჰფარებოდა.

ამასობაში შეიქნა შვიდი საათის ნახევარი, როცა ლოტტას მოესმა კიბეზე ვერტერის ფეხის ხმა და მისი ლაპარაკიც გაარჩია. ვერტერი ლოტტას კითხულობდა. ლოტტას გულმა საოცრად ცემა დაუწყყო, შეგვიძლიან ეთქვათ, რომ პირველჯერ ვერტერის მოსვლაზე. მზად იყო ეთქმევილებინა, შინ არ არის ქალბატონიო, და როცა ვერტერი ოთახში შემოვიდა, რაღაც არეულობით მიძახა: „პირობა არ შეასრულებთ.“ — „მე არაფერს დაგპირებივართ.“ — უბასუხა ვერტერმა.

— ჩემი თხოვნისათვის მაინც მიგექციათ ყურადღება, — მიუგო ლოტტამ, — მე გთხოვეთ ჩვენი ორთავეს მშვიდობიანობისათვის.

რიგიანად არცკი იცოდა ლოტტამ, რას ამბობდა, აგრეთვე ცოტა იცოდა, რას შერებოდა, როცა მან გოგო გაგზავნა მეგობარ ქალებთან და სთხოვდა მათ მოსვლას, რათა ვერტერთან მართო არ დარჩენილიყო. ვერტერმა დააწყო მაგიდაზედ რავდენიმე წიგნი, რომელნიც თან მოეტანა, და ითხოვა სხვები; ლოტტას თან უნდოდა, რომ ნახმოები ქალები მოსულიყვნენ, თანაც სურდა არ მოსულიყვნენ. გოგო დაბრუნდა და მოახსენა ქალბატონს, ორივე ბოდიშს იხდიანო.

ლოტტას უნდოდა გოგოს მოთავსება ხელსაქნარით მეორე ოთახში, მერე ისევ სხვანაირად მოიფიქრა. ვერტერი ოთახში ბოლთასა სცემდა. ლოტტა მივიდ პიანინოსთან და დაიწყო ერთი მენუეტი, მაგრამ არაფერი გამოვიდა. მან გაიმავრა გული და თავისუფლად დაჯდა ვერტერის გვერდით, რომელსაც თავისი ჩვეულებრივი ადგილი დაეჭირა ტახტზე.

— არაფერი გაქვთ წასაკითხავი? — ჰკითხა ლოტტამ.  
 ვერტერს არაფერი არ ჰქონდა.

— აი, ჩემი მაგიდის უჯრაში დევს ოსიანის ზოგიერთი ლექსები, თქვენი თარგმანი, — დაიწყო ლოტტამ. — მე ისინი ჯერ არ წამიკითხავს, რადგან ველოდი, თვით თქვენ წამიკითხავდით, მაგრამ ჯერ ეს როგორღაც არ მოხერხდა.

ვერტერმა გაიღიმა, მოიტანა ოსიანის თარგმანი და, როცა მან ის ხელში აიღო, ტანში რაღაც ჟრჟოლამ გაუარა და თვალები ცრემლებით ავესო, როცა ჩაიხედა ხელ-ნაწერში, ვერტერი ჩამოჯდა ტახტედ და დაიწყო კიოხვა.

\*

მინდის ვარსკვლავო, შენ ტურფად ელვარებ დასავლეთისაკენ, შენს სხივოსან თავს ღრუბლებზე მალლა სწევ და მიღიხარ დინჯად მთების გასწვრივ. ვის გადმოსცქერი, ვის ეძებ ამ მინდორში? გაშვავებული ქარი ჩადგა; შორიდან ნაკადულის ხრიალი მოისმის; ზათქიანი ტალღები შესთამაშებენ შორს კლდესა; მინდორში ისმის საღამოს მწერთა ზუზუნი. ვისკენ იყურები, მშვენიერო მნათობო? მაგრამ შენ იღიმები და

მიდიხარ; ტალღები სიხარულით გარს გველებიან და აბანებენ შენს საყვარელ თმას. მშვიდობით წყნარო სხივო. გამოჩნდი შენ, ოსიანის დიდებული მნათობო.

„და ჩნდება იგი ძლიერი. ვხედავ ჩემს მიცვალებულ მეგობრებს, ისინი იკრიბებიან ლორაზე, როგორც იმ დროებში, რომელთაც განვლეს... ფინგალი მოდის როგორც ნისლიანი ღრუბლის სექტი; მასთან არიან მისი გმირები, და, დახე, მგოსნებიც: ჭაღარა ულლინი! ახოვანი რინო! ალბანი, საყვარელი მგოსანი; და შენ, წყნარად-მომთქმელო მინონა! რა-რიგ გამოცვლილ-ხართ, ჩემო მეგობრებო, მას აქეთ რაც ჩვენ სადღესასწაულოდ შევიკრიბეთ ზელმაზე და ერთმანეთს ვეჯიბრებოდით ლექსთა თქმაში, როგორც გაზაფხულის ნიაფნი ერთმანეთს ეკამათებიან სერზე და არხევენ ჩუმად მოჩურჩულე ბალახსა.

„აი წამოდგა წინ მინონა თავისი მშვენიერებით, მწუხარე სახით და ცრემლით სავსე თვალებით. დაუდგრომელი ქარი უბერავდა მთიდან და მძიმედ უშლიდა თმას. გმირთ გული მოუბნელდათ, როცა მან აღამაღლა თავისი საყვარელი ხმა, რადგან მათ ხშირად უნახავთ სამარე ზაღგარისა, ხშირად უნახავთ ბნელი ბინა თეთრი კოლმასი... ჰარმონიულ-ხმოვან კოლმასი, რომელიც დატოვებულია სერზე; ზაღგარი მოსვლას დაჰპირდა; მაგრამ დაღამდა.—ისმინეთ სერზე მარტო მჯდომარე კოლმას ხმა.

### კოლმას

„ლამეა!.. მე მარტო ვარ, ამ მშფოთავ სერზე დაკარგული. ქარი ღმუის მთებში. ნაკადი ღრილით ვარდება კლდიდან. მე არ მიფარავს წვიმისაგან არა რა ქოხი, მე, მიტოვებულს მშფოთავ სერზე.

„გამოდი, მთვარევ, ღრუბლებიდან! ამობრწყინდით, ღამის ვარსკვლავნო! ერთ-ერთის სხივო, მიმიყვანე იმ ადგილზე, სადაც



ისვენებს ნადირობით მოქანცული ჩემი საყვარელი; მშვილდი მისი მის გვერდით გდია მოშეებულა, ძაღლები მისი დაქანცულნი მოთავსებულან მის გარეშემო! მაგრამ მე მარტო უნდა ვიჯდე ამ აღიდებული ნაკადულის კლდოვან ნაპირზედ. ნაკადისა და ქარის ღრიალში არ მესმის ხმა ჩემი სატრფოისა.

„რად იგვიანებს ჩემი სალგარი? ნუ თუ თავისი სიტყვა დაივიწყა? აი, იქ ის ხე და იგი კლდე, აი აქ ეს ზარიანი ნაკადი! შენ შემომპირდი დაღამებისას აქ მოსვლას; ახ, სად დაიკარგა ჩემა ზალგარი? შენთან მინდოდა გაქცევა და მიტოვება ამპარტეან მამისა და ძმისა! დიდი ხანია, რომ ჩვენი გვარნი მტრები არიან, მაგრამ ჩვენ კი არა ვართ მტერნი, ოჰ, ზალგარ!

„დაჩუმდი, ქარო, ერთი წუთით! დაწყნარდი მოკლე ხნითა, ოჰ, ნაკადულო! რათა გაისმას ჩემი ხმა ხევში და გაიგონოს ჩემმა მოგზაურმა. ზალგარ! მე ვარ ეს, მე, მე გეძახი! აი აქ ის ხე და იგი კლდე! ზალგარ! ჩემო ძვირფასო! მე აქ ვარ; რისთვის გვიანობ, რად არ მოდიხარ?

„ჩუ! მთვარე ჩნდება, ხევში ტალღები ბრწყინავენ; კლდეები დგანან თეთრად მთის აღმა; მაგრამ მაღლობზე მას ვერ ეხედავ. მისი ძაღლები იმის მოსვლას არ მაცნობებენ. აქ უნდა დაერჩე მე მარტოკა.

„მაგრამ ისინი ვინ არიან, ქვეით მინდორზე რომა გდიან? ჩემი მიჯნური? ჩემი ძმა? თქვით, მეგობრებო! ჰასუნს არ მადლევენ. როგორ მეწურება გული! ახ, ისინი მკვდარნი არიან და მათი ხმაღნი ბრძოლისაგან გაწითლებულნი! ოჰ, ძმაო, რისთვის მოჰკალ ჩემი ზალგარი? ჩემო ზალგარო! ძმა რად მომიკალ? თქვენ ორივენი ისე მიყვარდით! შენ იყავ მთაზე უმშვენიერესი, ის კი ბრძოლაში იყო საშინელი. მიპასუხეთ! ჩემო ძვირფასო, გაიგონეთ ჩემი ხმა! მაგრამ, ახ! ისინი უტყენი არიან! უტყენი საუკუნოდ! და მათნი გულნი მიწასავეთ ცივნი!

„ოჰ, გარდაცვლილთა სულნო, გადმომძახეთ კლდიდან, მშფორთარე მთის წვეროდან, მე ეს ვერ შემაშინებს! მითხა-

რით, საით წახვედით მოსასვენებლად? რომელი მთის რომელ მღვიმეში უნდა მოენახოთ? ქარში არ მომდის სუსტი ხმაც კი, არც მონაბერი რამ პასუხი ქარიშხლის უფოთვაში?

„ვზივარ და ვტირი, დაცრემლებული ველი დილასა. დაამზადეთ სამარენი, თქვენ, მეგობრებო, მიცვალებულთა; არ დახუროთ კი, სანამ არ მოვალ. ჩემი სიცოცხლე ჰქრება, ვითა რამე სიზმარი; როგორღა უნდა დავრჩე ცოცხალი. მსურს, რომ აქ დავრჩე მეგობრებთან, ამ ხმოვან კლდეთა ნაკადულზე. როცა ამ სერზე დაღამდება და ქვეით ტრამალზე ქარი ამოვარდება, ჩემი სული ქარში უნდა იდგეს და იგლოვოს სიკვდილი თვისი მეგობრებისა. მონადირე თავისი საჩრდილობლიდან ყურს მიგდებს, ჩემი ხმის ეშინია მას და უყვარს კიდევ, რადგან ჩემი ხმა მეგობართადმი მიმართული ტკბილი უნდა იყოს; ისინი ორივე ასე ძლიერ მიყვარდნენ!

„ეს იყო შენი სიმღერა, მინონა, თორმანის ნაზო ასულაო. ცრემლები გედინდა კოლმასათვის და სული ჩვენი მოიცვა ბნელმა.

„გამოვიდა ულლინი და ჰარფით ხელში გადმოგვცა ალპინის სიმღერა: ხმა ალპინისა იყო მეგობრული, რინოს სული—ცეცხლებრ სხივოსანი. მაგრამ ისინი მალე განისვენებდნენ ვიწრო სადგომში და ხმა მათი განიფანტა ზელმაზე. ერთხელ დაბრუნდა ულლინი ნადირობიდან, სანამ გმირები დაინოცებოდნენ. მას ესმა სერზე მათი სამეტოქო სიმღერები. მათი სიმღერა მშვიდი იყო, მანამ მწუხარე. ისინი გლოვდენ პირველ გმირის, მორარის სიკვდილს. სული მისი ფინგალის სულს ჰვადდა და ხმალი მისი ოსკარის ხმალსა... მაგრამ მოკვდა და მამა მისი ტიროდა, და მის დის თვალები სავსე იყვნენ ცრემლებით, ცრემლებით იყვნენ სავსე თვალნი მინონასი, დიდებულ მორარის დისა. მან ულლინის სიმღერის დროს უკან დაიწია, როგორც დასაელეთის მთვარემ, რომელიც წინასწარ ხედავს ქარიშხალს და თავისს მშვენიერ თავს ღრუბელში მალავს. მე ჩამოვკარი ჰართას ულლინთან ერთად გლოვის სამღერად.

6 0 1 0

„გადილო წვიმამ, ჩადგა ქარი, შუადღე არის მხიარული, ღრუბელნი იფანტებიან. მიჩქარობს და ანათებს სერსა დაუდგრომელი მზე. შეწითლებული მიმდინარეობს ხევში ნაკადი მთისა. ნაკადო, შენი ბუტბუტი ტკბილი არის. უფრო ტკბილი კი იგი ხმაა, რომელიც მესმის. იგი ხმა არის ალპინისა, რომელიც სტირის მიცვალებულს. მისი თაფი ხნოვანებისაგან დახრილია, და წითელია თვალი მისი ცრემლებისაგან. ალპინ, მგოსანო ჩინებულო! რად ხარ სულ მარტო მყუდრო გორაზე? რისთვის ქვითინებ, როგორც ქარი ტყეში, როგორც ზღვის ტალღა შორეულ კიდებზე?“

ა ლ ზ ი ა ნ

„ჩემი ცრემლები, რინო, არიან მიცვალებულისთვის, ჩემი ხმა არის სამარეში მცხოვრებთათვის. ტანად სარო ხარ მაგ გორაზე და მშვენიერი ტრამალთ შვილებში. მაგრამ შენც დაეცემი, როგორც მორარი, და შენს საფლავზე მგლოვიარე დაჯდება ვინმე. შენი გორები დაგივიწყებენ და მშვილდი შენი მოშვებული შინ დაგიჩჩება.“

„ოჰ, მორარ, შენ იყავი სწრაფი, როგორც მთის ჯიხვი, საშინელი, როგორც ღამის ცეცხლი ცაზე. შენი ჯავრობა გრიგალს ჰგავდა, ბრძოლაში შენი ხმალი კაცს აგონებდა ტრამალ მინდვრებში ელვისა შუქსა. შენი ხმა ჰგავდა ტყის ნაკადსა წვიმის შემდეგ, ქუხილს შორს მთებზე. ბევრი დაეცა შენი ხელით, შენი წყრომის აღმა გაანადგურა ისინი. მაგრამ, როცა კი ბრუნდებოდი ომიდან, რა მშვიდი იყო შენი ხმა! შენი სახე წააგავდა მზეს აედრის შემდეგ, მთეარე მყუდრო ღამეში, შენი გული ისევე წყნარი, როგორც ტბა, როცა ჩადგება ხოლმე მშფოთარე ქარი.“

„ახლა ვიწროა შენი სადგომი! ბნელი არის შენი ადგილი! სამი ნაბიჯით ვზომავ შენს საფლავს, ო, მორარ! რომელიც წინეთ ისე დიდი იყავი! ოთხი ხავსმოაკიდებული ქვა არის შენი ერთად-ერთი სახსოვარი, ერთი ფოთლებ-გაცვინული ხე და მაღალი ბალახი, რომელსაც აშრიანებს ხოლმე ქარი, უჩვენებენ მონადირის თვალს საფლავს ძლევა-მოხილ მორარისას. არა გყავს დედა, და არც სატროფო, რომ დაგიტიროს სიყვარულის ცრემლებით! მკვდარია იგი, ვინც შენ გზობა, და აღარ არის ცოცხალი ქალი მორგლანისა.

„ვინ არის ესა, ყავარჯენზე რომ დაყრდნობილა? ვინ არის ესა, რომლის თავიც წლოვანებისაგან გათეთრებულა, რომლის თვალებიც წითელია ცრემლებისაგან?.. მამა-შენიაო, მორარ! მამა ერთად-ერთი შეილისა. მან გაიგონა ბრძოლაში მოხევეკილი შენი სახელი; მან შეიტყო მტრის დამარცხება; მან გაიგო მორარის დიდება! ახ! მაგრამ ის კი არ გაუგია, რომ დასკრეს იგი! იტირე, მამავ მორარისავ, იტირე! შენი შეილი კი შენს ტირილს ვერ გაიგანებს. ღრმა არის ძილი მიცვალებულთა და დაბალია მათი მტერისა ბალიში. ვერაოდეს ვეღარ მიაქცევს ის ყურადღებას ხმას, არაოდეს არ გაიღვიძებს ის შენ ძახილზე! ო! როდის იქნება სამარეში დილა გათენდეს, რომ უთხრას მიძინებულს: გამოიღვიძე!

„მშვიდობით! უკეთილშობილესო ადამიანთა შორის, შენ მძლეოთა მძლეო ბრძოლის ველზე! მაგრამ ეს ველი ვერაოდეს ვეღარა განახავს!.. შენი ფოლადის პრიალი ვეღარაოდეს ვერ მოჰყენს უუქს ბნელს ტყეს. შენ არ დასტოვე შეილი, მაგრამ შენს სახელს სიმღერები ჰყოფენ უკვდავად. მომავალ დროთა უნდა გაიგონ შენი ამბავი, უნდა შეიტყონ ამბავი განგმირულ მორარისა.

ძლიერი იყო გმირების გლოვა, უფრო ძლიერი არმინის ოხერა. მას მოაგონდა შეილის სიკვდილი, იგი მოკლულა სულ ახალგაზდა. კარმორი იჯდა იმ გმირების ახლოს, კარმორი, თავადი ხმოვან გალმალისა. რას ნიშნავს ოხერა არმინისა? სთქვა



მან.—რა არის აქ სატირალი? განა არ ისმის ლექსი და სიმღერა სულის დამდნობი და გამხარებელი? ისანი ჰგვანან ნაზ ნისლს, რომელიც ამოდის ტბიდან, ველს ეპკურება და მით გაშლილი? ყვავილები ცვრით იესებიან. მაგრამ მზე ისევ ძალას იკრებს და ნისლი ჰქრება. რისთვის ხარ აგრე შეწუხებული, არმინ, მფლობელო ზღვით შემოაზღუდულ გორმისა?

„შეწუხებული? დიახ, მართლა ეარ შეწუხებული და მიზეზი ჩემი ვაებისა მცირე არ არის. კარმორ, შენ შვილი არ დაგიკარგავს, არ დაგიკარგავს შენ ასული აღყვავებული; მამაცი კოლგარ ცოცხალია, და ამირა, უტურფესი ქალთა შორის. ტოტები შენი ოჯახისა ყვავიან, კარმორ; არმინიკი თვისი ტომის უკანასკნელი წევრი არის. ბნელია შენი სარეცელი, ოჰ, დაურა! მყუდრო არის შენი ძილი სამარეში... როდის გაიღვიძებ შენი სიმღერებით, შენი საამური ხმით? ამოდით, ქარნო შემოდგომისა! ამოვარდით, იშფოათეთ ბნელ ტრამაღზედა! ტყისა ნაკადნო, გრგვინვით აღქაფდით! იღრიალეთ, გრიგალნო, მუხათ მწვერვალებზე! იარე, მთვარევე, დაგლეჯილ ღრუბლებში და ხანდა-ხან გამოაჩინე შენი მკრთალი სახე! ის საშინელი ღამე მომაგონე, როცა დაიღუპნენ ჩემი შვილები, როდესაც მოიკლა არინდალი ძლიევამოსილი, როცა დაურამ საყვარელმა დაუტევა წუთისოფელი.

„დაურა, ჩემო ასულო, შენ მშვენიერი იყავი! მშვენიერი, როგორც მთვარე ფურას გორებზე, თეთრი, როგორც ახალი თოვლი; ტკბილი, როგორც სულის სათქმელი ჰაერი! არინდალ, ძლიერი იყო შენი მშვილდი, შენი შუბი ჩქარი ბძოლაში, შენი შეხედვა, როგორც ნისლი ზღვისა ტალღებზე, შენი ფარი, როგორც ცეცხლის ღრუბელი ქარიშხალის ღროს!

არმარი, ომში სახელ-განთქმული, მოვიდა დაურას სიყვა-რულის საძებრად; დაურაც დიდხანს არა მდგარა უარზე. მშვენიერნი იყვნენ მათი იმედები.

„ერთი, შვილი ოდგალლისა გამწყრალი იყო, რადგან მისი ძმა მოკლულიყო არმარისაგან. იგი მოვიდა მეზღვეურის

ტანისამოსში. მშვენიერი იყო მისი ნავი ტალღებზე, მისი თმა თეთრი წლოვანებისგან, მშვიდობიანი დინჯი სახე. ქალთა-შორის უტურფესო, — სთქვა მან, — არმინისა ძვირფასო ქალო, იქ კლდეზე ახლოს ზღვაზე, სადაც ხეებზე კრთომით მოჩანს წითელი ნაყოფი, იქ ელის არმარ დაურასა. მე მოვედი, რომ წაეყვანო მას მისი სატრფო მღელვარე ზღვაზე.

„დაურა წაჰყვა და დაუწყო ძახილი არმარს, პასუხად მხოლოდ კლდემ გამოუხმო. არმარ! ჩემო საყვარელო! ჩემო სატრფო! რისთვის მაშინებ ასე? ისმინე, შვილო არნათისავ! გაიგონე! დაურა არის, რომ გეძახის.

„ერთი, მოლაღატე, სიცილით ხმელეთზე გაიქცა. ქალი ხმა-მალლა ეძახოდა მას და ძმასა: არინდალ! არმინ! არავინ არის, რომ უშველოს თავისს დაურას!

„მისმა ძახილმა ზღვას აქეთაც გამოაწია. არინდალი, ჩემი შვილი, ნადირობაში გასაღკლდევებული ჩამოვიდა მალლა გორიდან; ისრები მისი ჩხარუნობდენ იმის გვერდზე; მშვილდი თავისი ხელთ ეჭირა; თან მოჰყვებოდა ხუთი შავ-რუხი ძაღლი. მან დაინახა თავგასული ერთი ნაპირზე, დაიჭირა და მიაბა მუხაზე; მაგრად შემოარტყა საბელი გარს თეძოებზე; მიჯაჭვეულმა ოხვრა-კვნესით გაავსო ქარნი.

„არინდალი თავის ნავით შედგა ზვირთებზე დაურას გამოსაყვანად. მოვიდა არმარ გაშმაგებული, მოსწია თავის ნაცრის ფერ-ფთიან ისარს, — იგი სტვენით ჩაგესო გულში, არინდალო, ჩემო შვილო! მუხთალ ერთის მაგიერად შენ დაიღუპე; ნავი მივიდა კლდემდის, არინდალი წაიქცა და მოკვდა. შენს ფერხთა ქვეშე სდინდა სისხლი შენი ძმისა; როგორი იყო შენი მოთქმა, ოჰ დაურა!

„ზვირთთ დამსხვრიეს იგი ნავი. არმარი გადაიჭრა ზღვაში, რათა დაურა გადაერჩინა, ან მომკვდარიყო. მსწრაფლ გადმოეშო მალლიდანა იგი, ჩაიძირა და ხელ-მეორედ აღარ გამოჩენილა.

„ზღვაშემოკლებულ გორაზედა გავიგონე მე ჩემი ასულის მოთქმა-ტირილი. ძახილი მისი იყო ხშირი და ხმა-მაღალი, მაგრამ მამამ მას ველარ უშველა. მთელი ღამე ვიდევ ნაპირზე, ვხედავდი მას მთვარის მკრთალ შუქზე, მთელი ღამე მესმოდა მისი ყვირილი; ქარი შფოთავდა და მთის მხარეზე სასტიკად სწვიმდა. დაურას ხმა დასუსტდა გათენებამდის; იგი მოკვდა, როგორც საღამოს ნიავე კლდის ბალახთა-შორის. მწუხარებით დამძიმებული მოკვდა დაურა, და დასტოვა არმინი მარტო! გამიქრა ჩემი ძლიერება ბრძოლაში, მომიკვდა ჩემი საამაყო ქალწულთა შორის!

„როცა მოდიან გრიგალნი მთისა, როს ჩრდილოეთის ქარი მალლა სწევს ზვირთებს, მე ვზივარ ხოლმე ხმოვან ნაპირზე და ვიყურები იმ საშინელ კლდისაკენ. მთვარის უკანასკნელ შუქზე ხშირად ვხედავ ჩემი შვილების ბინდიან სულებს, რომელნიც მიმოფრინავენ სევდიანი თანხმობით.“

ცრემლთა ნაკადულმა, რომელიც ლოტტას თვალთ წარმოსქდა და რომელმაც შეხუთულ გულს ჰაერი მისცა, შესწყვიტა ვერტერის კითხვა. ვერტერმა განზე მიავლო ხელნაწერი, სწრაფად გამოართვა ხელი ლოტტას და დაიწყო მწარე, მწარე ცრემლებით ტირილი. ლოტტა დაყრდნობილი იყო მეორე ხელზე და თვალეზე ხელმანდილი მიეფარებინა. ორივე საშინლად ღელავდნენ. ისინი იმ კეთილშობილ გმირთა ზვედრში საკუთარ უბედურებას გრძნობდნენ, ამას ისინი ერთნაირად გრძნობდნენ და მათი ცრემლები ერთდებოდნენ. ვერტერის ტუჩებს და თვალებს ლოტტას ხელზე ცეცხლი ენთებოდა. ლოტტა რალაც შიშმა შეიპყრო, უნდოდა წასვლა, მაგრამ რალაცა ტანჯვა და თანაგრძნობა ტყვიასავით ამძიმებდნენ მას. მან ამოისუნთქა მოსასვენებლად და სთხოვა ვერტერს კითხვის განგრძობა, სთხოვა ნაზის ციურის ხმით! ვერტერი თრთოდა, გული მისი ამოხეთქას ლამოდა; აილო რვეული და დაიწყო არეულის ხმით კითხვა:

„რისთვის მალვიძებ, გაზაფხულის ნიაგო? შენ მეღელერები და მეუბნები, ცის ცვარს გაპკურებო! მაგრამ დრო ჩემი დაქკნო-

ბისა ხომ ახლო არის, ახლო არის იგი გრიგალი, რომელიც ჩამოჰყრის ჩემს ფოთლებს! ხვალ მოვა მგზავრი, მოვა იგი, რომელსაც ეუნახავარ სრულის მშვენებით, და მისი თვალი მთელ მინდორში დამიწყებს ძებნას და ვერ მიპოვნის...“

\*

მთელი სიძლიერე ამ სიტყვებისა ვერტერს გულზე დააწვა. იგი დაეცა ძირს ლოტას წინ აღსავსე სასოწარკვეთილებითა, ხელი სტაცა მის ხელებს, მიიკრა ისინი თვალებზე, შუბლზე; ლოტას გულში გაუბრინა წინად გრძნობამ ვერტერის საშინელი განზრახვისა. გრძნობები აერია ქალს, იგი ვერტერის ხელებს ხელს უჭერდა, იკრავდა მათ გულში, მერე ტანჯვით სავსე მოძრაობით დასწვდა ვერტერს და მათი ცეცხლმოდებული ლაწენი ერთმანეთს შეეხნენ. მთელი ქვეყანა გაჰქრა მათვის. ვერტერმა მოხვია ხელი ლოტას, ჩაიკრა იგი გულში და მისი მთრთოლვარე, განურკვეველად მობუტბუტე ტუჩები დაჰფარა ათასი გაშმაგებული კოცნით. „ვერტერ!“ — უთხრა ლოტტამ შეხუთულის ხმით და თავი მიიბრუნა: — „ვერტერ!“ — და ცდილობდა თავისი სუსტი ხელით ვერტერის გული თავისისაგან განეშორებინა. — „ვერტერ!“ — წამოიძახა მან უკეთილშობილესი გრძნობის მტკიცე ხმით. ვერტერი არ ეწინააღმდეგებოდა; გაუშვა იგი ხელიდან და ცნობა დაკარგულივით დაეცა მის წინ. ლოტტა წამოდგა შეშინებული და არეული, წყრომითა და სიყვარულით უთხრა: „ეს უკანასკნელია ვერტერ! კვლავ ველარა მნახავთ!“ უბედურ ქაბუკს გადახედა სიყვარულით სავსე თვალებით, გავიდა მეორე ოთახში და ჩაკეტა კარები. ვერტერმა გააშვირა მისკენ ხელები, მაგრამ ვერ ბედავდა მისს შეჩერებას. იგი იწვა იატაკზე, თავი ტახტზე ჰქონდა დადებული და ამ ყოფაში იყო ნახევარ საათზე მეტი, სანამ ცნობაზე არ მოიყვანა რალაც ხმაურობამ. ეს იყო მოსამსახურე გოგო, რომელიც სუფრის გასაწყობად შემოსულიყო. ვერტერმა დაიწყო ოთახში ბოლთის ცემა, სანამ ისევ მარტო არ დარჩა. მაშინ ის მივიდა კაბინეტის კარებთან და დაბლა დაიძახა: „ლოტტა!“



ლოტტა! მხოლოდ ერთი სიტყვა კიდევ! ერთი „მშვიდობით!“ ლოტტა ხმას არ იღებდა. ვერტერი უცდიდა, სთხოვდა და ელოდა; მერე საჩქაროდ მოშორდა და დაუძახა: „მშვიდობით! ლოტტა! საუკუნოდ მშვიდობით!“

ქალაქის ჭიშკართან მივიდა. დარაჯები იცნობდნენ მას და ხმა ამოუღებლივ გაუშვეს. წვიმდა და თოვდა. მხოლოდ საღამოს თერთმეტ საათზე დაბრუნდა ვერტერი ქალაქში. მოსამსახურემ შენიშნა, რომ მისი ბატონი უქულოდ იყო. ვერ გაბედა კი თქმა; ტანისამოსი გახადა; ყველაფერი სველი იყო. შემდეგში მისი ქუდი იპოვნეს ერთ კლდეზე, რომელიც ერთი გორის ციცაბოდან ხევს გაჰყურებს; გაუგებარია, როგორ შეეძლო ვერტერს ბნელს, ნისლიან ღამეში იმ კლდეზე ასვლა ისე, რომ არ გადაიჩხუბა უფსკრულში.

ვერტერი დაწვა, მაგრამ დიდ ხან არ სძინებია. მოსამსახურემ ნახა ის დილაზე, — როცა ბძანებისამებრ ყავა მიართვა, — მაგიდასთან მჯდომარე და წერილის წერაში გართული.

მან ლოტტასათვის დანიშნულ წერილს მიუმატა შემდეგი:

\*

„მაშ უკანასკნელად, უკანასკნელად ვახელ ამ თვალებს, ახ, ისინი ველარ იხილავენ მზეს; მას ჰუარავს დაღვრემილი ნისლიანი დღე. აბა, იგლოვე, ბუნებაო! შენი შვილი, შენი მეგობარი, შენი საყვარელი უახლოვდება თავის დასასრულს. ლოტტა! ეს არის შეუდარებელი გრძნობა და იგი მაინც უფრო ჰგავს გამოურკვეველ სიზმარს — კაცმა თავს უთხრას: „ეს უკანასკნელი დილა არის. უკანასკნელი! ლოტტა, მე არ მესმის სიტყვა უკანასკნელი!“ ეხლა ხომ მთელი ჩემის ძალით ვარსებობ! ნუ თუ ხვალ გაშხლართული და უღონო ვიწვევბი მიწაზედ? „სიკვდილი!“ რა არის იგი? იცი, ჩვენ სიზმარში ვართ, როცა სიკვდილზე ელაპარაკობთ. მინახავს ზოგიერთი მომაკვდავი; მაგრამ აღამიანი იმდენად შეზღუდულია, რომ არაფერთარი წარმოდგენა არა აქვს თავისი არსებობის დასაწყისზე და დასასრულზე.

დღეს კიდევ ჩემს თავს ვეკუთვნი, ჩემი ვარ, შენი! შენი, ოჰ საყვარელო! და ერთ წამში მოგშორდები... დატოვებ... იქნება საუკუნოდ? არა, ლოტტა, არა... როგორ შეიძლება, რომ გაეჭრე? რომ გაჰქრე? ვარსებობთ ხომ! გაქრობა! რას ნიშნავს ეს? ეს ისევ სიტყვაა! ერთი ცალიერი ხმა, უაზრო და უგრძნობო ჩემი გულისთვის... მკვდარი! ახ, ლოტტა! ცივს მიწაში ჩაფლული... ვიწრო და ბნელი! ერთი მგეობარი ქალი მყავდა, რომელიც ჩემს უსუსურ ყმაწვილობაში, ჩემთვის ნამდვილი ყვარჯენი იყო; იგი მოკვდა და მე მივსდევდი მის გვამს, ვიდექი სამარის პირზე, ვხედავდი, რომ ჩაუშვეს კუბო, შეხსნეს თოკები და ამოიღეს, მერე პირველი ბარი მიწა დაყარეს და შემკრთალმა ფიცარმა ყრუ ხმა გამოსცა, უფრო და უფრო ყრუ, სანამ სულ დაფარული არ იქმნა!.. მე დავეცი სამარის პირზე... თავზარდაცემული, შერყეული, შეშინებული შინაგან არსება დატანჯული... არ ვიცოდი მაინც და არც ვხედავდი, რა არის სიკვდილი! სამარე! მე არ მესმის ეს სატყვები!

ოჰ, მომიტევე! მომიტევე! გუშინ, ის უნდა ყოფილიყო ჩემი სიცოცხლის უკანასკნელი წამი! ოჰ, ანგელოზო! პირველად, სრულებით მოულოდნელად მთელს ჩემს შინაგან არსებაში ცეცხლივით დამიარა სანეტარო გრძნობამ: ეუყვარვარ! ჩემს ტუჩებზე კიდევ ანთია ის წმინდა ცეცხლი, რომელიც შენი ტუჩებიდან გადმომდინარდა! ახალი, თბილი ნეტარება არის ჩემს გულში. მომიტევე! მომიტევე!

ახ, ვიცოდი, რომ გიყვარდი, ეს ვცანი შენს პირველს სულით სავსე გარდამოხედვაზე, პირველ ხელის ჩამორთმევაზე; და მაინც, როცა გშორდებოდი, როცა ალბერტს შენს გვერდით ვხედავდი, მე კვლავ მიბყრობდა გულის მწყველელი იქვი.

გახსოვს ის ყვაველები, რომელნიც შენ გამომიგზავნე, რაკი იმ მოსაწყენ საზოგადოებაში ვერ მოახერხე ჩემთვის სიტყვა გეთქვა, ხელი გამოგეწოდა? ოჰ, ნახევარი ღამე მათ წინ მუხლ-მოდრეკილი ვიყავი და მათ აღმიბეჭდეს შენი სიყვარული. მაგრამ, ახ! იმ შთაბეჭდილებათ განვლეს....

ყველაფერი წარმავალია, მაგრამ დრო ვერ გააქრობს იმ მგზნებარე სიცოცხლეს, რომელიც ვიგრძენ გუშინ შენს ბაგეზე და რომელსაც ეხლაც ვგრძნობ! ვუყვარვარ! ეს ხელები მას შემოხვევიან, ეს ბაგენი მისს ბაგეზე თრთოლენ, იგი ჩემია! შენ ჩემი ხარ! დიახ, ლოტტა, საუკუნოდ!

მერე რა, რომ ალბერტი შენი ქმარია? ქმარი!... დიახ, ამ ქვეყნისთვის... და ამ ქვეყანაზედ ცოდვია, რომ მიყვარხარ, რომ მისთვის შენი თავის წართმევა მინდოდა. ცოდვია? კარგი და ამისათვის მე თვითონ ვსჯი ჩემს თავს; იგი ცოდვა მთელი მისი ციური სიტკბოებით ვიგემე, გულში ჩავიწოვე სიცოცხლის ბალზამი და ძალა. ამ წამიდან შენ ჩემი ხარ! ჩემი ოჰ ლოტტა! მე მივდივარ! მივდივარ ჩვენს საერთო მამასთან, მას შევსჩვილებ და იგი მანუგეშებს, სანამ შენ მოხვიდოდე, მე გამოვფრინდები შენს შესახვედრად, მოგხვევ ხელს და დავრჩებით ხელიხელ-გაყრილნი წინაშე მარადყოფისა.

სიზმარში არა ვარ, არა ეცდები, სამარის ახლოს ცნობიერება მინათლდება. ჩვენი არსებობა გაგრძელდება! ვნახავთ ერთმანეთს! ვნახავთ დედა-შენს! მე ვნახავ მას, და მის წინაშე აღვიარებ რაც რამ გულში მაქვს! რადგან იგი შენი მსგავსებაა.“

\*

თერთმეტ საათზე ვერტერმა ჰკითხა მოსამსახურეს, ალბერტი დაბრუნდა თუ არაო? მოსამსახურემ მოახსენა: დიახ, დღინახე მისი ცხენი მიჰყავდათო. ვერტერმა გაატანა ბიქს ღია წერილი შემდეგის შინაარსისა.

„იქნება მათხოვოთ თქვენი დამბაჩები განზრახულ მოგზაურობისათვის? იცოცხლეთ მშვიდობით!“

\*

საბრალო ქალს უკანასკნელი ღამე ძალიან ცოტა ეძინა, რისაც ეშინოდა, ის გარდაწყვეტილი იყო, და მერე ისე, რომ იგი არც მოელოდა. სხვიმის ისე წმინდა და აღვილად მოძრავი სისხლი მისი რაღაც მოუსვენრად შფოთავდა. ათასნაირი გრძნობა

და ფიქრი სტანჯავდა მის მშვენიერ გულს. ეს ვერტერის მოხვედრის ცეცხლი იყო, რასაც იგი გრძნობდა? თუ იგი იყო წყრომა ვერტერის გამბედაობაზე? ან უსიამოვნო შედარება თვისი ეხლანდელ მდგომარეობისა იმ წინანდელ, უმანკო უზრუნველ დღეებთან, როცა მას თავის-თავის სრული იმედი ჰქონდა? როგორ უნდა შეხვედროდა ის თავისს ქმარს? როგორ უნდა გაემხილა ქმრისათვის ის სცენა, რომლის გამხელაც უნდოდა და ვერ ბედავდა კი? ამოდენი ხანი ამ საგანზე ორივე გაჩუმებული იყვნენ და ეხლა სიჩუმე მას პირველს უნდა დაერღვია და ქმრისათვის ასე მოუხერხებელ დროს ამდენად მოულოდნელი ამბავი უნდა გაემხილა? უკვე მისი ეშინოდა, რომ ვერტერის უბრალო მოსვლის ამბავი ცუდ შთაბეჭდილებას მოახდენდა ალბერტზე და ეხლა კიდევ ეს მოულოდნელი კატასტროფა! შეეძლო იმედოვნება, რომ მისი ქმარი ამ ამბავს შემცდარის თვალით არ შეხედავდა, და მოისმენდა მას წინასწარ განუსჯელოდ? უნდოდა კი, რომ მის ქმარს ჩაეხედა მისს გულში? თუ არა და შეეძლო თავის მოკატუნება იმ აღამიანთან, რომლის წინაშე იგი მარად ბროლივით გამქვირვალე და თავისუფალი იყო, რომლისთვისაც თავისს დღეში არ დაუმალოვს თვისი ფიქრები და არც დამალვა შეეძლო? ერთიც და მეორეც აფიქრებდა მას, გამოაურკვეველ მდგომარეობაში აგდებდა, და სულ მუდამ მისი ფიქრები უბრუნდებოდნენ ვერტერს, რომელიც მისთვის დაკარგული იყო, რომლის გაშვება არ უნდოდა, რომელიც სამწუხაროდ ძალა უნებურად მიანდო მის ბედსა და იღბალს და რომელსაც იმის გარეშე აღარა რჩებოდა-რა ქვეყანაზე.

რა მძიმედ აწვა ლოტტას ის უკმაყოფილება, რომელიც მასა და მის ქმარს შორის გაჩნდა და დამკვიდრდა და რომელიც გარკვეულად ვერც კი წარმოედგინა! ეგზომ გონიერმა და გულკეთილმა აღამიანებმა ზოგიერთი შინაგანი განსხვავების გამო დაიწყეს სიჩუმე, თვითოეული მათგანი ფიქრობდა თავისს სიმართლეზე და მეორის ბრალიანობაზე და მათი დამოკიდებულება ისე დაიხლართა, რომ შეუძლებელი გახდა ნასკვის



გახსნა თვით იმ კრიტიკულ წამში, რომლისგანაც იყო ყველაფერი დამოკიდებული. რომ ნდობას და გულწრფელობას ისინი აღრევე დაეხლოვებინა ერთმანეთთან, სიყვარული და მეგობრობა კვლავ აღორძინებულიყო მათ შორის და გულნი მათნი ერთმანეთისათვის გახსნილიყვენ, ჩვენს მეგობარს კიდევ ეშველებოდა რამე.

ამას დაერთო შემდეგი უცნაური გარემოება. როგორც ვიცით მისი წერილებიდან, ვერტერი არა ფარავდა, რომ წუთისოფლის მიტოვებას ნატრობდა. ალბერტი ხშირად ეკამათებოდა მას ამ საგნის შესახებ, და ცოლთანაც ხშირად ჰქონია საუბარი ამაზევე. ალბერტს საოცრად ეზიზღებოდა ასეთი მოქმედება ადამიანისა, და ამიტომ ხშირად მეტის მისთვის უჩვეულო გაცხარებით ამბობდა, რომ ასეთი განზრახვის განხორციელება არა მწამსო; ამის შესახებ ხუმრობდა კიდევ და თავისი ურწმუნოება ვადასცა ლოტასაც. ამან დაამშვიდა ლოტა ერთის მხრით, როცა მას ფიქრში წარმოუდგებოდა ხოლმე სამწუხარო სურათი. მეორეს მხრით ეს უშლიდა მას გაემხილა ქმრისათვის ის შიში, რომელიც ამ წამში მას სტანჯავდა.

ალბერტი დაბრუნდა. ლოტა ცოტა არეული საჩქაროდ მიეგება; ალბერტი არ იყო კარგ გუნებაზე; მისი საქმე ჯერ არ გათავებულიყო; მან მეზობელ მოხელეში ერთი მოუდრეკელი, სულ-მოკლე ადამიანი ნახა; ამას გარდა ცუდმა გზებმაც გააჯავრეს.

მან იკითხა, ხომ არაფერი მომხდარაო და ლოტტამ აჩქარებით მიუგო: გუშინ საღამოს ვერტერი იყოვო. მერე იკითხა წერილები და ლოტტამ უთხრა, რამდენიმე წერილი შენს კაბინეტში შევიტანეო. ალბერტი თავისს ოთახში გავიდა, ლოტტა კი მარტო დარჩა. ქმრის თან-ყოფამ, რომელიც უყვარდა და რომელსაც პატივსა სცემდა, მოახდინა მის გულზე ახალი შთაბეჭდილება. წარმოიდგინა ალბერტის კეთილშობილი ხასიათი; მისი სიყვარული და გულკეთილობა და ამან უფრო დაამშვიდა მისი სული. მან იგრძნო იღუმალის მიზიდულება, აიღო ხელ-

საქნარი და შეჰყვა ქმარს ოთახში, რაც საზოგადოდ ჩვეულ-  
ბად ჰქონდა. ალბერტი წერილების კითხვაში იყო გართული.  
ეტყობოდა, ზოგი მათგანი არ უნდა ყოფილიყო სასიამოვნო  
შინაარსისა. ლოტტამ მისცა რამდენიმე კითხვა, რომელზედაც  
მან მოკლედ უპასუხა და მაგიდას მიუჯდა საწერად.

ამ მდგომარეობაში იყვნენ ორივენი ერთის საათის განმავ-  
ლობაში და ლოტტას გულში თან-და-თან ბნელდებოდა. გრძნობ-  
და, რომ ძნელი იყო ქმარისათვის იმის გამხელა, რაც გულში  
ჰქონდა, თუნდა იგი კარგ გუნებაზედაც დამდგარიყო. ლოტტა  
შეიპყრო სევდამ და მით უფრო აუტანელი იყო იგი მისთვის,  
რაც უფრო ცდილობდა მის დაფარვას და ცრემლების შეკა-  
ვებას.

ვერტერის ბიჭის მოსვლამ სულ ერთიან არია ლოტტა.  
ბიჭმა გადასცა წერილი ალბერტს, რომელიც თავისუფლად მი-  
უბრუნდა თავისს ცოლს და უთხრა: „მიეცი დამბაჩები.“ — „ვუ-  
სურვებ ბედნიერ მგზავრობას.“ — უთხრა მერე ბიჭს. ეს ამბავი  
ლოტტას მეხივით მოხვდა; იგი წამოდგა ბარბაცით; თითონ  
არ იცოდა, რა ემართებოდა. ნელა მივიდა იგი კედელთან, ხე-  
ლის კანკალით ჩამოიღო იარაღი, მოსწმინდა მტვერი და არ  
ჩქარობდა გადაცემას; კიდევ უფრო დიდხანს დაიგვიანებდა, რომ  
ალბერტის მკითხველ გარდახედვას არ აეჩქარებინა იგი. ლოტ-  
ტამ გადასცა საზღდისწერო იარაღი ბიჭს და ერთი სიტყვის  
თქმაც ვერ მოახერხა; როცა ბიჭი შინისკენ გაემართა, ლოტ-  
ტამ აიღო ხელ-საქნარი და შევიდა თავისს ოთახში საოც-  
რად გამოურკვეველის გრძნობით. გული წინასწარუმხელდა  
მას ყოველ საშინელებას. ხან მზად იყო დაცემულიყო თავი-  
სი ქმრის ფერხთ-ქვეშ და გაემჟღავნებინა მისთვის ყველაფერი,  
თვისი დანაშაული და თავისი წინადგრძნობები; მაგრამ მერე  
კი ვერა ხედავდა, რომ ამით დასასრული მიეცემოდი ყველაზე  
ნაკლები იმედი კი იმისი ჰქონდა, რომ ალბერტი დათანხმდე-  
ბოდა ვერტერთან წასვლაზე. სუფრა გაშალეს და ერთი მეგობ-  
არი ქალის მადლობით, რომელიც რაღაცას საკითხავად მო-

ვიდა, დარჩა სადილოდ, სუფრაზე გაიბა საუბარი; თავს ძალას ატანდნენ, ბაასობდნენ, ამბებს ჰყვებოდნენ, გაერთნენ.

ბიჭი დაბრუნდა შინ და ვერტერს გადასცა დამბაჩები. ვერტერმა აღტაცებით ჩამოართვა ისინი, როცა შეიტყო, რომ ისინი ლოტტამ გადმოსცა ბიქს. მოატანია პური და ღვინო, ბიჭი სასადილოდ გაუშვა და დაჯდა საწერად.

\*

„დამბაჩებს შენს ხელში გამოუვლია, შენ მოგიწმენდია მათთვის მტვერი, ვკოცნი მათ ათასჯერ, რადგან შენ შეხები-ხარ მათ! შენ, სულო ზეცისაო, ხელს უწყობ ჩემს გარდაწყვეტილებას! შენ, ლოტტა, მაწოდებ იარაღს, შენ, რომლის ხელიდანაც სიკვდილის მიღებას ვნატრობდი და ეხლა ვიღებ კიდევ! ჩემს ბიქს გამოვკითხე, თურმე შენ კანკალებდი, როცა იარაღი გარდაეცი და არ გითქვამს არც ერთი „მშვიდობით“! ვაი, ვაი! არც ერთი „მშვიდობით“! ნუ თუ შენი გული ჩემთვის დახშული შეიქმნა იმ უბედურების გამო, რომელმაც საუკუნოდ დამაკავშირა შენთან? ლოტტა! ათასნი წელნი ვერ აღმოშლიან იმ შთაბეჭდილებას და მე ვგრძნობ, რომ შენ არ შეგიძლია მისი სიძულვილი, ვინც შენთვის ასე იწვის.“

\*

ნასადილევს ყველაფერი ჩაალოგებინა ბიქს, — დახია ბევრი ქალაღლები, გავიდა შინიდან და წეს-რიგში მოიყვანა ყველა წვრილმანი ვაღები. დაბრუნდა ისევ შინ, მერე ისევ წავიდა გრაფის ბაღში მიუხედავად წვიმისა, იქ ბევრს ხეტიალობდა, დაღამებისას დაბრუნდა და დასწერა:

\*

„ვიღბელმ, უკანასკნელად ვნახე ტყე-ველი და ცა. მშვიდობით შენც! საყვარელო დედაო, მომიტყვე! ანუგეშე იგი, ვიღბელმ! გაკურთხოსთ ღმერთმა! ჩემი საქმეები ყველა რიგზეა. მშვიდობით! ჩვენ შეხედებით კვლავ ერთმანეთს და უფრო მხიარულად“.

\*

«ცუდად გადაგიხადე, ალბერტ და მომიტევე. დავარღვიე მშვიდობიანობა შენი ოჯახისა, დავბადე იჭვიანობა თქვენს შორის. მშვიდობით! მინდა ამ საქმეს ბოლო მოვუღო. ახ, ნეტამც ბედნიერი იქნეთ თქვენ ჩემის სიკვდილით! ალბერტ! ალბერტ! გააბედნიერე ანგელოზი! და ღმერთმა გაკურთხოს!»

\*

სალამოზე კიდევ ბევრს ფათურობდა ქალღმერთში, ბევრი დახია და შეჰყარა ბუხარში, რამდენიმე პაკეტი დაბეჭდა და ზედ დაწერა ვილჰელმის ადრესი; მათ შორის იყვნენ პატარა ეტიუდები, ნაწყვეტი აზრები, რომელთაგან ზოგიერთი მეც მი-  
ნახავს; ათს საათზე შეშა შეამატებინა, მოატანინა ერთი ბოთ-  
ლი ღვინო, გაუშვა მოსამსახურე დასაძინებლად; ის ტანთავაუხ-  
დელი დაწვა, რომ ადრე დილაზე მზად ყოფილიყო, რადგან  
ბატონმა უთხრა, ფოსტის ცხენები ექვსის ნახევარზე სახლს  
მოადგებიანო.

\*

#### თავმჯდომეტი სხათის შექდევ.

ჩემს გარეშემო ყველაფერი მიწყნარებულია, და ჩემი სუ-  
ლიც ასე მშვიდია. გმადლობ, შენ, ღმერთო, რომ ამ უკანასკ-  
ნელ წამებში მანიჭებ ამირანის ძალას.

მივდივარ ფანჯარასთან, ჩემო ძვირფასო! და შევყურებ  
მიმქროლავ ღრუბლებს იქით ვარსკვლავებს! არა, თქვენ არ ჩა-  
მოვარდებით! მარად-მყოფი ვატარებთ თავისუფლად თქვენ და  
მეც. ვხედავ ვარსკვლავებს ეტლისას, ამ უმშვენიერეს კრებუ-  
ლისას ყველა კრებულთა შორის. როცა ღამით შენგან წამო-  
ველ, როცა შენი სახლის ჰისკარი გამოვიარე, იგი კრებული  
ჩანდა პირდაპირ ზენიცზე, როგორი სიამოვნებით მინახავს ხოლ-  
მე იგი და აღპყრობილი ხელებით გამიხდია იგი ნიშნად, წმიდა  
სახსოვრად ეხლანდელი ჩემი ნეტარებისა! და კიდევ!... ოჰ,  
ლოტტა, რა არ მაგონებს შენს თავს! განა ჩემს გარეშემო მარ-  
ტო შენ არ ხარი განა მე ბავშვით არ ვიტაცებდი ყოველ წვრილ-  
მან საგანს, რასაც კი, წმიდაო, შენ შეჰხებინარ!



ჩემთვის ძვირფასი შენი სურათი, ლოტტა, იგი შენტვის მიანდერძებია და გთხოვ მოწიწებით მოექცე მას. ათასი, ათასი კოცნა აღმიბეჭდია მასზე, ათასი საღამო მიმიცია შინიდან გასვლისას და შინ დაბრუნების დროს.

მამა-შენს ვთხოვე ბარათით, რომ ჩემს გვამს მფარველობა გაუწიოს. სასაფლაოზე ორი ცაცხვის ხე სდგას, უკან კუნჭულში მიანდვრისაკენ. მინდა იქ განვისვენებდე. მას შეუძლია ეს, ის იზამს ამას თავის მეგობრისათვის, მაგრამ შენც სთხოვე: არ მსურს სათნო ქრისტიანეთ დავაძალო, რომ მათი გვამნი განისვენებდნენ საბრალო უბედურის გვამთან ახლოს. მე მინდოდა დავემარხე გზის პირზე სადმე ან რომელსამე განმარტოვებულ გორაკზე, რათა მღვდელმა და ლევიტმა ჩემს სამარეს კურთხევით ჩაუარონ და სამარიტელმა გადმოაგდოს ჩემ თავს ცრემლი.

ლოტტა! არ მეშინია ხელი მოვკიდო ცივს საშინელს ფილას; რომლიდანაც უნდა შევსვა სიკვდილის გამაბრუებელი ძალა! შენ მომაწოდე იგი და მე არ ვყოყმანობ. სულ! სულ! ამ გვარად ასრულდნენ ჩემი ხანგრძლივი ნატვრები და იმედები! ასე ცივად, ასე უგრძნობოდ უნდა დაეურაკუნო სიკვდილის კარებს!

ოჰ, რომ ისე ბედნიერი ვიყო და შემეძლოს შენტვის სიკვდილი! ლოტტა, შენტვის თავის განწირვა! მე უშიშრად, სიხარულით მოვკვდებოდი, რომ ამითი შემძლეობდა შენი ცხოვრების მშვიდობა, ნეტარება კვლავ აღვადგინო. მაგრამ ახ! ცოტა კეთილშობილთ რგებიათ წილად თვისი სისხლის დაღვრა თავისიანებისათვის და საკუთარ სიკვდილით თავის მეგობართათვის ახალი ასკეცი სიცოცხლის გადაშლა.

მე მინდა ამ ტანისამოსში დამმარხონ; ლოტტა, შენ შეხებიხარ მას და გაგიწმიდებია; ეს მამა-შენსაც ვთხოვე. ჩემი სული კუბოს თავს დაფრინავს. ჯიბეებს ნუ გამიჩხრეკენ. ეს ვარდისფერი ბანტი, რომელიც გულზე გქონდა, როცა პირველად შენს ბავშვებს შორის გნახე... ოჰ, დამიკოცნე ისინი ათასჯერ და უამბე მათ ხვედრი მათის უბედურის მეგობრისა...

საყვარელი ბავშვები! ისინი ჩემს გარეშემო თითქო ეხლაც ზტიან და ხმაურობენ. რა ძნელი იყო პირველი წამიდანავე შენი მიტოვება!... ეს ბანტი ჩემთან უნდა დაიმარხოს. ის შენ მიჩუქე ჩემი დაბადების დღეს... ახ, არ მეგონა, რომ გზა აქნამდინ მომიყვანდა!... დამშვიდდი, გთხოვ, დამშვიდდი!...

დამბაჩები გატენილია... თორმეტმა დაჰკრა!.. მაშ ასე იყოს!.. ლოტტა! ლოტტა, მშვიდობით, მშვიდობით!\*

\*

ერთმა მეზობელმა დაინახა თოფის-წამლის ალი და გაიგონა დამბაჩის ხმა; მაგრამ, რადგან ყველაფერი მყუდროდ იყო და სხვა ხმაურობა არა ისმოდა-რა, ამ ამბავს არ მიაქცია ყურადღება.

დილის ექვს საათზე მოსამსახურე შემოვიდა ოთახში სანთლით. მან დაინახა თავისი ბატონი იატაკზე, დამბაჩა და სისხლი. ის ეძახის მას, ჰკიდებს ხელს; არავითარი პასუხი, მხოლოდ ხრიალი-და ისმის. ბიჭი მირბის ექიმთან, ალბერტთან. ლოტტას ესმის ზარის ჩამოკვრა; მთელს სხეულს მისას კანკალი იტაცებს; აღვიძებს ქმარს, დგებიან; ბიჭი ღრიალითა და ენა დაბმით მიუტანს მათ ამბავს, ლოტტა გულ-შემოყრილი ეცემა ალბერტის წინ.

როცა მოვიდა ექიმი, მან ნახა უბედური ქაბუკი უსაშველო მდგომარეობაში, მაჯა უცემდა, ყველა ასოები უძრავი გამხდარიყვნენ.

მარჯვენა თვალს ზევით ესროლა და გაეხვრიტა თავი, ისე რომ ტვინი გამოდენილიყო. ეს არ აკმარეს და სისხლი გაიღღეს. მან სულთქმა განაგრძო.

სავარძლის გასისხლიანებულ ზურგზე შეიძლებოდა ადაიანს დაესვენა, რომ მას ეს საქმე სამუშაო მაგიდასთან მჯდომარეს ჩაედინა, მერე ძირს დაცემულა, კონვულსიური მოძრაობით დაუწყია ფართხალი სკამის გარშემო. ის ეგდო იატაკზე იპრ-აღმა ფანჯარის პირდაპირ ღონე-მიხდილი; ფეხსაცმელი და ტანისამოსი ეცვა, ცის-ფერი პერანგი და ყვითელი ელეგი.

მთელი სახლი, მეზობლობა, ქალაქი აირია. შემოვიდა ალბერტი. ვერტერი დააწვინეს ლოკინზე და შუბლი შეუხვიეს, სახე მკვდარისა ჰქონდა, ველარც ერთ ასოს ველარ ანძრევდა, ფილტვები კიდევ საშინლად უხრიალებდნენ ხან სუსტად, ხან უფრო ძლიერად: მის აღსასრულს ელოდდნენ.

ღვინო მხოლოდ ერთი ჭიქა დაელია. ემილია გალოტი გადაშლილი იღვა მაგიდაზე.

ალბერტის სულის მდგომარეობაზედ, ლოტტას მწუხარებაზედ ნუღარაფერს მკითხაეთ.

მოხუცი მოურავი ამ ამბის გაკონებაზე მოიჭრა მომაკვდავთან. მან აკოცა მას ცხარე ცრემლების ღვრით. მალე მისი შვილებიც მოვიდნენ ქვეითად, დაეცნენ ლოკინის წინ და უსაზღვროდ ჰგლოვდნენ. ისინი უკოცნოდნენ მომაკვდავს ხელებს, პირს და უფროსი ვაჟი, რომელიც მას ყველაზე უფრო უყვარდა, დააშეშდა მის ტუჩებს, სანამ ვერტერი არ მიიცვალა და სანამ ბავშვი ძალით არ მოაშორეს ცხედარს. შეადღისას მიიცვალა ვერტერი. მოურავის მუნყოფამ და მისმა განკარგულებამ შეუძლებელი გახადეს ცნობის მოყვარეთა შეყრა. მან დაამარხვინა მიცვალებული ღამის თერთმეტ საათზე იმ ადგილზე, რომელიც მიცვალებულს თითონ აერჩია. მოხუცმა და მისმა შვილებმა ვააცილეს გვამი. ალბერტმა ვერ მოახერხა გაცილება. ლოტტას სიცოცხლე ბეწვზე ეკიდა. მიცვალებული ხელოსნებს მიჰქონდათ. სამღვდელოება არ გაჰყოლია.

ა—ნ.

(დასასრული)

## არსეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი\*)

**საჩინო. ვანა.** სოფელი ვანი სამია, ორი გურიიში და ერთი იმერეთში. ის ვანი, რომელზედაც ჩვენ გვექნება ლაპარაკი, მდებარეობს იმერეთში, ქუთაისის მაზრაში, ბაღდადის საბოქაულოში. სულ ბაღდადის საბოქაულოში ითვლება 52 სოფელი, ამათში 22 სოფელი ეკუთვნის იმ ნაწილს, რომელსაც ეწოდება საჩინო. საჩინოს სოფლები გაშლილი არიან ერთის მხრით რიონის მარცხენა ნაპირზე და მეორეს მხრით ახალციხის მთების სამხრეთის კალთებზე. გარდა რიონისა საჩინოს ბევრი პატარა მდინარეები ჩამოუდის, რომელთა შორის უფრო შესანიშნავია მდინარე სულორი. მანძილი მთებსა და რიონს შუა დიდი არ არის, ესე იგი ვანი საჩინოს პატარა აქვს, და ეს მხარე უფრო გაჭიმულია სიგძეზე, საჯავახოდან ქორისწლამდი.

\*) არსეოლოგიური მასალა, რომელიც ამ სათაურით იბეჭდება, შეკრებილია 1894—1900 წლებში სხვა და სხვა საქართველოს ნაწილებში მოგზაურობის დროს. ამ მასალის შეკრებაში გვეხმარებოდა ბ-ნი ა. ვ. ქუთათელაძე, რომელიც უმეტეს შემთხვევაში ჩვენთან ერთად მოგზაურობდა. თუ არ მისი დახმარება ჩვენს მასალას ჯეროვანი სისრულე არ ექნებოდა, ნამეტნავათ წალკაზე შეკრებილს წარწერებს: ზოგჯერ აქ საჭირო იყო ხიფათიან კიბეებზე ასვლა და წარწერების ხაფის მოცილება და გარეცხა, რომ წარწერები გამოჩენილიყო და წაკითხვა შესაძლებელი გამხდარიყო. ამ გვარ შრომას ყოველთვის ასრულებდა ა. ქუთათელაძე. ზოგჯერ წარწერები ჩამონგრეული ლოდებით იყო დაფარული, ზოგჯერ ერთი ადლის სიმაღლე მიწით; აგრეთვე სასაფლაოს ქვის წარწერები ანუ ეპიტაფიები უმეტეს შემთხვევაში დაფარული იყო მიწით და ნაკელით, ვინაიდან მაყრუებულ ეკლესიებში ამ მხარეში ყოველგან საქონელს ამ-



სილამაზე მთა-გორიანი ადგილებისა, ანკარა წყლები, მშვენიერი მოსავალი ყოველ გვარი ჭირნახულისა და შეზავებული ჰავა ხდის საჩინოს ერთ საუკეთესო ადგილად მთელს იმერეთში. ამიტომ გასაკვირალი არ არის, რომ ძველად ამ მხარეს „საჩინო“ უწოდეს. მაგრამ რაც ძველად „საჩინო“ იყო, ეხლა დროთა ვითარების გამო „უჩინო“ შეიქნა. ტყუილად კი არ არის ნათქვამი, წინანი უკანო და უკანანი წინო. თავი და თავი მიზეზი საჩინოს ჩამორჩენისა სხვა იმერეთის ნაწილებთან შედარებით არის უგზობა. ამიერ კავკასიის რკინის გზა ასცილდა საჩინოს და გაიარა რიონის მარჯვენა ნაპირზე. დღემდის რიონზე არ გაუკეთებიათ ხიდი, რომელსაც შეუძლია მტკიცე კავშირი მისცეს საჩინოს რკინის გზასთან და შეაერთოს ორივე მხარე რიონის ნაპირებისა. სასოფლო გზებიც საჩინოში მეტად ცუდ მდგომარეობაშია. ამ მიზეზების გამო საჩინოს ნაწარმოებს ბაზარი არა აქვს და ხალხიც ქონებრივად ჩამორჩენილია სხვა იმერეთის მკვიდრთთან შედარებით.

შუა ადგილს საჩინოსა შეადგენს სოფელი ვანი. აქ არსებობს სამინისტრო სკოლა, აფთეკა და სავაჭრო სახლები. ვაჭრობა უმთავრესად ებრაელების ხელშია, რომელნიც უძველეს დროიდან სახლობენ აქ და, როგორც ყოველგან იმერეთში, ლაპარაკობენ მარტო ქართულად, ხოლო ებრაული სჯული მტკიცედ დაუცავთ. უძველესი წარჩინებული გვარი ამ მხარისა იყო ჩიჯავაძე. ამ გვარის წარმომადგენელი ეხლა ცოტაღაა. ეხლან-

---

ყოფებენ ზამთარ-ზაფხულში. ამ გვარი წარწერების გამოჩენა დიდ შრომას თხოულობდა და ერთი კაცისთვის შეუძლებელი იყო. ამას გარდა საჭიროდ ვრაცხთ ჩვენი უგულითადესი მადლობა გამოუცხადოთ: პატივცემულ თავადს დ. ზ. ბარათაშვილს, რომელმაც დაგვეხმარა აღბულანის (ბელიკლიუჩის) არემარის ირხეოლოგიურის მხრით გამოკვლევაში; თავადს ნ. ვ. ორბელიანს, რომელმაც დბანისის სიძველენის გამოსაკვლევათ მიგვიწვია; თავადს გ. ი. ორბელიანს, რომელმაც კაზრეთის და პითარეთის სიძველენი გაგვაშინჯვა; და ნამეტნავად პატივცემულს დ. ზ. სარაჯიშვილს, რომელმაც მატერიალური დახმარება აღმოგვიჩინა ერთ-ერთ მოგზაურობის დროს.

დელ თავად-აზნაურობას შეადგენენ ლორთქიფანიძენი და ახლედიანები. უკანასკნელი გვარი ლეჩხუმიდან არის გადმოსული აქ შემდეგ დროებში.

ვანი შესანიშნავია არხეოლოგიურის მხრითაც. აქ არის პატარა მოგძო გორაკი, რომელსაც ირგვლივ მანძილი ექნება არა უმეტეს სამი ვერსისა. გორაკი ბუნებით შეზღუდულია ხრამ-ღეღეებით და მისავალი აქვს მარტო ერთის მხრით. ამ გორაკზე ეხლა სახლობენ აზნაური ახლედიანები, სულ ათი კომლი, და გორაკი დაყოფილი აქვთ ეზოებად. წინედ, როგორც ცხადად სჩანს, მთელი გორაკი სჭერია ქალაქს. ზეზე აქ მარტო ერთი ძველი ნაშთი მოჩანს. ეს არის პატარა ეკლესია თლილის ქვისა, ეხლა დანგრეული. კედლებზე არავითარი წარწერა არ მოიპოვება. მხოლოდ ეკლესიის ახლოს ჩვენ ვიპოვეთ ნატეხი პატარა ქვისა, რომელზედაც გამოსახული ყოფილა, როგორც საფიქრებელია, მაშენებელი ეკლესიისა თავის შეილითურთ. შეილის სურათი დაცულია, ხოლო მამისა შენახულა მარტო წელს ქვემოდ. შეილის სურათს ზემოდ ხუცურად აწერია: „ძეა ბაკურ.“ წარწერა მამისა არ შენახულა. ეკლესიას იატაკის ქვემოდ აკლდამა აქვს ძვლებით სავსე. ამ აკლდამამ 1889 წელს დიდი აღიაქოთი ასტეხა ადგილობრივ მცხოვრებელთა შორის. ხსენებულს წელს აქ მუშაობდნენ არხეოლოგიურის მიზნით ფრანგი იაკობი და ცნობილი ღირექტორი წინეთ ქუთაისის გიმნაზიისა და ეხლა ბათომისა ა. ი. სტოიანოვი. როდესაც აკლდამის კარებს მიაგნეს, ყველას ეგონა, აქ დიდი ხაზინა აღმოჩნდებაო, და ამიტომ ადვილად აღარ გაახსენებინეს აკლდამა. მოსთხოვეს ფრანგს იაკობს ანგარიშის გასწორება, რომელმაც ერთ კვირამდის გასტანა, და ამ დროს განმავლობაში შეიარაღებული დარაჯები ადგნენ თავს ამ ადგილს და დიდი სიფთხილით იცავდენ ვითომც და ხაზინას. შემდეგ, როდესაც აკლდამა გახსნეს, აღმოჩნდა მხოლოდ ძვლები, როგორც მოსალოდნელი იყო.

მიწის თხრის დროს და ისეც, მეტადრე ავდრების შემდეგ, ახლედიანების ეზოში ხშირად პოულობენ ოქროს და ვეცხ-

ლის ფულებს, საყურეებს, სამაჯეებს და სხვა-და-სხვა ნივთებს. ამ მხრით ეს პატარა გორაკი კერჩის მიტრიდატის მთას მოგვეგონებს. აქ ნაპოვნ ნივთებს უმეტეს შემთხვევაში იძენენ ებრაელები და შემდეგ დიდ ფასად ყიდიან. აქ ჯერ კიდევ 1852 წ. იპოვეს გამოქანდაკებული კაცის თავი ბერძნულის ხელობისა (Кавказъ 1852 г. № 36). ამას გარდა ოცის წლის წინეთ ერთ ახელედიანს მიწის თხრის დროს თავის ეზოში იქ, სადაც ეხლა პროკოპი ახელედიანი ცხოვრობს, უპოვნია ძველი სასაფლაო, მარმარილოს პატარა კუბოთი. კუბოში ყოფილა ოქროს ჯოხი (კვერთხი) გველის მსგავსი თავით, ოქროს ბადე, ოქროს სამაჯეები, ოქროს საყურეები, ბეჭდები, შვიდი ოქროს ფუტი და სხვა. ყველა ეს ნივთები მნახველს გაუყიდა ებრაელებში ჩუმად, რომ სხვებ ახელედიანებს არ შეეტყვოთ ზეწილში არ გამოსდებოდნენ. ნანახი ნივთები ჩვენ ჩამოვთვალეთ გლეხის სიტყვით, რომელიც ახელედიანს ეხმარებოდა ამ ნივთების ამოღებაში და რომელიც დღესაც ცოცხალია. აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ გლეხს ლაპარაკში ცოტა არ იყოს საგნის გაზეიადება შევნიშნეთ. მაგალითად მან გადმოგვცა, რომ ბეჭედს ისეთი თვალი ჰქონდა ჩამსულიო, რომ ბნელი ღამე გაანათლაო. ნივთების ამოღება ახელედიანმა ვერ გაბედაო, მე ამოვიღე და შემდეგაც სულ ეშინოდა ახელედიანს საფლავისო და ვგონებ შიშმა მოუღო ადრე ბოლოო. ეს საუკეთესო საარხეოლოგო ნივთები მცენიერებისთვის სამუდამოდ დაიკარგა, ხოლო ერთი ქვა ხსენებული საფლავისა ახლ სასაფლაოს ქვად გაუხდიათ ვანის ეკლესიის გალავანში. ზოგი რამ ნივთები ფრანგს იაკობს და სტოიანოვსაც უნახავთ 1889 წ. ამ ადგილას მუშაობის დროს.

ამ ოთხი წლის წინედ (1896 წ.) არხეოლოგიური კომისიის ზონდობილობით ჩვენ რამდენიმე ადგილი გავთხარეთ სანიმუშოდ ახელედიანების ეზოში და ანგარიში წარუდგინედ კომისიას. ამას გარდა დავათვალერეთ ყველა ის ნივთები და აქ ნაპოვნი ფულები, რომელნიც ჯერ კიდევ არ გაეყიდად პატრონებს. სხვა და სხვაობა ნივთებისა ამტკიცებენ სხვა და სხვა ტომთა კულტურ გავლენას ვანის ქალაქზე. უძველესი ნაშთები ეკუთვნ

ნიან მისირს ანუ ეგვიპტეს. აქ ძლიერ ხშირია მისირის პატარა ვერცხლის ფულები ზედ გამოხატული კუროს (აპისის) თავით, რომელთაც დიდი გასავალი ჰქონდათ ძველ საქართველოში. ამას გარდა კავკასიის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველის თანაშემწესთან ლ. გ. ლაპატინსკისთან ჩვენ ვნახეთ ვანში ნაპოვნი პატარა ოქროს „მასკა“, რომელიც ისე წააგავს ძველ მისირის ძეგლებზე გამოხატულს სახეებს, თითქო ამ უკანასკნელებიდან იყოს გადმოღებული. ძველი ბერძნების გავლენა წარმოდგენილია ვერცხლის და ოქროს ფულებით და აგრეთვე აქ ნაპოვნი გამოქანდაკებულ კაცის თავით. ძველი რომაელების გავლენას გვიმტკიცებენ აგრეთვე ბევრი ვერცხლის და ოქროს ფულები, რომაელების დროისა, მეტადრე კეისრების ხანისა, და აგრეთვე კუბოში ნაპოვნი ნივთები, რომელზედაც ზემოდ გვქონდა ლაპარაკი. როგორც სჩანს, კუბო თავის ნივთებით ჰკუთნებია რომაელების დროის კაცს ანუ უკედ ვსთქვათ რომაელ დიდებულის შვილს. ამას გარდა ჩვენ ვნახეთ აქ სპალენძიდან გაცეოებული არწივის სურათი (aquila), რომელიც ექვს გარეშე რომაულს ხელობას შეადგენს. ვანის ქალაქს არა მცირედი მნიშვნელობა უნდა ჰქონებოდეს პონტოს მეფეების დროსაც, ვინაიდან პონტოს მეფეებს (მიტრიდატების) ვერცხლის ფულები ძლიერ ხშირად იპოვება აქ. ვიზანტიის დროსაც ვანი უმნიშვნელო არ ყოფილა, ჩვენ ვნახეთ რამოდენიმე ოქროს ფული კონსტანტინეს და ელენესი და სხვა ვიზანტიელის მეფეებისა და აგრეთვე პატარა ეკლესია, მიწაში ჩაფლული, რომელზედაც ქვემოდ გვექნება ლაპარაკი. ვანი უნდა ყოფილიყოს ახალშენი ჯერ ეგვიპტელებისა, შემდეგ ბერძნებისა და ბოლოს რომაელებისა. ძველი რომაული ინდოეთის გზა, ვკონებ, ჯერ ვანზე გაივლიდა, შემდეგ ბაღდადზე და მერმე შორაპნით გადადიოდა ლიხის მთაზე.

ოქროს საყურეები, სამაჯეები, სარტყლების სამკაული და აგრეთვე სხვა ნივთებიც ოქროისა, რომელნიც აქ იპოვებიან, ჩვენის აზრით უმეტეს შემთხვევაში შორიდან მოტანილნი არ არიან, არამედ აქ ნაკეთებია. არც მათი საკეთებელი ოქროა შორიდან



მოტანილი. ძველი ვანის ნიადაგს ყოველგან ემჩნევა ოქროს სილა, მეტადრე ღელე საქვაბიაში, რომელიც ჩრდილოეთით და აღმოსავლეთით უფლის გორაკს. ხშირად აქ კარგი მოზრდილი მარცვლებიც შეგხვდებით ოქროსი. ქალები და ბავშვები ზოგჯერ თითო მისხალსაც აგროვებენ აქ ოქროს სილას. თუ თქვენ ღელე საქვაბიის ნაპირს აპყვებით, ადვილად დარწმუნდებით ქარხნების ნაშთებიდან, გვირაბებიდან, ქვებიდან და ზოგჯერ ნაპოვნ ტყვიის დაურჯაკებიდან, რომ ამ ღელეში ოქროს სილა უცრიათ და ურეცხიათ და აგრეთვე ქარხანებიც ჰქონიათ.

ძველი ქალაქი ვანისა თავის ნაშთებით დამარხულია ეხლანდელი ახვლედიანების კარ-მიდამოში. სადაც არ უნდა მიადგეთ თხრას ამ გორაკზე, ყოველგან იპოვით ეგრედ წოდებულს „კულტურულ ნიადაგს“, ქვის კედლებს, სხვა-და-სხვა შენობებს, თიხის ქურქლის ნატეხებს, ქვევრებს და სხვა. ქვის კბეები და ძველი შენობის ნაშთები ზოგჯერ ზეზედ ამოსქვივიან, მაგრამ ჯეროვანი გამოკვლევა ამ ადგილისა შეუძლებელია, მანამ აქ ახვლედიანები სახლობენ. მუშაობის დროს მათ კარ-მიდამოები უფუჭდებათ და ხშირად გამოკვლევა რომელიმე ადგილისა დაგარწმუნებთ, რომ ახვლედიანების სახლების აულებლად მუშაობა შეუძლებელია. მაგალითად ერთი სახლი ზედ ძველ სასაფლაოზე უნდა იყოს მოქცეული, როგორც ეტყობა აქ მკვდართან მოშორებით ცხენიც ყოფილა დამარხული. ყოველ შემთხვევაში ცხენის თავი აშკარად გამოჩნდა თავის ლავამით, და ამ ადგილას წინად ოქროს რომაული ფულიც ეპოვნა სახლის პატრონს. სასაფლაოზე ჩვენის აზრით გორიაკი (კურგანი) ყოფილა ამართული. მეორე ადგილას, როდესაც ჩვენ ერთი ამაღლებული ადგილი გავთხარეთ, გამოჩნდა მიწაში ჩაფლული პატარა ეკლესიის ნანგრევები თლილის ქვისა. თალში ეკლესიას ჩატანებული ჰქონია პატარა ქურები ხმის მოსაცემად. სვეტების თავები, რომელნიც საქალებოს აერთებდნენ ეკლესიასთან ჩუქურთმიანები იყვნენ, მდარე ხელობისა, მაგრამ როგორც ეტყობა, უძველესი დროისა. გამოვჩინეთ თუ არა ერთი ნაწილი ეკლესიისა, იძულებული შევიქენით, მუშაობა შეგვეწყვიტა, ვინაიდან ნანგ-

რევების მიყოლამ დაგვარწმუნა, რომ თუ კირილე ახვლედიანის სახლი არ იქნა აღებული, ისე ხსენებული ეკლესიის ნანგრევების შთელი გამოჩენა შეუძლებელია. ამას გარდა სახლს გვერდით შუხა უდგია და ეკლესიის უმთავრესი ნაწილი მის ძირების ქვემოლ სიღრმეში იკარგება. ეს მაგალითი გვიჩვენებს, რომ ვანში შესაძლოა ვიპოვოთ უძველესი ნაშთებიც ქრისტიანობის პირველ დროისა, კიწაში ჩაფლული. საზოგადოდ უნდა შევნიშნოთ, რომ ძველი ვანის ქალაქის გათხრა და გამოკვლევა დიდ შუქს მოჰფენს მისიის, ბერძნების, რომაელების და ვიზანტიელების გავლენას საქართველოში. ეს გამოკვლევა მომავალზე დამოკიდებული და ჩვენგან გამოთქმული შენიშვნები მხოლოდ მოსაზრებას წარმოგვიდგენენ იმ მცირეოდენი ნაშთების მიხედვით, რომელნიც ჩვენ ვიპოვნეთ თუ ვნახეთ. ეხლა თავი დაევანებოთ ამ მიწაში ჩაფლულ ძველი ცახე-ქალაქის ნაშთებს და შევუდგეთ ქრისტიანობის დროის ნაშთებს ვანისა, რომელნიც ჩვენ დღემდის ნაკლებად ვიცოდით. ამ გვარ ნაშთს წარმოადგენს ვანის ეკლესია და მასში დაცული არქეოლოგიური ნივთები. ხსენებული ეკლესია ცოტა მოცილებით არის ახვლედიანების კარ-მიდამოზე და შეადგენს უმთავრესს ეკლესიას მთელს საჩინოში.

**ვანის ეკლესია.** ვანის ეკლესია მიქელ მთავარანგელოზისა უგუმბათოა. აშენებულია ადგილობრივი თლილის ქვისაგან. სიგრძე აქვს 19 ადლი, განი 10 ადლი და 13 გოჯი (ჩრდილოეთის ეკვდერს აქ არ ვათვლით). დასავლეთის კედრით ეკლესიას მიშენებული აქვს საქალბო შემდეგის დროისა, ჩრდილოეთის კედრით არის ეკვდერი აგრეთვე, როგორც ეტყობა, შემდეგის დროისა. ეკვდერს არ უქირავს მთელი სიგრძე ეკლესიისა, არამედ სიგრძე აქვს 10 ადლი და 13 გოჯი, განი 7 ადლი და 6 გოჯი. ჩრდილოეთის ეკვდერი აშენებული უნდა იყოს ძველად წარჩინებულის ადგილობრივ მებატონის ჩიჯავაძეებისაგან. ეკვდერი მათი სამარხავი ყოფილა. ეკვდერის კედლები შიგნით ყოფილა მთლად დახატული, ხელობა მხატვრობისა მდარეა. მხატვრობას ასო მთავრული წარწერები აქვს. აქვე ყოფილა

დახატული მაშენებლები ეკედრისა და სხვა პირნიც ჩიჯავა-  
ძეების გვარისა, მაგრამ მათი წარწერები აღარ ჩანან, მხოლოდ  
სამხრეთის კედელზე დახატულთ კაცს და ქალს ქართულის  
დიდებული ტანისამოსით ძლივს და შერჩენიათ წარწერა, რო-  
მელშიაც ამოვიკითხეთ სიტყვები:

[მთ]ავარი ვხტნ (ვახტანგ). მიქელაძის ქალი ხვარამზე.

ეკლესიას წინედ ეკვდერი ჰქონია სამხრეთის კედლითაც.  
მაგრამ შემდეგ მოუშლიათ, და კარი ამოუშენებიათ. ეხლა  
დარჩენილია სამი კარი, ერთი დასავლეთისა და ორი ჩრდი-  
ლოეთის კედელში. ერთი ამათგანი ეკვდერისათვის გაუქრიათ.  
ეკლესიას სულ ხუთი ფანჯარა აქვს: სამი აღმოსავლეთას კედ-  
ლით და თითო ჩრდილოეთის და სამხრეთის კედლით. აღმო-  
სავლეთის ფანჯარების ზემო პირები შემკობილია ჩუქურთმიანი  
ქვების არშიებით. ამას გარდა აღმოსავლეთას კედელში ჩატა-  
ნებულია ქვიდან გამოქანდაკებული გეგმა ეკლესიისა. დასავ-  
ლეთის კედელში ჩატანებულია წმინდის გიორგის ქანდაკი ლა-  
მაზი ასომთავრული წარწერით

ზემოთ:

წო გი

ქვემოთ:

წო გი მთვრო მწმო გზე

წე ღისა ღღთა ევესა

ღღსა და უღრსა გის

ხელობა ამ ქანდაკის და აგრეთვე ხასიათი ასომთავრუ-  
ლისა ჩვენ მაინდამაინც ძველ ნაშთათ არ მიგვაჩნია. სი-  
ტყვა „ღღთა“ უნდა იკითხებოდეს ჩვენის აზრით „ლოლო-  
ბერიძეთა“, რომელნიც სხვა წყაროებში ერისთავად არ იხსენე-  
ბიან.

ამავე კედელშია ჩატანებული მერკენდელი უშნო გამოქან-  
დაკებული სურათი სხვა წმიდანისა ჯვარით ხელში და უშნო  
მხედრულის წარწერით, რომელიც ჩვენ წამოხვლის ხანს შეე-

ნიშნით და გარჩევა ველარ მოვასწარიით შიგნით ეკლესიას იატაკი აქვს ქვისა. კედლები წინედ დახატული ყოფილა, მაგრამ ეხლა სურათები ემჩნევა მხოლოდ საკურთხეველში, ეკლესიის კედლები კირით არის შეთეთრებული და სურათები აღარ სჩანან. საკურთხეველის კედელში შიგნიდან დატანებულია სამი ჩაღრმავება (ნიში), რომელთა შორის ერთი ისე დიდია, რომ კაცი აღვილად დადგება შიგ. როდის ან ვისგან არის ვანის ეკლესია აშენებული არა სჩანს, მაგრამ ჩვენის აზრით მეთერთმეტე საუკუნის უწინდელ დროს არ უნდა ეკუთვნოდეს. ვანის ეკლესია წინედ მონასტერი ყოფილა და მონასტრად არის მოხსენებული ძველ საბუთებში.

დასავლეთის მხრით ვანის ეკლესიისა ამართულია მაღალი სამრეკლო თლილის ქვისა. ქვემო ნაწილი სამრეკლოსი ექვსკუთხედი სახისა წარმოადგენს ოთახს. სამრეკლო ერთი დროის არ არის ეკლესიასთან. სამრეკლო ყოველ შემთხვევაში უკეთესი ნაშენებია ვიდრე ეკლესია.

ვანის ეკლესიის არხეოლოგიურ ნივთთა შორის საყურადღებოანი არიან შემდეგნი:

1) დიდი ხატი ღვთის მშობლისა,  $130,2 \times 81$  სანტამეტრი, ვერცხლის აშიით. ამ ხატზე ორი ამოებრილი სურათია ღვთის მშობლისა მაცხოვრითურთ, ერთი დიდი შუაში და მეორე პატარა ქვემოდ. დიდი სურათი ღვთისმშობლისა ირგვლივ შემკობილია სხვა ამ გვარივე ხელობის სურათებით ათორმეტთა საუფლოთა და სხვებით. აქ წარმოდგენილია ხარება, შობა, მირქმა, ნათლისღება, ფერისცვალება, იერუსალიმში შესვლა, გოლგოთაზე წასვლა, ჯვარცმა, აღდგომა, ამაღლება, მეორედ მოსვლა, მიძინება ღვთისმშობლისა და სხვა. თითოეული სურათი ცალკე ნაჭერს წარმოადგენს და ეს ნაჭრები მიქედილია ხატის ფიკარზე. პატარა ღვთისმშობლის სურათს ზემოდ ცოტა არ იყოს დაზიანებული ასომთავრული წარწერა მოიპოვება. ეს წარწერა ცალკე ვერცხლის ფურცელზე ყოფილა გაკეთებული, მაგრამ მოხელეს, როდესაც სურათები მოუთავსებია ხატის ფიკარზე, მთელი წარწერიზა ადგილი აღარ დაჩენია. ამიტომ დაწერილს



ფურცელი გაუქრია და მარცხენა ნაწილი მისი ცალკე ქვემოდ მიუქცედა. წარწერა იკითხება ასე:

1. წ. [შუბე]ლო ქრისტე (sic) ღმრთისო ჩვენო შეეწიე და
2. შეიწყალე და აცხოვნე: სული ამ
3. ის მომქედის ფრიად ცოდვილის
4. ქაიხოსროს ლალიაშვილის: სული: ყვლა
5. დის და მარაის და უკუნით უკუ
6. ნისამდეამინ: უფალო ვინცა ამას შენდობა
7. უთხრა თქვენცა შეგინდოს ღმერთმა.

ქვემო აშიაზე იმავე ხატისა დაკულია სამ სტრიქონიანი წარწერა, მაგრამ სამთავე სტრიქონებს თავი და ბოლო აკლიათ:

1. [...ვი]გლს: მოდგინე: მე: ვახუშტი: ჩიჯაძემან: და: თანა: მეცხედრემან: ჩემა ბატონმან: ანა: კილაძის [ასულმა შემკობად ხატისა
- 2 ამის] ყოვლა: წმიდის: თორმეტ საუფლოთა: სახსრად: და: საოხად: ფრიად ცოდვილსა: სულისა: ჩენისავის: ყოვლადე[ე აწ და მარადის და
- 3 უკუ]ნისამდე: ამინ: უალო: ვინცა: ამთ შენდობა უთხრა: შენცა: შეგინდოს ღმერთმა:

II. ვერცხლის ხატი მიქელ მთავარ ანგელოზისა, 66,5 X 43,8 სანტიმეტრი. ზემო აშიაზე აქვს მხედრული წარწერა, რომლის თავი და ბოლო დაფარულია სხვა გვერდის აშიებით:

1. [მო]ვაქედინე ხატი ესე ზეშთა ნათელ თვალ შეუდგამისა ღთ მთავრისა წინაშე მდგომარისა ძალთა და ბძანებათა ღთ.
2. და მის ყოფითა აღმასრულებელისა დიდისა უკორცოთა ძალთა მთავრისა მიქაელისა მე ფუდ ცოდვილმან ჩიჯავა[ძემან]
3. [ვა]ხუშტი სულისა ჩემისა და ახალ მიცვალებულისა მე-ულლისა ჩემისა ღოლაბერიძის



4. [ასუ]ლისა მარცხისა საღმრთოებელად და ძეთა და ასულთა ჩემთა სადღეგრძელოდ.

III. ოქროთ დაფერილი ვერცხლის ხატი მთავარ ანგელოზთა მიქაელისა და გაბრიელისა,  $54,5 \times 42,6$  სანტიმეტრი. ზემოდ გამოხატულია ქრისტე ბერძნულის წარწერით:  $\Gamma^{\circ}C X^{\circ}C$ . ქვემოდ მთავარ-ანგელოზნები ბერძნულივე წარწერით:  $M^{\circ}XA, \Gamma^{\circ}BA$ . ზემო არშიაზე აქვს მხედრული წარწერა:

1. კ: ჩვენ: საქართველოს: ჯანიშინმა: ბატონის: შვილმან: ვახტანგ: მოვაქედინეთ: ხატი: ესე: მას: ჟამსა: ოდეს: სულ კურთხეული: სიძე: ჩვენი:
2. ჩიჯავაძე: საზვერელი: მიცვალა: ეს: ხატი: მათის: სასოფლოსი: მათის: სულის: საოხად: და: სახსრად: მოგვიქედინებია: ქეს: აქათს: ჩლც: თვესა: იანვრისა: კვ:

ჩვენს წყაროებში ცნობილი არ არის, რომ ვახტანგ მეექვსის სიძე ყოფილიყოს საზვერელი ჩიჯავაძე.

IV. ხის ხატი ივანე ნათლასმცემლისა გაძარცულია. დარჩენილია მარტო სურათები სახარების შინაარსიდან ქართულის წარწერით. ნაწილები არ შენახულან.

V. ოქროთ დაფერილი ხატი ღვთისმშობლისა ოთხი ძვირფასი ქვით (ზურმუხტით და ლალებით). ქვემო არშიაზე ყოფილა წარწერა, მაგრამ არშია ეხლა შემოძარცვული აქვს. ჩვენ ვადმოგვეცეს, რომ ეს წარწერა ინახება გრიგორ ლორთქიფანიძის ოჯახშიო, მაგრამ ჩვენ ვეღარ ვნახეთ. ღვთისმშობლის და მაცხოვრის სახეებს აწერია:

ღელა ღა ძე ღა.

VI. ვერცხლის ჯამი მხედრულის წარწერით:

წინამძღვარი სვიმონ მოიხსენოს ღწ.

VII. ხის დასაკეცი ხატი ათორმეტთა-საუფლოთა ათონურის ხელობისა, ვერცხლის არშიებითა, რომელთა შორის ზოგი გაძარცულია. მხედრული წარწერა არშიებზე ალაგ ალაგ აღარა სჩანს, მხოლოდ იკითხება:

:ქ: ეს თორმ[ეტ]ი საუ]ფლო გენათლის გედგანისა...

VIII. ძველ ხელნაწერთა შორის ვანში შენახულა მარტო ერთი ტყავის სახარება, მაგრამ ეს სახარება თავის სურათებით, საუცხოო ხელოვნების შემკობილობით, სათაურებით და ასომთავრულებით ათას სხვა ხელნაწერად ღირს. პირველად ამ სახარებას მიაქცია ყურადღება ა. ი. სტოიანოვიჩი, რომლის თხოვნით ეს ტყავის წიგნი გელათში გადიტანეს, მაგრამ შემდეგ ვანის საზოგადოებამ მოითხოვა უკან სახარება, რომელიც უკვე დაუბრუნდა ვანის ეკლესიას. ვანის სახარება ჩასვენებულია მდიდარ ხელოვნურად შემკობილ კუბოში, რომელიც მოკვავანებს წიგნის ყდას. შემდეგ ეს კუბო თავის სახარებითურთ ჩადებულია მეორე ვერცხლის უბრალო ბუდეში, რომელიც ზემოდ სისქეზე იღება მხოლოდ, და უკანასკნელად სახარება ამ ორი კუბოთი ერთად მოთავსებულია ტყავის ჩანთაში, რომელსაც მობმული აქვს ვერცხლის ძეწვი მხარზე ჩამოსაკიდათ. ამ გარემოებას დაუცავს ვანის სახარება დროთა მსვლელობისაგან და კარგადაც მოუღწევია ჩვენამდის. ხელოვნურად ნაჭედ ბუდეზე წარმოდგენილია ამობერეილი სურათები იესო ქრისტეს აღდგომისა და ჯოჯოხეთში ჩასვლისა ყველა ჩვეულებრივის სცენებით. მეორე მხარეს ჯვარცმაა გამოსახული. ხსენებულ ბუდეზე წარმოდგენილნი არიან აგრეთვე ოთხივე მახარობელნი თავიანთ ემბლემებით. ეს ხელოვნური ბუდე თურმე ერთად ერთი წარმომადგენელია იმისი, რასაც ვიზანტიელები უწოდებდნენ „თეკე“-ს. ექვს გარეშეა, რომ ეს სახარება ზემო აღნიშნული ბუდითურთ წარმოგვიდგენს ქართულ ხელობას თამარ მეფის დროისას და ეს ქართული ხელობა ამ ბუდისა და სახარებისა იცნო მეცნიერმა ნ. კანდაკოვმა, რომლის მშვენიერ აღწერაზე ამ ნაშთისა ხელოვნების მხრით მიუთითებთ მკით-

ხველს და აქ საუბარს არ გავიგებდებთ. სახარება უნახავთ გელათში ყოფნის დროს ხსენებულს მეცნიერს ნ. კანდაკოვს და დ. ბაქრაძეს (იხ. Описание пам. др. въ нѣк. хр. и мон. Грузин, стр. 47—50). რაც შეეხება წარწერებს ეანის სახარებისა, ამათზე შემოკლებული ცნობებია შეტანილი რუსულად ზემო ნაჩვენებ შრომაში, ქართული ტექსტი სრულებით დაბეჭდილი არ არის და ზოგიერთი წარწერებიც მოხსენებული არ არის. მაგალითად გარეგან ვერცხლის კუბოს წარწერა სრულებით არ იხსენიება. ნამდვილად კი აქ სწერია მხედრულად:

1. ქ.: გვხვეწებით: ჩვენ: ცოდვილი: ესე ჩიჯავაძე: ვახუ-  
შტი: და:.
2. თანა: მეცხედრე: ჩვენი: ლოლაბერიძის: ქალი: მარეხ: თქვე
3. ენ: შემბრალეთა: და: შემწყნარებელთა: ჩვენთა: თქვენ: ოთხთა:.
4. თათა: მახარებელთა: მათე: მარკოზ: ლუკას: და: იოვანეს: ძველადვე
5. ე: ჩვენთა: სახლთაგანვე: მოქედილი: ბრძანებულ: ხართ: ჟამთა:.
6. გამოსვლისაგან: დარყეულ: ხართ: სხვეფ: გასაკეთებლად: ხელი: არ შე
7. გემართოდათ: სხვა: ვერა: გაგბედეთ: რა: კუბო: შეგიმზადეთ: აწ: მადლისა:.
8. თქვენისათვი: მას: გრძელს: საუკუნოს: ცოდვილსა: სულსა: ჩვენსა: შენწე: და: მეოხ: ეყვენით:.

თვით სახარება 29,4 × 20,7 სანტიმეტრი, ნაწერია მშვენიერ ეტრატზე მოსხო ნუსხა ხუცურით ორ სვეტად. თითოეულს სვეტზე დატეულია 21 სტრიქონი, მეთაური ასოები და სათაურები ნაწერია ოქროთი. კამარები მშვენიერი ნახელაფია. აგრეთვე საუცხოეო ფერადებით არის დახატული ოთხი მახარობელი და იესო ქრისტე, რომელიც აკურთხებს ოთხ მახარობელს. სულ სახარება შეიცავს 274 კაბადონს.



მარკოზის სახარების ბოლოს მე-126 კაბადონის მეორე გვერდზე ტექსტის ხელით სწერია:

წნო მახარებელნო  
 გნმადლიერეთ ცო-  
 დვილი იე რნ ფდსა  
 უძლრბასი შა მყოფ-  
 მან კლ ვყავ წერთ,  
 მოსაქმებად წისა ამის  
 სახარებისა:-

იოანე მახარებლის ბოლოს მოყვანილია პირველად ან-  
 დერძი გიორგი მთაწმინდელისა:

ესე საცნაურ იყვნ ყლთა:  
 რ ესე წა ოთხთვი ახლდ  
 გვთარგმნია\*). ფდითა იძ-  
 ულებითა მმთა ვიეთ-  
 მე სლორთაჲთა. და ბერ  
 ძულთა სხრებათა და  
 შეგვიწამებია. ფდითა გ-  
 ამოწულლვითა. და  
 ვინცა ვინ დასწერდეთ.  
 ვითა აქა ჰპოოთ ეგ  
 რე დაწერეთ. თუ ამის  
 გნ ჯერ გიჩნდეს დაწე  
 რაჲ. ღთისა თს სიტყთა  
 ნუ სცვალებთ. ად ვა  
 აქა სწერია ეგრე და-  
 წერეთ. და თუ არა რა  
 მე გაშუნდეს ჩნნი ყნი  
 სხრებანი პლთგნ წდად

\*) ზოგიერთ სხვა ვარიანტებში გიორგის რედაქციის სახარებისა სწე-  
 რია: „არა ახლად გვთარგმნია“, რომელიც უფრო საჭეშმარიტია.



თარგმნილია და კთლ'დ  
ხან მეტნიცა და საბა წმი-  
დურნიცა. მუნით დაწე-  
რეთ. ღ'ისათჳს ერთ-  
მანერთსა ნუ გაპრევთ.  
და გლ'ხკისა  
გეორგისტ'ს რ'ნ ესე  
ვთარგმნე ლ'ცვა ყვთ:\*)

. . . . .

ამას შემდეგ უფრო წვრილი ასოებით მოთავსებულია  
ბოლო სიტყვაობა თვით სახარების გადამწერისა:

სურ'ელნო ჯერ არს რ'ა წ'სა ამის  
სხრ'ბისა ერობა: გ'ნემარტოს სიწ-  
მიდეს თქვენსა: და არა თვთ შჯ'ლ'ბით  
ჰგონოთ შეცვლ'ა სიტყ'თა წ'ისა ამ'ს სა-  
ხრ'ბისა. ანუ ანდრძ'თა. . . ა'დ ესე სა-  
ცნაურ ყ'ვენ ყ'ლთა რ' ყ'ნივე ქა-  
რთულნი სხრ'ბნი მთა წ'ით აღწე-  
რლნი და გამოსრულნი ღირსისა  
მმ'ისა გ'ის თარგმნილნი. საეკლე-  
სიოასა სახარებისგ'ნ რ'ლ მთწ-  
მიდელნი იკმარებენ აღწერილ  
ნი არიან: . და არა მისგ'ნ რ'ლი  
თვთ გ'ი თარგმნა და ნუსხად მდე-  
ბარე იყო დიდსა წიგნის საცავსა: .  
ა'დ მისგ'ნ გარდაწერილის გ'ნ: .  
და მას ნუსხასა თ'ა ფ'დი ნაკ-  
ლოლევიანებ'ა აქ'ს და ვჰ-

\*) ზოგჯერ აშიებზე შენიშვნებია თვით გეორგისა. მაგალითად მე-66  
კაბადონის აშიაზე სწერია: „არცა ქე'მნ. ესე სიტყვ'ა სამთა ბერძულთა  
სახარებათა არა ეწერა: . არცა მე დავსწერე“.

გონებ რ'ლ თვთ შჯ'ლობით ვით-  
 მე ეკადროს მ'ს შ'ა შეცვლაჲ  
 სიტყვს'ჲ გინა ანდერძისაჲ ვ'ე  
 მწერლისგ'ნ გ'ნრყუნაღ: ს' ჩ'ნ-  
 თა ამათ შ'ა ე'ათა. დიდი მ'ღწეთა  
 შ'ს ბერი ზაქარია მორაჲიდა მთ-  
 ასა წ'ა, ძიებად ყო გ'ის მ'რ აღწე-  
 რილისა წ'ისა მის ს'ხრებისათჳს: და  
 პოა დიდსა წიგნის საცავსა შ'ა:  
 და აღიესო სიხრ'ლითა: და მ'რ  
 გადმოეწერა შატბერდელსა ხ-  
 უცესსა სტ'ფნეს და აღმორაჲი-  
 და, რომანიას: მე ე'ლთ ეყავ ცოდვილ-  
 მ'ნ ი'ე აღწერად: რ' აღრითგ'ნ ს-  
 წყუროდა ს'ლსა ჩემსა მოგებად წ'სა სახ'რე-  
 ბისა: აწ ვინცა სწერდეთ  
 ვითა აქა ჰპოოთ, ეგრე დაწერეთ წენტილითა: და  
 პტ'ვთა ზ'ა მეორითა  
 სიტყვთა: რ' ანდერძი ვითა აქა სწერია  
 ესრე პოვნილ არსნუსხას:.

ამას ქვემოდ ორი სტრიქონი ბერძნული ასომთავრუ-  
 ლი წარწერაჲ და შემდეგ მე-XII საუკუნის მხედრულის ხელით  
 სწერია:

1. ქ. ესე სახარებაი: მე ი'ნე უღირსმან: სპყარმან და მლო-  
 ცველმან: წ'ის: \*)
2. დედუფლის: თამარისმან ვიოფლოე: წერით: ქალაქსა შინა  
 კონსტანტინპოლის: ლოცვა ყავთ:  
 ე'ლთა:

\*) ეს არა პირველი მაგალითია, რომ თანა მედროვენი თამარ დე-  
 დოფალს „წმიდათ“ მოიხსენებენ.

შემდეგ ტექსტით ხელით სწერია;

ღბა და მადლობა, ღთისა მიზეზისა  
ყლთა კლთაჲსა: და მომღებელისა:.

მე-274 კაბადონის პირველ გვერდზე მხედრულის ხელით  
XIII—XIV საუკუნისა სწერია:

„წ. შემოსწორა: წმიდა: ესე ოთხთავი: პატრონმან ნათ-  
ამან ჩუენ: საბოთარსა: და შორეთელთა: პირველ ხატ-  
სა: მაცხოვრისასა: და წისა: გნი: შოროთისასა და წისა ნიკზს:  
საღაპედ: მისისა მეუღლისა ბექაისა: შალვა არტან-  
უჯელისაჲ შვილისათუის: და მისთუის: და ჩუენ გაუჩინ-  
ეთ აღაპი: ქეს: შობისა: წთა კვრიკესა: დღესა: გარდაი-  
კდებოდეს ტრაპეზით: კარგი და საპატიოი: სრული  
და დაუკლებელი: აღაპი: და რაოდენნიც მღდელნი იყუნ-  
ენ ჟამსა უწირვიდენ პატრონსა: ბექასა: და მისსა მეუღლე  
ყოფილსა ნათანიხოს: და ნუ დააკლებენ წირვასა: მოკს-  
ენებასა: და შენდობასა: მას მწუხრსა ცისკრად: და წირვას  
ზედა: მღდელნი ჳ მწირნი ჳ ჰლოცვიდენ ჳ შენდობითა მოიკსენ-  
ებდენ და ვინც: დააკლოს და უგულებელს ყოს: იყავნ კრულ  
წყეულ და შეჩვენებულ: და დამამტკიცებელნი: ღთმან აკურ-  
თხნეს და დაამტკიცნეს ამინ:“

აქ მოხსენებულნი პირნი ნათაჲ (ნათელა) ანუ ნათანი-  
ხოს და მისი მეუღლე ბექა, შალვა არტანუჯელის შვილი, სხვა  
წყაროებში ცნობილნი არ არიან.

მე-273 კაბადონის მეორე გვერდზე მე-XVIII საუკუნის  
მხედრულით სწერია:

„ქ. ჩვენ აფხაზეთისა კათალიკოსმან და მეფის ძემან იოსებ  
დავისენით წმინდა ესე სახარება და გამოვიკითხეთ და საჩინოს



ვანს მთავარ ანგელოზის ეკლესიის შეწირული ყოფილიყო პირველ. და ახლა ისევე ეს ჩემი ნაყიდი სახარება საჩინოს ვანს მთავარ ანგელოზის ეკლესიისათვის შემიწირავს ორივე ეცხლის კუბოთი და მისის ვეცხლის ძეწკვით შემკობილი კორცთა ჩემთა სასიმთელოთ და სულისა ჩემისა საოხად. ყოვლად სამღვდელოს ქუთათელ მიტროპოლიტის მაქსიმეს მოწმობით. და ვინც ეს ჩემი ნაყიდი იმ ეკლესიას გამოსწიროს შეჩვენებული იყოს ამინ. დაიწერა ქორნიკონსა ქეს აქეთ სახას შვიდას საძაღდა თქვესმეტს და თვესა ძაისსა: აბ: მე არხი-დიაკონს ეფთვიმეს დამიწერია ლ მოწამეც ვარ ამისი:—“

მეფისძე იოსებ
------------------

ამას შემდეგ ხელის-მოწერაა თვით ქუთათელ მიტროპო-ლიტის მაქსიმესი და შუაში უზის ბეჭედი მაქსიმესი:

ქუთათელ მიტროპოლიტი  
 მაქსიმე ვამტკიცებ ვინც გა-  
 მოსწიროს შეჩვენებული  
 იყოს ამინ.

ამ წარწერაში მოხსენებული იოსებ აფხაზეთის კათოლი-კოზი იყო ძე იმერთა მეფის ალექსანდრე V (1727—1752) და ძმა იმერთა მეფის სოლომონ I.

მოკლედ ისტორია ვანის სახარებისა, როგორც სჩანს წარ-წერებიდან ასეთი ყოფილა:

ვინმე ზაქარია ბერს მთაწმინდაზე უნახავს სახარება ავ-ტოგრაფი გიორგი მთაწმინდელისა და გადმოუწერია, ზაქარიას სახარების ცალიდან გადმოუწერია სახარება შატბერდელ მღვ-დელს სტეფანეს, და სტეფანეს გადმოწერილ ნუსხიდან გად-მოუწერია ვანის სახარება თამარ მეფის სიცოცხლეში მისე-ლოცველს იოანეს. დაძაინა მდებარეობს კონსტანტინეპო-ლის მახლობლათ. აქ იყო ქართველების სავანე აშენებული IX

საუკუნეში იჯანჯიან ქართველის მიერ. ეს სავანე ცნობილია სახსატკნის სახელით. ჩვენის ფიქრით, სახარება თამარ დედოფლის ბიბლიოთეკას უნდა კუთნებოდა. შემდეგ ვანის სახარება შალვა არტანუჯელის ცოლს ნათას ანუ ნათანასს ჩავარდნია ხელში და შეუწირავს შატავის ეკლესიისათვის, რომელიც მდებარეობს ახალქალაქის მაზრაში, მდინარე ასპინძის სათავეში, და აქამომდის გვარინათ არის დაცული. საათაბაგოდან, ალბად ამ მხარეს გათათრების შემდეგ, სახარება გადმოუტანიათ ვანში. ამას შემდეგ ეს განძი ერთხელ კიდევ დაკარგულა და გამოუყიდა აფხაზეთის კათალიკოსს მეფის ძეს იოსებს 1776 წელს და დაუბრუნებია ისევ ვანის ეკლესიისათვის საჩინოში. ბოლოს უნდა შევნიშნოთ, რომ როგორც თვით სახარება ვანისა იშვიათ ნაშთს წარმოადგენს ხელოვნებისა, იმდენადვე და გაცილებით მეტად კიდევ შესანიშნავია კუბო სახარებისა, რომელიც ისეთ თვალსაჩინოს და ძვირფას ნაშთს ეკუთვნის ქართულის ხელოვნებისას, როგორიც არის ხახულის ღვთის მშობელი გელათში და ანჩის ხატი ტფილისში.

ასრითა. ვანის ზემოდ მდინარე სულოარის მარცხენა ნაპირზე სოფელ ისრითში არის პატარა ძველი ეკლესია წმიდის გიორგისა თლილის ქვებით ნაშენი. დასავლეთის მხრით ეკლესიას მიშენებული აქვს ფიცრის ეკვდერი. ეკლესიას სიგძე აქვს 8 ადლი და 9 გოჯი, განი შეიდი ადლი და ორნახევარი გოჯი. კარი წინედ ერთი ჰქონია სამხრეთის კედრით და შემდეგ გაუკეთებიად მეორე კარი დასავლეთის მხრითაც ეკვდერისათვის. ამ პატარა ეკლესიის კარს და ორ სარკმელს აღმოსავლეთისა და დასავლეთისას ჩუქურთმის შემკობილება აქვს იშვიათი ხელობისა, როგორც კაბენის და გუდარების მონასტრებს. და ამიტომ ეს პატარა საყდარი მე-XII—XIII საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდეს. ამგვარი შემკობილება საყდრის ფანჯრებისა და კარისა სხვა საჩინოს ეკლესიებზე ჩვენ არ გვინახავს. შიგნით ეკლესია დახატული ყოფილა ძველათ. ნაშთი მხატვრობისა ემ-

ჩნევა კიდეც საკუთხეველის კედლებს. დასავლეთ კედელზე დახატული ყოფილა კაცი დიდებულის ქართულის ტანისამოსით და ამ მხატვრობას წარწერაც ჰქონია, რომლიდგან დარჩენილა მარტო ორი ასო ...დრ...

კანკელი ეკლესიაში ხისაა ახალი. ძველი ხატები აქ არ შენახულა. მოიპოვება მხოლოდ ორი ხატი წმიდა გიორგისა ფიცარზე ნახატი. ერთს ვერცხლის არშია ჰქონია, რომელიც მოუძარცავთ, მხოლოდ რამოდენიმე ქვა კიდეც შერჩენია ხატს. ამას გარდა აქვე დაცულია კიდეც ხატი წმ. ბასილისა ფიცარზევე ნახატი. ეკლესია მთელია, მაგრამ ეხლა გაუქმებული.

**დასაშხა.** ეანს და ისრითს შუა ერთ ბორცვზე სოფელ დიხაშხოში არის ეკლესია სამებისა, რიყის ქვით ნაშენია, სიგძე აქვს 11 ადლი და 7 გოჯი, განი 6 ადლი და 6 გოჯი. კარი აქვს მარტო სამხრეთის კედრით, ფანჯარა ოთხია: ორი სა. მხრეთით და თითო აღმოსავლეთით და დასავლეთით. ამ ეკლესიას ლამაზი ალმასტრის კანკელი აქვს და ზემოდ აწერია მხედრულად:

„ქ. ყოველისა შემძლებლო და ცხოველ მყოფელო სამებაო წმიდაო, ნათელო დაუსაბამო ძალთაგან შემოქმედი ქველის მოქმედებითა შენითა არა არსისაგან არსებად მოიყვანენ ყოველნი, შენ მიერისა მოწყალებისა მომლოდნეთა თავადთა: ლორთქიფანიძე როსტომ, ტატუ, ბეენ და ბესო ეისურვეთ და გიძღვენით მცირე ესე მსახურება. შეიწირე ვითარცა მწვლილი ქრივისა, ცრემლი პეტრესი, სულთქმა მეზვერისა და დაგვიფარე ბოროტისაგან, უუშოსა სიკვდილისაგან, და საშინელსა მას დღესა განკითხვისასა ღირს მყვენ მარჯვენითა თანა აღრაცხვად“.

ეს წარწერა ძველი არ არის და უნდა ეკუთვნოდეს მეცხრამეტე საუკუნის პირველ მეოთხედს. აქ მოხსენებულ პირთა შეილები ზოგი დღესაც ცოცხალია.

შიგნით კედლებზე დახატულნი არიან ლორთქიფანი-  
ძეთა გეარეულობის პირნი. ერთს მათგანს ხელში უჭირავს გეგ-  
მა ეკლესიისა. სურათებს წარწერებიც აქვს, მაგრამ ჩვენ არ  
გადმოგვიღია, ვინაიდან ღამე მოგვიხდა ხსენებული ეკლესიის  
ნახვა.

სოფელ დიხაშხოს მღვდელთან ჩვენ ვნახეთ ხელ ნაწერი  
წიგნი „წმინდა ანტონის კუთვნილი გრიგორი ლორთქიფანიძისა“.  
წიგნი, როგორც ვიცით, ნათარგმნია არჩილ მეფის თაოსნობით.  
თავში სწერია: „ზანდუკი წიგნისა ამის საქმეთა რ'ლსა გარე შეი-  
ცავს“. შემოკლებით მოთხრობათა დაწყებული დასაბამითან  
სოფლისა მეფობადმდე კოსტანტინე პალიოლოოთისა უკანასკნე-  
ლისა ბერძენთა მეფისა“. სულ ხელნაწერი შეიცავს 245 კაბა-  
დონს.

სადგერა. სოფელ ვანს ქვემოლ სოფელ სადგერში ორი  
პატარა ეკლესია მოიპოვება, ერთი კარის ეკლესია ჩიჯავაძეე-  
ბისა, რომელიც ჩვენ არ გაგვიშინჯავს, და მეორე დანგრეული  
უბრალო ქვისა.

ქედა. ხუთის ვერსის ქვემოლ სოფელ ვანისა მდებარეობს  
სოფელი ქედა. ქედაში გარაზე წამოღებულია ქვის ეკლესია  
წმ. გიორგისა, სიგძე აქვს 16 ადლი და 7 გოჯი, განი 11 ადლი  
და 9 გოჯი. ეს ეკლესია ძველი არ არის, მაგრამ ძველი ეკ-  
ლესიის ადგილზეა აშენებული და ზოგიერთი ქვები ძველი ეკ-  
ლესიისა მოუხმარებიათ ამისათვის. კანკელი ხისა აქვს და ხა-  
ტები კანკელისა ტილოზეა ნახატი, სხვათა შორის აქ დახა-  
ტულია ქრისტეს შემდეგ წმიდა ნინოც.

I. თავი ხატი წმიდა გიორგის ვერცხლისა არის, 47 X 33,5  
სანტიმეტრი, და შემდეგი ასომთავრული წარწერა აქვს:

ქ. წმიდა გიორგი  
ქეს'აო ადიდე ხე  
ვი ქედელი ნა'დს  
ფოთელ'ს შე'ს ღმთმ  
ა ხას ხფრ'ეს ნიკ'ს



გგ<sup>რ</sup>ის ქოქოს მ<sup>რ</sup>ინა  
 შვილს შ<sup>ე</sup>დს ღმერთმა

ხსენებულ ხატზე წმიდა გიორგის სურათის გარდა ცხენით გამოხატულია არაშეიშვებ მახარობლები, წმ. პეტრე, წმ. ბასილი, წმ. მარინე, გრიგორი ღვთის მეტყველი და სხვა. ამას გარდა აშეიშვებზე წარმოდგენილია სცენები წმიდის გიორგის ცხოვრებიდან: ურმის თვალით ტანჯვა, თავის კვეთა და სხვა. ხატს აქვს წმიდა გიორგის ნაწილები ცალკე კარებით. ხელობა მღარა.

II. ვერცხლისავე ხატს ღვთისმშობლისა, 14,5 × 14 სანტიმეტრი, ექვსი ძვირუასი ქვით შემკობილს აქვს მხედრული წარწერა:

ი<sup>ვ</sup> ქ<sup>ე</sup>

ესე: ხატი: . მოჰედე: . მე  
 თეკლა: . მინაშვილმა: .  
 ჩემის: . სულის: . სახსრად:

III. ვერცხლის ჯვარი ტარზე ჩამოსაცმელი, 32,7 × 24 სანტიმეტრი, აქვს ორი ლალი, და მღარე ნახელავია.

IV. სპილენძის დასაკეცი ხატი თორმეტ საუფლოთა.

V. კამარა ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ. შემოგწირეთ. ესე. შესწირავი. წმიდას.  
 მთავარ. ანგელოსის. ეკლესიას. ღინარალის.  
 მეუღლემ. ბარბარემ. ფეშხუმი. და. კამარა.  
 ჩემის. მიცვალებულის. სულის. სძეოხთ. რომელმაც.  
 გამოსწიროს. რისხამდეს. საუკუნოთ. მამა. და. ძე.  
 და სული × წმიდა × თვესა. იანვარისა. ი. ჩეიგ. წელსა.

VI. ხელნაწერი აქ ინახება მარტო ერთი. ეს არის ფსალმუნების თარგმანი სულ 15 კაბადონი მხედრულის ხელით ნა-



წერი. სათაურები ხუცური აქვს წითელი მელნით შესრულებული. დასაწყისი: „მოჰსცეს ჟამსა მას საუკუნესა, და კ'დ ჯუბარი უკუსა რ'ონ ჟამსა“. ხელნაწერი ეკუთვნის მეთვრამეტე საუკუნეს წერის მიხედვით და არაფერს საყურადღებოს არ წარმოგვიდგენს.

**მკვლეი ტობანაედა.** ძველი ტობანიერი ძვეს მთაში ოთხი ვერსის მანძილზე ახალი ტობანიერიდან. აქ დაცულია ძველი ეკლესია, ცოტა არ იყოს, უხეიროდ ნათალი ქვისაგან ნაშენი. სისქე კედლებისა არის 1<sup>1</sup>/<sub>2</sub> ადლი. ეკლესიას სიგძე აქვს 17 ადლი და 2 გოჯი, განი 11 ადლი და 11 გოჯი. აღმოსავლეთის მხარეს იქ, სადაც ორივე ნაწილი სახურავისა უერთდება ერთმანეთს, ჩატანებული არის ცხვის თავი ქვიდგან გამოქანდაკებული. ფანჯარა სამი აქვს: თითო აღმოსავლეთის, დასავლეთის და სამხრეთის კედლით. ეკლესიას ეკვდრები ჰქონია ჩრდილოეთის მხრით, სიგძით 8 ადლი და 10 გოჯი, განით 4 ადლი და 14 გოჯი. ეს ეკვდერი ეხლა დანგრეულია. დანგრეულია აგრეთვე დასავლეთის ეკვდერიც, ანუ კარის ბქე, სიგძით 11 ადლი და 11 გოჯი, განით 4 ადლი და 11 გოჯი. ეხლა დაცულია მხოლოდ სამხრეთ-დასავლეთის კუთხეში ეკლესიისა შემდეგ დროში მიდგმული პატარა ოთახი. დასავლეთის კარს ზემოთ ქვაზე გამოქანდაკებულია ჯვარი, მარჯნივ კაცის სახეა ულაზათო, ქვემოდ მაგრატელი და ვერძი, ზემოდ გველი და სამი ფრინველი. აღმოსავლეთის კედელში ჩატანებულია ჯვარი და აგრეთვე აღმოსავლეთის ფანჯარა შემკობილია გრეხილით. ღარის მსგავსი ლავარდანი აღმოსავლეთის მხრით ჩამონგრეულია. ეკლესიას შემოვლებული აქვს გალავანი. ძველი ტობანიერის ეკლესია აშენებული ყოფილა სამების სახელზე, ხოლო თავი ვერცხლის სამების ხატი დიდი ზომისა გაუძარცვავთ ავაზაკებს და ეხლა დარჩენილია მარტო შუა ნაწილი, რომელიც განცალკევებული ყოფილა, ეს ნაწი-

ლი წარმოგვიდგენს იესო ქრისტეს ტახტზე მჯდომარეს. ხე-  
 ლობა მშვენიერია. ხატს ხუცურად აწერია:

„მე ვარ ნათელი სოფლისა“.

ერთ ვერცხლის ფეშხუმს აწერია:

„წინამძღვარი სვიმონ“.

სხვა ნივთები წარწერებით აქ აღარ შენახულა.

ე. თაყაიშვილი

(გაგრძელება იქნება)

— — — — —

# სამეგრელოს აღწერა

ანტონ ჯუგაძე ლაშქარტისა

(თარგმანი იტალიურით)

XXXI

## ზღიჯობა და ერთმანეთის პატივისცემა

მეგრელებს ერთმანეთის პატივის საცემლად ისეთი გონიერი ჩვეულებანი აქვთ, რომ ამ მხრით მათ ბარბაროსები კი არ ეთქმის, არამედ შეიძლება მეტად განათლებულებად ჩათვალოთ. მრავალ მათ ჩვეულებას სხვა და სხვა საგნის შესახებ ჩვენ მხოლოდ შევეხეთ სხვა და სხვა აღვიღას და აქ ერთად მოვუყრიოთ თავს იმ ჩვეულებებს, რომელთაც იგინი ერთმანეთის პატივის საცემლად ხმარობენ. ამათ შორის უფრო ხშირად ხმარობენ მუხლ-მოდრეკას, რომელიც ფრიად კეთილშობილ ჩვეულებად მიაჩნიათ. მუხლს იდრეკენ ბევრს შემთხვევაში და განსაკუთრებით კი მაშინ, როცა დიდი ხნის უნახაობის შემდეგ ერთმანეთს შეხვდებიან. ამ შემთხვევაში ცხენიდან ჩამოხტებიან და მიესალმებიან ერთმანეთს მუხლ-მოდრეკით. აგრევე მიესალმებიან და მიულოცავენ მშვიდობით ჩამოსვლას იმას, ვინც დიდი ხნის მოგზაურობის შემდეგ სამშობლოში დაბრუნდება, და იმასაც, ვინც დიდი ხნის ავადმყოფობის შემდეგ ლოგინიდან აღდება და გარედ გამოვა: ყველა, ვინც მას შეხვდება, მუხლ-მოდრეკით მიესალმება და ეტყვის: მადლობა ღმერთს,

\*) იხ. „მოამბე“, № XI.



რომ კარგად და მშვიდობით განხეო. როცა ვინმე გარდაიცვლება და მისი ახლობელი ნათესავი სამგლოვიარო ტანი-სამოსში შემოსილი გარედ გამოვა, ამ ნათესავს ეგრე გამოუცხადებენ სამძიმარს: ჯერ დაუჩოქებენ და მერე მარჯვენა ხელით ქუდს მოიხდიან და მარცხენათი ოთხჯერ თუ ხუთჯერ გულში იცემენ, ურვისა და მწუხარების ნიშნად.

ერთმანეთთან სადარბაზოდ მაინც და მაინც ხშირად არ დადიან. ხოლო როცა შემთხვევა არის და ქალებთან სადარბაზოდ მამაკაცები მოდიან, ამათ მოსვლაზე ქალები ადგილიდან არ დაიძვრიან და თავიანთ ოთახში უცდიან; მათ შესაგებებლად გამოგზავნიან სახლიდან ყველა მამაკაცებს, როგორც ბატონებს, ისე მოსამსახურეებსა, რომელნიც შეეგებებიან მათ ალაცაფის კარებთან. სტუმარ-მასპინძლები ერთმანეთს მიესალმებიან მუხლ-მოდრეკით და მერე ერთად გაემართებიან სახლისაკენ, სადაც ქალები იმყოფებიან. ამასობაში დედაკაცები ყველა გასათხოვარი ქალებით, რაც ოჯახში არიან, მოირთვებიან, დასხდებიან ნოხებზე და აგრე ელოდებიან სტუმრებს. როგორც კი სტუმრები შევლენ ოთახის კარებში, ყველა ქალები ფეხზე წამოდგებიან და სტუმრები, ქალბატონიდან დაწყებულ უკანასკნელ გასათხოვარ ქალამდი, თვითეულს მუხლ-მოდრეკით მიესალმებიან. ქალებიც თავის მხრით აგრევე მიესალმებიან. შემდეგ ამისა დასხდებიან ნოხზე და დიდ ხანს საუბრობენ სხვა და სხვა საგანზე. მერე, როცა მოისურვებენ წასვლას, ამის ნებას აღარ ითხოვენ, უცბად ადგებიან და წავლენ. ქალებთან რომ ქალები მოვლენ სადარბაზოდ, მათ ალაცაფის კარებთან შეეგებებიან არამთუ ყველა შინაური მამაკაცები, არამედ დიასახლისის ყველა გასათხოვარი ქალებიც, რომელთაც ყველა სტუმრები, მამაკაცები და ქალები, ეზოში შემოსვლისათანავე მუხლ-მოდრეკით მიესალმებიან. გარდა ამისა ქალები რომ მიუახლოვდებიან ერთმანეთს, ეამბორებიან ურთიერთს ორსავე ლოყაზე და შემდეგ ამისა ხელწეორედ მუხლ-მოდრეკით მიესალმებიან ერთმანეთს. მერე ერთად მიიმართებიან დიასახლისისაკენ, რომელიც მათ შესაგებებლად მიდის შუა ეზომდი

ამასაც იმნაირადვე მიესალმებიან სტუმრები, და შემდეგ სტუმრებს შეიყვანენ სახლში.

როცა ავადმყოფის სანახავად მივლიან ხალმე, მაშინ იმ ცერემონიების შესრულებას გარდა, რომელიც ზევით აღვწერთ, კიდევ საჩუქარსაც მიაართმევენ: ავადმყოფის ოთახში შემოსვლისათანავე იმის ლოგინში ისვრიან ხალმე სამს ან ოთხს ვეცხლის ფულს (scudi d'argento), ან რომელსამე ოქროს ფულს, ან ვეცხლის თასს, დაიჩოქებენ ლოგინის წინ და ამბობენ: **ღმერთმა მშვიდობით მოგაჩინოს.**

როცა ვინმე გაიგებს მეგობრის ავადმყოფობას, მაშინვე ისწრაფის მისს ნახვას და საჩუქრის მიტანას. თუ ავადმყოფი მეტად ცუდ მდგომარეობაში დაუხვდა, ჩვეულებად აქვთ, რომ სტუმარმა იქ მყოფთ აჩვენოს, ვითომ ვტერიო, თუმცა სრულებით იქნება არ ეტირებოდეს. ამისათვის თვალებს იხოცს ცხვირსახოცით, ვითომ ვიმშრალეო ცრემლებს, რომელიც სრულად არ მოსდის. მერე ნიშნად დიდის მწუხარებისა, არას ამბობს და მწუხარე თვალებით შესცქერის ავადმყოფს, სწორედ ისე, როგორც იობის მეგობრები მოიქცნენ, როცა ნახეს იგი ავადმყოფი: **და აჩაგინცა მათგანი იტყუადა სიტყვასა მისა მძაბრთ, რამეთუ ხედვიდას წყლულებასა მკვინგარეს მყოფსა და დადსა ფრად (იობ. 2).** აგრე მღუშარე დარჩება რამდენსამე ხანს ავადმყოფთან და მერე გამომშვიდების დროს მიიღებს მისგან საჩუქარს და დაბრუნდება სახლში.

ამ ქვეყანაში ისე ჩვეულნი არიან საჩუქრებს, რომ მდიდრულად ასაჩუქრებენ არამთუ იმას, ვინც ავადმყოფის სანახავად მოდის, არამედ იმასაც, ვინც რაიმე მიზეზით სტუმრად მოდის, ხელცარიელს არ გაუშვებენ და ყოველთვის გამოთხოვების დროს უხვად დაასაჩუქრებენ.

მათი თავაზიანობა კიდევ უფრო შორს მიდის: მასპინძელი იმას როდი უცდის, რომ სტუმარი თავის სახლიდან თავისით მოვაო, არამედ თვითონ ჰპატრონობს სახლიდან. ასეთს სტუმარს რომ მიიღებს და გაუმასპინძლდება, გამოთხოვებისას მდიდრულად დაასაჩუქრებს და ისე გაისტუმრებს.

თუ პურის ჭამის დროს ჭიშკართან ვინმე უცხომ გაიარა' მეგრელების ზრდილობა თხოულობს მაშინვე კაცი მიაგებონ და შენიობატიჟონ. ამიტომაც ჭიშკარს არასოდეს არ ხურავენ პურის ჭამის დროს და ხშირადაც პურის საქმელად შარა გზაზედ სხდებიან: როცა უცხო ვინმე გაივლის, უსათუოდ მიიპატიჟებენ სუფრაზე. ხოლო გამვლელს არაერთარი უარი არ გაუვა. როცა მიპატიჟებული დაჯდება სუფრაზე, მასპინძელი უნდა გაუმასპინძლდეს იმით, რაც წინ უდევს. როცა მასპინძელი უთავაზებს საქმელს, სტუმარი მას დაბლად თავს დაუყრავს და მარჯვენა ხელს თავზე დაიდებს, — ამით ვითამ იგი ამბობს, რომ ყოველივე ეს დიდი მოწყალებაა ჩემს თავზეო. რაც უნდა საპატიო იყოს შემოსწრებული სტუმარი, მასპინძელი თავის ვალად არ რაცხს უბრძანოს თავისიანებს ახალი საქმელი მოიტანონ და სრულიად საკმაოდ მიაჩნია მიართვას სტუმარს ის, რაც სუფრაზე უდევს. სტუმარი სრულებით კმაყოფილია ამ საქმელით, რაც უნდა მცირე იყოს იგი, რადგან მას საქმელის სხვადა-სხვაობა და სიუხვე როდი ასიამოვნებს, არამედ მხოლოდ მიპატიჟება და თავაზიანობა.

ყოველი ქვეშევრდომი უფროსთან ლაპარაკის დროს მუხლს იღრეკს. აგრეთვე უნდა მოიქცეს მოციქული, როცა დაბარებულ საქმეს მოუთხოვრობს იმას, ვისთანაც გამოგზავნილია. თუმცა ხშირად მოხდება, რომ მოციქული უფრო დიდი ღირსებისა არის, ვიდრე ის, ვისთანაც გამოგზავნილია, მაგრამ უკეთუ ის კაცი, რომელმაც იგი გამოგზავნა, უფრო დაბალი ღირსებისაა მოციქულზე, მაშინ მისმა მოციქულმა დაჩოქილი უნდა ილაპარაკოს, რადგან ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა აქვს გამოგზავნის ღირსებას და არა გამოგზავნილისას.

როცა ვისმეს მთავართან მისაწერი რამე აქვს, რაც უნდა იგი დიდი გვარის კაცი იყოს, მაინც არ შეუძლია პირდაპირ მთავარს მიმართოს წერილით, რადგან ასეთს საქციელს კანდიერებად ჩამოართმევენ მთავრის წინაშე. ამ შემთხვევაში ვისაც საქმე აქვს მთავართან, წერილით უნდა მიჰმართოს მთავრის ან



დაახლოვებულ მოსამსახურეს, ან მდივანს და ან ვეზირს, და სთხოვოს, რომ ეს და ეს საქმე მაქვს მთავართან და მოახსენეო. მთავარი რომ ამ თხოვნას მოისმენს, მთხოვნელს პირდაპირ პასუხს მისწერს.

უზრდელობად ჩაითვლება, როცა მუსაიფის და ბაასის დროს ერთი მეორესთან ახლო დადგება, განსაკუთრებით როცა უმცროსი უფროსს ესაუბრება. ამ შემთხვევაში უმცროსი ყოველთვის საკმაოდ შორს დაიქვრს თავს და ამით ვითამ პატივს უცხადებს თავის უფროსს. თუ ზოგჯერ უფროსი, თავდაბლობის და მოწყალების ნიშნად, მიუახლოვდება, უმცროსი მაშინვე უკან დაიწევს, ნიშნად პატივისცემისა. იგივე ჩვეულება აქვთ სპარსელებს და ოსმალებს, და უთუოდ იმათგან შეითვისეს იგი მეგრელებმა.

როცა ერთი მეორეს საქმელს უთავაზებს, უზრდელობად ჩამოერთმევა მომტანს, უკეთუ იგი მირთმევის დროს ჯერ თვითონ არ სინჯავს ამ საქმელს. აგრევე უნდა მოიქცეს ექიმიც, როცა, მაგალითად, საფალარათოს აძლევს ავადმყოფს, მზარეულიც, როცა სუფრაზე ხორცს მოიტანს და მერიქიფეც, როცა ბატონს ღვინოს მიართმევს.

როცა ვისმე კარგს ამბავს მოუტანენ, იგი თავის ხელით ერთ კოვზს შაქარს მიართმევს ამბის მომტანს. მთავარიც აგრევე იქცევა, მაგრამ უფრო დიდებულად: როგორც კი შეიტყობს, მოამბე მოვიდაო, დიდ დარბაზში დააგებინებს ხავერდის ან დამასკის ქსოვილს კარებიდან იმ ადგილამდ, სადაც თვითონ დაჯდება, მრავალი თავად-აზნაურობის კრებულით გარემოცული, და ამ ქსოვილზე გამოაბარებენ კარგი ამბვის მომტანს. როცა მოამბე მიუახლოვდება მთავარს და მოახსენებს ამბავს, მთავარი თავის ხელით ჩაუდებს პირში კოვზით შაქარს, კარგად და დასაჩუქრებს და ისე გაუშვებს.

თუ რამდენიმე კაცი ერთად მგზავრობს და უცბად ან ტალახს და ან საშიშ გასავალს წააწყდნენ, უფრო ზრდილი მათ შორის ცხენს გააჩქარებს და პირველად გაივლის გზას,



რომ ამითა სხვები გააფრთხილოს, თუ რამდენად მართლა საძნელო გასავეალი არისო. დიდი სირცხვილია, ვინმემ თავისი ცხენი შეაჩეროს იმ განზრახვით, რომ ასეთი გლახა გზა პირველად სხვებმა გაიარონ და გამოსცადონ, რამდენად ტალახი საფლობია და ან წყალი ღრმაა. ასეთს შემთხვევაში მხოლოდ ქალებს აქვს ნება უკან ჩამორჩნენ და გლახა გზა უკანასკნელად გაიარონ.

მეგრელებს კიდევ ერთი ჩვეულება აქვთ, რომელიც მეტად სამძიმოა ახალ მოსულ უცხოელებისათვის. ეს ჩვეულება შემდეგში მდგომარეობს: მოხდება, რომ რაიმე ფრიად საჭირო საქმეზე კაცს გზავნიან სხვაგან და ამ კაცმა საჩქაროდ უნდა მოიტანოს პასუხი. იგი საჩქაროდ მივბის ამ საქმის შესასრულებლად და საჩქაროდვე ბრუნდება სახლისაკენ, მაგრამ როცა სახლში მოვა, მაშინვე კი არ ჩქარობს პასუხი მოახსენოს ბატონს, არამედ ოფლს შეიშრობს, ან თუ ზამთარია, სხვებთან ერთად მიუჯდება ცეცხლს, ან თუ ჰურის ჭამის დროა, სხვებთან ერთად სუფრაზე დაჯდება; პასუხისას კი არას ფიქრობს და სრულებითაც არას ამბობს, თუ ბატონმა არ დაუძახა და არა ჰკითხა, რა პასუხი მომიტანეო. ჩვენი მხრით უზრდელობა იქნებოდაო, ამბობენ იგინი, რომ ბატონს სხვა საქმეები გავაწყვეტინოთ და ჩვენდა მონღობილი საქმე მოვახსენოთო, რადგან ბატონმა, რაკი დაგვინახა დაბრუნებულნი, თვითონ უნდა დაგვიძახოს, გვკითხოს პასუხი და შეიტყოს ჩვენგან ყოველივე გარემოება საქმისაო.

როცა დიდებულები სადმე ვაემგზავრებიან, განსაკუთრებით, როცა სასახლეში წასასვლელად მოეჭადებიან, ცდილობენ, რომ, რაც შეიძლება მეტი და ჩინებული, მალეებლები წაიყვანონ. გარდა ამისა მრავალი ტანისამოსი და ხაბაკი უნდა წაიღონ სახარად. ხოლო ხაბაკის თან წაღება ეთაკილებათ და ამიტომ თვითონ წინ წავლენ საჩქაროდ და ხაბაკი უკან ჩამორჩება და მერე მიუვათ. როცა სასახლეში მივლენ, პირდაპირ როდი მივლენ სასტუმრო სახლში, რომელიც მათთვის დამზადებულია, არამედ თავისი ამაღას გამოსაჩენად ჯერ ნელ-ნელა

შემოუვლიან სასახლის წინა მინდორს და მხოლოდ შემდეგ შევლენ სასტუმროში.

როცა ნადიმად სხედან, თუ ვისმეს რაიმე საქმელი უთავაზეს და იმან მოისურვა, სხვას გაუზიაროს იგი, შეუძლია, თავის ტოლები ეინც უნდა, ის ამოარჩიოს, და ისე გაუზიაროს, როგორც მას უნდა. ხოლო თუ უნდა, რომ თავის უფროს მიაწოდოს, უზრდელობად ჩამოერთმევა, უკეთუ მოსჭრის ნაჭერს და ნაჭერს გაუგზავნის. ზრდილობა მოითხოვს, რომ მთელი ულუფა ერთიანად გაუგზავნოს უფროსს და სთხოვოს, რომ მიირთვას რამდენიც ენებოს. უფროსი მხოლოდ საჩვენებლად ცოტას გასინჯავს და უკან დაუბრუნებს. მხოლოდ ამის შემდეგ შეუძლია უმცროსს, მოსჭრას ერთი კარგი ნაჭერი და გაუგზავნოს იგი თავის უფროსს.

## XXXII

### სამღვდელოება \*)

საქართველოს და სამეგრელოს ერთი მისდევნენ ბერძენთა შეცდომილებას და წვალეობას და ემორჩილებიან ბერძნის მსოფლიო პატრიარქს, რომელიც კონსტანტინებოლში არის, თუმცა წინად ანტიოქის პატრიარქს ემორჩილებოდნენ. ხოლო ეს მორჩილება მარტო იმაში გამოიხატება, რომ როცა ხან-გამოშვებით კონსტანტინებოლის პატრიარქი იმ ქვეყნებში თავის ბერებს გაგზავნის შემოსაწირავთა მოსაკრეფად, მათ მოწყალეობას და შესაწირავს აძლევენ. გარნა ქართველებს და მეგრელებს ჰყავთ ორი თავისი პატრიარქი, რომელნიც განაგებენ მთელ სამღვდელოებას, როგორც საქართველოში, ისე კოლხიდაში. ამათ ხალხი უწოდებს ქათალიკოსებს. საქართველოს ქათა-

\*) რამდენად სხვა საგნების შესახებ ავტორი თანაგრძნობით აღწერს სამეგრელოს ცხოვრებას, იმდენად საეკლესიო წყობილების და სამღვდელოების აღწერაში ფანატიკოსობას იჩენა.

ლიკოსს ექვემდებარებიან: ქართლი (Cartuli ó Cardueli), კახეთი (Gaghetti), საბარათიანო (Barattali) და სამცხე. მეორეს ექვემდებარებიან: ოდიში, იმერეთი, გურია, აფხაზეთი და სვანეთი. ძველად ორსავე კათალიკოსს ირჩევდა საქართველოს მეფე. მაგრამ, როცა დადიანმა დამოუკიდებლობა მოიპოვა, ოდიშის პატრიარქის არჩევის უფლებაც მიითვისა, ასე რომ საქართველოს მეფეს მხოლოდ მეორე კათალიკოსის ამორჩევის უფლება შერჩა.

ოდიშის პატრიარქს თავის საბძანებლოში ისეთი ძალა აქვს, ისეთი სიმდიდრე და სასახლეები, იმდენი ყმები ჰყავს, რომ არამთუ ეთანასწორება მთავარს, რომელიც მას ირჩევს, არამედ აღემატება კიდევ. პატრიარქი თავის საპატრიარქოს დასახელებად მუდამ დადის, მაგრამ მას საგნად თავისი ქვეშევრდომთა ზნის გასწორება როდი აქვს, არამედ მათი ქისების დაცარიელება. თავის სამწყოსს მხოლოდ იმისათვის ჩამოივლის, რომ ტყავი გააძროს ლ სისხლი გამოსწოვოს, ლ ამიტომაც მას მტაცებელი მკელის სახელი უფრო შეჰფერის, ვიდრე კეთილის მწყემსისა. თან წაიყვანს ხოლმე ამაღას, რომელიც შესდგება სამასი კაცისაგან და მეტისაგანაც. საწყალი მისი ქვეშევრდომი ხალხი ილუპება ამით: ვითარცა ქალაში გაშვებული პირუტყვი შესჯამს მთელ ბალახს, რაც იქ არის, და მერე სხვაგან გადავა საძოვრად, ისე ეს მხლებლებიც, რაკი შესჯამენ, რაც მოიძებნება ერთ ადგილას, გადავლენ მეორე ადგილას. ოდიშის აწინდელი პატრიარქი წინანდელთან შედარებით უკეთესია და ამიტომაც წმიდა კაცად მიაჩნიათ საერთოდ. მართლაც, თუ გარეგნობის კვალობაზე შევადგენთ მის შესახებ აზრს, უნდა ვთქვათ, რომ იგი ღეთის წინაშეც დიდ გულმოდგინებას იჩენს ლოცვაში და კაცთა მიმართაც ძლიერ მოწყალეა. ყოველ ღამე უსათუოდ დგება მეტად გძელ ლოცვაზე. ყველაზე პირველად ტანს იგი იცვამს და პირველადვე იგი შედის ეკკლესიაში, სადაც ატარებს უმეტეს ნაწილს ღამისას და დღისასაც. რაც შეეხება მოყვასისადმი მოწყალებას, იგი ისეთ გულკეთილობას იჩენს, რომ არ მოიძებნება არც ერთი ღარიბი და არც ერთი უბედური, რომ იგი

იცნობდეს და თავის მოწყალების კალთა არ გადაათაროს. თუ ვინმე ღარიბმა გაიარა, როცა იგი პურის ჭამად ზის, მაშინვე დაუძახებს, თავისთან დააჯდენს და უმეტეს ნაწილს თავის საჭმელისას უთავაზებს. თუ გაიგონა, რომ სადმე საწყალი ავადმყოფი არის, მეტად გაჭირვებულო, სხვა-და-სხვა შემწეობას თავის ხარჯით მიაწოდებს. გარდა ამისა იმდენად ერთგულია იერუსალიმის წმიდა ადგილებისა, რომ სამეგრეოც იყო მათ სანახავად და ყოველჯერ დიდი შეწირულობა წაუღია. მაგრამ ცუდი ის არის, რომ შეცდომით ფიქრობს, წმიდა ქალაქის ნახვა სამოთხის კარებს გამოიღებსო, და რადგან იქ სამეგრეო ვყოფილვარ, ცხონება არ ამცილდებაო. ნამდვილად კი ყველასათვის, ვისაც თვალი ღიააქვს, ცხადია, რომ ეს მგზავრობა ჯოჯოხეთში უფრო მიიყვანს, რადგან ამ წმიდა ადგილებისათვის ფულის საშოვნელად მრავალ სიმონიას ჩადის და უსამართლოდ ათაეისუფლებს თავის ყბებს სასჯელისაგან და თავის კალთას აფარებს მრავალ ავაზაკობას იმ განზრახვით, რომ ფული იშოვოს ღვთის შესაწირავად. არასოდეს არაფის ეპისკოპოსად არ აკურთხებს, თუ გასამეგლოდ არ მიიღებს ხუთას-ექვსას მანეთს (scudi). ამდენსავე, ან მეტს, ფულს თხოულობს იმისათვის, რომ მიცვალეზულს უწიროს. საშინელ ბევრ ფულს ართმევს აგრეთვე აღსარებისათვის, რომლის ფასს გადასწყვეტს ხოლმე იმის კვალობაზე, თუ, ერთის მხრით, რა ღირსებისაა აღსარების მოქმელი და მეორეს მხრით, რა ცოდვები ჩაუდენია მის. კერძოდ ერთი შემთხვევა მახსოვს, რომ პატრიარქმა ერთხელ აღსარება ათქმევინა ვეზირს, რომელმაც ამ აღსარებისათვის მისცა ოთხმოცი მანეთი (scudi). პატრიარქს ეცოტავა ეს ფული ასეთი დიდი-კაცისაგან, და როცა შემდეგ ამისა ვეზირი ძლიერ ავად გახდა კიდევ და მოიწვია პატრიარქი აღსარების სათქმელად, ამან აღარ დაუშალა და შეუთვალა, რომ ამას წინად ისე ცოტა მომეცი აღსარებისათვის, რომ შენ ჩემი ლოცვა-კურთხევის ღირსი არ ხარო, და ამიტომაც არ მოვალაო. ვეზირი ამის გამო იძულებული გახდა მეტს დაჰირებოდა, ოღონდ კი მობრძანდი და აღსარება მათქმევინეო. გარდა ამისა პატრიარქი მეტად აწუხებს თავის სამწყსოსს სხვა-და-



სხვა აუტანელის ხარჯითა. ყოველნაირ ავაზაკობას გულგრილად უყურებს, ოღონდ კი ფული აილოს ერუსალიმში გასაგზავნად. მართლაც, ყოველ სამ-ოთხ წელიწადში ერუსალიმში მიდის და მიაქვს მრავალი ოქრო, რომელიც ან ძალიად წაუერთმევია თავის ქვეშევრდომთათვის, ან მწიკელიანი სიმონიას ფასად აუღია.

ქათალიკოსს ექვემდებარებიან ეპისკოპოსები. ამ ეპოდ ოდიშში ექვსი ეპისკოპოსია, რადგან დანარჩენი ექვსი კათედრა გადაკეთებულია მონასტრად. დარჩენილია შემდეგი საეპისკოპოსო ეკკლესიები: პირველია დანდრა (Dándra), რომელიც მდებარეობს მდ. კოდორზე (Corace), აფხაზეთის საზღვარზე და აშენებულია ღვთის-მშობლის სახელობაზე და მის ეპისკოპოსს ჰქვია დრანდელი. მეორეა მაქეას, რომელიც მდებარეობს ფართო ვაკეზე ორ მდინარეს შუა; ეს ორი მდინარე მერე ერთად შეიყრებიან და მათ შორის მდებარე ადგილი წარმოადგენს ნახევარ კუნძულს. ეს ეკლესია აშენებულია აგრეთვე ღვთის-მშობლის სახელობაზე და ეპისკოპოსს ჰქვია მოქველი. მესამე არის ბედას, რომელიც აშენებულია გორაკზე, აგრეთვე ღვთის-მშობლის სახელობაზე; მის ეპისკოპოსი იწოდება ბედიელად. მეოთხე არის ცაიშას; აგრე იწოდება იმ მთის გამო, რომელზედაც იგი მდებარეობს და რომლის კალთებზე მდინარე ჩამოუარბის. ეს ეკლესიაც ღვთის-მშობლის სახელობაზეა აშენებული. მისი ეპისკოპოსი იწოდება ცაიშელად. მეხუთეა წაღენჯახას, აგრეთვე გორაკზე მდებარე. მისი ეკლესია ფერისცვალების სახელობაზეა აშენებული. აქ ჰმარხავენ მთავრებს. მის ეპისკოპოსს ჰქვია წაღენჯახელი. მეექვსეა მანტრადის (Scondidi), მდლობზე მდებარე და აშენებულია წმიდა მოწამეთა (à Santi Martiri) სახელობაზე. მისი ეპისკოპოსი იწოდება ჭყონდილად. დანარჩენი საეპისკოპოსო ეკკლესიები, რომელთაც წინად ჰყვანდა თავისი ეპისკოპოსები, ეხლა გადაკეთებულნი არიან მონასტრებად: პირველია ქიაჩას (Chiaggí) მონასტერი, მთაზე აშენებული, წმ. მიქელის სახელობაზე. მეორეა ჩაპურას (Cippurias) მონასტერი, რომელიც აშენებუ-

ლია ვაკეზე, ენგურის ნაპირად. ეს მონასტერი ეხლა ჩვენების ხელშია. აქ არის ორი ეკკლესია, ერთად შეერთებული, რომელთაგან ერთი ღვთის მშობლის სახელობაზეა და მეორე—წმ. გიორგისაზე. მესამეა ზაფხის (Copsis) მონასტერი მარიამ ღვთის მშობლის სახელობაზე. აქ აჩვენებენ ღვთისმშობლის პერანგს, რომელსაც იქაურები დიდ პატივსა სცემენ. მეოთხეა ობუჯის (Obbugi) მონასტერი, რომლის ეკკლესია წმ. გიორგის სახელობაზეა აშენებული. აქ ძველად მთავრების სამარხი იყო, რომელიც ეხლა კი წალენჯიხშია. მეხუთეა სეპტასტომოდის მონასტერი, რომელიც ეხლა წყალშია ჩანთქმული. მეექვსეა ანაკრასი (d'Anarghia) მონასტერი, რომელსაც ძველად ერქვა ჰერაკლეა (Heraclea).

აი ეს ეპისკოპოსები და საეპისკოპოსონი არიან და იყვნენ წინად ოდიშში. ეპისკოპოსები შეძლებით, სიმდიდრით და ძალით სჯობნიან თვითეულ იქაურ დიდებულს, მაგრამ თავის სიმდიდრეს ბოროტად ხმარობენ და თავის ქვეყანაში ყველაზე უფრო ცუდად ატარებენ დროს. ამის მიზეზი ის არის, რომ, რადგან მათ არ აქვთ არც ღვთის შიში, არც სირცხვილი და არც ღვთისნიერი უფროსები ჰყავთ (ცნობილობენ მხოლოდ მთავარს), თავის სიმდიდრეს და ძლიერებას ანდომებენ ყოველნაირ სიბილწეს და ავაზაკობას. ისე არასოდეს არ სწირავენ, თუ წინ-და-წინ არ მიართვეს. სასყიდელი, რომელსაც უზომოდ თხოულობენ. აგრეთვე სასყიდელს თხოულობენ კურთხევისათვის და მათი მწიკვლიანი ხელები არ აკურთხებენ არც მღვდელს და არც დიაკანს, თუ დიდი საფასური არ მიიღეს კურთხევისათვის. ისე შეჩვეული არიან ხორციელ ბიწიერებას, რომ სრულებითაც არა რცხვენიათ იმისი, რომ სახლში რამდენიმე ცოლი ჰყავთ. მაშინ, როცა ერის კაცებს აღკრძალული აქვთ იყოლიონ ერთი ცოლის მეტი, ეპისკოპოსის ღირსებას ის უპირატესობა აქვს, რომ შეუძლიათ აშკარად იყოლიონ სამი თუ ოთხი ცოლი. ერთის მათგანის ავაზაკობა იქამდი მივიდა, რომ ერთხელ ერთს თავის აზნაურს ცოლი წაართვა და რადგან ის უბედური ეწინააღმდეგებოდა, რალაც დანა-

შაულობა დააბრალო და დაატუსადა; მერე გურიაში გაგზავნა და ოსმალებს ტყვედ მიჰყიდა. ამრიგად ერთბაშად ცოლიც, ქონებაც და თავისუფლებაც წაართვა და პატიოსნებაც შეუბღალა მხოლოდ თავისი ბინძური ქინის დასაკმაყოფილებლად. ქონების და ფულის მოყვარული იმდენად არიან, რომ არ მოიპოვება ისეთი სისაძაგლე, რომელიც მათი შეძენისათვის არ ჩაიდინონ. თუ კი შეიტყეს, რომ რომელსამე მათ ქვეშევრდომს ფული აქვსო შენახული, მაშინვე რამე დანაშაულობას გამოუგონებენ, რათა ფული წაართვან. ერთხელ, დიდმარხვაში დაბინაფებული ვიყავი ერთ ეპისკოპოსთან, რომელიც ფრიად თავაზიანად და კარგად მეპყრობოდა. შუა დიდმარხვა იქნებოდა, რომ ერთ დილას, გათენებისას, როცა ეპისკოპოსს ეკკლესიაში იმყოფებოდა, გაისმა საშინელი ყვირილი რამდენისამე კაცისა და ხმაურობა ბორკილებისა. მე დავუძახე მოსამსახურეს, რომელიც მე მომიჩინეს, და ეკითხე, რა ამბავია მეტქი. იმან ყოველივე ამბავი იცოდა თურმე და საიდუმლოდ მითხრა, რომ ეპისკოპოსმა ეს და ეს მღვდელი დაატუსაღებინა და ბორკილებში ჩაასმევეინა მხოლოდ იმ მიზეზით, რომ იმ მღვდელს ფული ჰქონია შენახულიო და რადგან ეპისკოპოსი უსათუოდ მისგან ფული უნდაო, არას გზით არ განათავისუფლებს, თუ მღვდელი ქრთამს არ მისცემსო. არ გასულა ორი საათი, რომ მღვდელმა გამომიგზავნა თავისი მეგობარი, რომელმაც მიაბო მისი უბედურება და მთხოვა, რომ შემთხვევის დროს ეპისკოპოსის წინაშე ორიოდ კეთილი სიტყვა შემეწია მისთვის. მე დაერწმუნდი, რომ მართლა ფრიად კეთილი საქმე იქნებოდა მისი გამოხსნა, რადგან მღვდელი სრულებით უდანაშაულო იყო და არაფერი ისეთი არ ჩაუდენია, რომ სასჯელის ღირსი ყოფილიყო. სადილის დროც დაღვა და ჩვეულებრივ ეპისკოპოსმა დამიძახა. როცა დამინახა, პირველი მისი სიტყვა ის იყო, რომ შემომჩივლა დატუსაღებულ მღვდლის შესახებ: ღვთის იმას არაფერი არა სწამსო, რადგან ამ დიდმარხვაში, როცა ერის კაცებიც ღამით ეკკლესიებში დადიანო, ეს ღვთის მოსამსახურედ არჩეული კი ეკკლესიაში ირ

დადის და მოსვენებულად ლოგინში სძინავსო. მერე დაუმატა, რომ ნუ გაგიკვირდება, თუ აგრე სასტიკად დავსაჯეო, რადგან ჩემი მოვალეობა არისო, რომ ღვთის-მსახურება რიგიანად სრულდებოდეს ეკკლესიებშიო. აბა რა ვთქვა სხვა ღვთისნიერს და გულმოდგინე მწყემსს! ხოლო მე უკვე კარგად ვიცოდი, საქმე რა იყო; ვიცოდი, რომ იმას ფულის მიღება ჰსურდა და კეთილმსახურებას სრულებითაც არ ზრუნავდა. მე ჯერ ქება შევასხი მის გულმოდგინებას და მერე მხურვალედ ვსთხოვე, რომ რადგან ასეთ გულმოდგინებას იჩინთ ღვთის დიდებისათვის, მოწყალეობაც გამოიჩინეთ მეთქი და აბატიეთ მღვდელს, მით უფრო, რომ მღვდელი სინანულში ჩავარდა და ქვეყანაც გაიგებს, რამდენად სასარგებლო შეიქმნა მისთვის თქვენი სასჯელი მეთქი. ამას გარდა მღვდლის მხრით აღეუთქვი, რომ არასოდეს არ დააკლდება წირვა-ლოცვას, ყოველ დამე აღდება და ეკკლესიაში ივლის მეთქი. მაგრამ ჩემმა სიტყვებმა ვერ იმოქმედა ეპისკოპოსზე, რომელსაც ფული უნდოდა და სრულებითაც ის არ აწუხებდა, რომ მღვდელი ღვთის კეთილ-მსახური არ იყო. ამიტომაც ეპისკოპოსმა ჩემი სიტყვიერი თხოვნა სიტყვიერადვე დააკმაყოფილა, და მღვდელი კი მანამდი იყო დაბორკილი, სანამდი ქრთამი არ გაუგზავნა ეპისკოპოსს. როგორც კი მღვდელმა ფული გამოიმეტა, მაშინვე ღირსებაც დაუბრუნეს და საქვეყნოდ აღიარეს იგი კურთხეულად და ღვთისნიერად.

სხვა რაღა ვთქვა მათი ბოროტების შესახებ? როცა მოკვდება ხოლმე რომელიმე მათი ქვეშევრდომთაგანი და მეძველდრედ მცირე-წლოვანი შვილები დარჩება, ეპისკოპოსი უმოწყალოდ და საკვირველის სისასტიკით ყველა ყმაწვილებს ან გაპყიდის ოსპალებზე და ან დაიტოვებს სამუდამოდ მონად თავის სახლში, და მიათვისებს მიცვალებულის ქონებას, მდიდრულ უნაგირებს ოქრო-ვეცხლისას, მშვენიერს კარვებს, საუკეთესო ნახებს, ძვირფას იარაღს და წმინდა ქსოვილებს; ყოველივე ესე სისხლია ღირსებისა. მთავარი თუმცა ზოგჯერ დიდ-ბოროტებისათვის სასჯელს უნიშნავს; მაგრამ ბევრჯერ ყურა-



დღებას არ აქცევს და ელოდება, რომ ეპისკოპოსმა ბევრი სიმდიდრე შეიძინოს, რადგან ეპისკოპოსის სიკვდილის შემდეგ ეს სიმდიდრე მას დარჩება.

ამდენი ავაზაკობის ჩამდენნი კიდევ ჰფიქრობენ, რომ კეთილის მწყემსის მოვალეობას სრულიად ვასრულებთო და ჩვენ სიწმიდით ვერ შეგვედრებიან სხვა ერთა მღვდელმთავრებო, რადგან ჩვენ ფრიად სასტიკად ვინახავთ მარხვისაო. მართლაც, ისე გულ-მოადგინედ ინახავენ მარხვას, რომ რაც უნდა ავადმყოფი იყვნენ, სიკვდილს არჩევენ და მარხვას არ სჯამენ. ამით ისე იწონებენ თავს, რომ ლათინთა მღვდელმთავრებს და ბერებს, რომელნიც მარხვას სჯამენ, ზიზლით უყურებენ. თქვენო, გვეუბნებიან ჩვენ ისინი, ღირსი არ ხარო ღვთის-მსახურის სახელისა, რადგან ღვთის მსახური მხოლოდ მარხვის შენახვით იცნობებაო. ამაში ამდენად დარწმუნებულნი არიან, რომ არ უნდათ დაიჯერონ, რომ ჩვენმა მაცხოვარმა იესო ქრისტემ პასექის დღეს პასექის კრავი სჯამა. ამიტომაც, როცა წმიდა სერობას ხატავენ, მათის შეცდომის დასაფარად, ყოველთვის ტაბლაზე ხატავენ თევზს, ზეთის ხილს, ბოლოკს და სხვა ამისთანებს, და ბატკანს არასოდეს. ხორცს რომ სთმობენ, მაგიერში ისე ბევრ ღვინოს სვამენ, ისე იბერებიან ღვინით, რომ გონება მულამ დაბნეული აქვთ. ვითარცა სრულიად უსაქმო კაცები, ფიქრობენ მხოლოდ მხიარულებაზე, სუფრას თითქმის არ შორდებიან და უმეტეს ნაწილს თავის სიცოცხლისას სუფრაზე ატარებენ. რომ მეტი დრო გავიდეს სუფრაზე, გამართავენ ხოლომე სხვა-და-სხვა მხიარულებას, თამაშობას, დროს გატარებას: ხან სჯამენ, ხან სვამენ, ხან მღერიან, ხან ცეკვავენ, ხან ხტუნავენ და ყოველივე ღვინით თავდება ხოლომე. ერთხელ მე მივედი ერთ ჩემ მეგობარ ეპისკოპოსთან, რომელიც თუმცა ხნეირი იყო, მაგრამ დარბაისლობა აკლდა. სერობის ლოცვის დრო იყო, მაგრამ ეპისკოპოსი იჯდა სუფრაზე და მასთან ერთად ბევრი წვეული. ასე გაეტარებინათ სუფრაზე ხუთი საათი, ბევრი უსვამთ და ეპისკოპოსი და ყველა სტუმრები ღვინით გამხიარულებულნი

იყვნენ. როცა ეპისკოპოსს ჩემი მისვლის ამბავი მოახსენეს, უეცრად წამოხტა სუფრიდან და დიდად განხარებული შემომეგება. დამაჯდინა მის გვერდით და ბრძანა მისი ჯოგიდან საუკეთესო ხბო მოეყვანათ. ხბო რომ მოიყვანეს, ცოცხალი მიამბევიანა ხეზე და ჩემდა სიამოვნებისათვის და პატივის საცემლად მოისურვა თავის ხელით მოეკლა. ამისათვის მოატანინა თოფი, ესროლა ხბოს და მოჰკლა. ამით თვითონაც ისიამოვნა და მთელმა შეკრებილებამაც ტაში დაუკრა. ხბო მაშინვე გაატყავეს და წაიღეს სამზარეულოში. საჩქაროდ შეწვეს, მოამზადეს და მოიტანეს სუფრაზე და თან მოაყოლეს დიდი ქვაბით ლომი, ბევრი ღვინო და სხვა საკმელები. რომ ნახეს ახლად მომზადებული საკმელი, ხელმეორედ შეუდგნენ პურის ქამას, თუმცა დასრულებული ჰქონდათ. ეპისკოპოსი მეტად მხიარული იყო, დიდის სიმარდით წამოხტა თავის ადგილიდან და მოისურვა თავის ხელით დაერიგებინა ლომი, რაც უკანასკნელი მზარეულის საქმეა ხოლმე. ამისათვის აიღო ხელში ჩოვანი, რომლითაც ლომს არიგებენ, მარდად და სწრაფად ყველას ჩამოურბინა და ჩამოურბია ლომი.

ზოგჯერ სუფრის გასამხიარულებლად, მოატანინებენ ღვინით სავსე სურას და დადგამენ შუა ადგილას იმ განზრახვით, რომ თვითთულმა სცადოს თავისი სიმარდე და ორივე ფეხით გაჩერდეს სურის გვერდებზე ისე, რომ სურას ყელი ფეხების შუა დარჩეს და სურა არ წააქციოს და არც ღვინო დააქციოს. ამ შესანიშნავის სიმარდის გამოჩენა მრავალნი სცდიან. მათ შორის ფრიად ხნიერი კაცებიც არიან. ხშირად ამ ვარჯიშობაში პირველობა რჩება თვით ეპისკოპოსს. ხტომის წინ თვითთული მოვარჯიშე გაიძრობს ფეხსაცმელს. ცოტანი იმარჯვებენ ხოლმე ამ ვარჯიშობაში, რადგან ვერ ახერხებენ ორივე ფეხით ერთს და იმავე დროს შესდგნენ სურას გვერდებზე და ამიტომ ერთი მხრით რომ შესდგამს ფეხს, სურაც წაიქცევა და თვითონ მოვარჯიშეც, რომელიც დაეცემა იატაკზე და გაისვრება მტკერში. ამასთანავე მაყურებლები დააყრიან სიცილს და კიჟინას. სამაგიეროდ გამარჯვებულს ყველანი ქებას უძღვნიან და გარდა

ამისა საჩუქრად ღვინოს დააღვინებენ მაშინვე, თუ ამან კიდევ ის სიმარდე გამოიჩინა, რომ სურაზე მდგომმა თასით მორთმეული ღვინოც დალია, მისი სახელი თათქმის უკვდავი შეიქმნება.

ზოგჯერ კიდევ დარბაზის შუა იატაკზე დასდგამენ ღვინოთ სავსე ვეცხლის თასს. ვინც სავარჯიშოდ მივა, ხელებს ზურგს უკან შეუკრავენ და ასე ხელშეკრულმა უნდა დაიჩოქოს და კბილებით ასწიოს თასი, თვითონ ფეხზე უნდა წამოდგეს და მერე ისე გამოსცალოს თასი, რომ ერთი წვეთი ღვინოც არ დააქციოს და შემდეგ ამისა ხელმოუკიდებლად ისევ იმ ადგილას უნდა დადგას თასი, საიდანაც აიღო.

აი სულიერი დროს გატარება ამ უბედური ეპისკოპოსებისა. ამნაირ დროს გატარებაში სჭარბობენ ეპისკოპოსები სხვა აქაურ ღიდებულებს იმის გამო, რომ ერთის მხრით, უფრო მდიდრები არიან და მეორეს მხრით, ბევრი და მძიმე ფიქრი არ აწუხებთ.

მათი ეკკლესიები არიან კარგად მოწყობილი და შემეკული მშვენიერი ოქროს და ვეცხლის ხატებით. ამის მიზეზი მათი ღვთის სიყვარული როდია, არამედ სურვილი, რომ ამით თავიდან აიცილონ ღვთის რისხვა და რამე კეთილი ქმნან იმ ბოროტების მაგიერ, რომელსაც მუდამ დღე ჩაიდან. მართლა, მათშორის ის შემცდარი რწმუნება არის გავრცელებული, რომ კაცს ყოველივე ცოდვა ეპატიება, თუ ეკკლესიას რასმე შესწირავსო. ამიტომაც, თუ ვინმემ რამე დანაშაულობა ჩაიდინა და სინიღისი აწუხებს, აღსარებას როდი სთვლის საუკეთესო საშუალებად სინიღისის გაწმენდისა და ცოდვის მონანებისათვის, არამედ დარწმუნებულია, რომ ეკკლესიას თუ ოქროს ან ძვირფას ქვებს შესწირავ, ყოველივე ცოდვა სრულებით მებატიებაო.

აღსარების საიდუმლოებას, როგორც ეპისკოპოსები, ისე მღვდლებიც იმდენად დაშორებულნი არიან, რომ ბევრ მათგანს მთელ თავის სიცოცხლეშიც სრულიადაც არ უთქმევინებია. ამის მიზეზია ერთის მხრით სისასტიკე ბერძენთა სჯულისა, რომ-

მელიც ყოველი ცოდვისთვის საშინელ სასჯელს უნიშნავს, და მეორეს მხრით ისა, რომ ხალხი ცდილობს თავიდან აიცილოს აღსარების აუტანელი ხარჯი.

დარწმუნებულნი არიან, რომ ცოდვების ახსნაში აღსარების მაგიერობას იზამს არამცთუ ბოროტი საქმის მაგიერ კეთილის ჩადენაო (როგორც ზემოდ ვთქვი), არამედ საკმაო არისო ცოტა ოდენი საკმეველი რომ ცეცხლზე დაიწვასო. მართლაც, როცა ვისმე სინიღისი აწუხებს რამე დანაშაულობის ჩადენის გამო, აიღებს ერთ მარცვალ საკმეველს, თავზე შემოივლებს და ცეცხლში ჩააგდებს დასაწვავად. დარწმუნებულნი არიან, რომ ამით ღმერთი დამშვიდდება და ყოველსავე დანაშაულობას, რაც უნდა დიდი იყოს იგი, მოგვიტევებსო. ამიტომაც იგინი ღიდად აფასებენ საკმეველსა და არაფერი საჩუქარი ისე არ გაუხარდებათ, როგორც რამდენიმე მარცვალი საკმეველი. ვინც უფრო ღვთის მოშიშია, იგი ყოველთვის ქისით თან ატარებს ცოტაოდენ საკმეველს, რათა საჭიროებისამებრ, მზად ჰქონდეს ეს ცოდვის წინააღმდეგი წამალი.

ეპისკოპოსების შემდეგ არიან სამღვდლო პირნი, რომელთაც ბერძნები უწოდებენ ილუმენებს და სამეგრელოში კი წინამძღვრებს. წინამძღვრები ეპისკოპოსების კვალს მისდევენ. ესენიც ღიდად მდიდრები არიან და იმათზეც იგი თითქმის, რაც ზემოდ ვთქვით ეპისკოპოსების შესახებ.

წინამძღვრის შემდეგ მღვდლები არიან, რომელთაც მეგრელები ეძახიან ზაპებს. რა უნდა იყოს მათი ცოდნა, სიკეთე და სიმშვიდე, ადვილი გამოსაცნობია, თუ წარმოვიდგენთ ეპისკოპოსების ცოდნას, სიკეთეს და სიმშვიდეს. ზოგჯერ მე მოვინდომე გამომეცადა მათი სწავლა და მიჩვენებია მათთვის მხოლოდ ქართული ანბანი (რადგან ქართულს ხმარობენ წირვალოცვაში) და ზოგს მათგანს პირველი ასოებიც არ სცოდნია. ამიტომაც არ არის საკვირველი, თუ მათის უცოდინარობის გამო იქ სრულგებთ დავიწყებულია ნათლობის წესი. ამაში ყველა დარწმუნდება იმ წესის დაკვირვებით, რომელსაც ასრულებენ ბავშვების მონათვლის დროს. ეს წესი შემდეგია. ჯერ



ერთი, რომ არასოდეს არ მონათვლენ ყმაწვილს, ვიდრე სამი ან ოთხი წლისა არ შესრულდება. როცა ბავშვი სამი-ოთხი წლის შეიქმნება, მისი დედ-მამა მოემზადებიან დიდ-წვეულები-სათვის და მოიწყევენ მრავალ ნათესავეს და მეგობრებს. როცა ხალხი შეიკრიბება, სუფრაზე დაჯდომამდი ბავშვს წაიყვანენ მარანში, სადაც უნდა შესრულდეს მღვდელთ-მოქმედება, ნათლიას და ყველა წვეულთა თანადასწრებით. აქ ზაზა, საეკლესიო ტანისამოსით შემოსილი აკურთხებს ერთ დიდ კასრში წყალს, ბერძენთა კონდაკისამებრ, რომელსაც ისინი საზოგადოდ მისდევენ. მერე საჩქაროდ წაიკითხავს ყოველსავე, რაც ამ კონდაკში სწერია ნათლობის შესახებ. სხვა წესებს, რომელიც ნამდვილი კონდაკებში დაწესებულია, მღვდელი არ ასრულებს, მაგალითად, არც სულის ჩაბერვას, არც ეშმაკის წყევლის და არც წყალში ჩაყვანას. ერთის სიტყვით მღვდელი კონდაკის წაკითხვის მეტს არას დაეძებს. შეასრულებს ამას თუ არა, გაიხდის მაშინვე სამოსელს და წავა. მერე ნათლია აიღებს ჩხირს, ამოავლებს მირონში და წააცხებს ყმაწვილს, რომელსაც იქ მდგომნი უკვე მღვდელისაგან ნაკურთხს წყალში დაბანენ. აი ასეთია მათი ნათლობა, ეს დასაბამი და კარი ყველა დანარჩენი საიდუმლოებისა.

თუ როგორ ესმისთ ამ მღვდლებს მღვდელთ-მოქმედება, ამის შესახებ მე მათგანვე გაეიგე შემდეგი სამწუხარო ამბავი. ერთი ბავშვი გამხდარიყო ძლიერ ავად და როცა კვდებოდა, დედამ დაიბარა ერთი ზაზა და სთხოვა, ყმაწვილი მოპინათლოე. გულუბრყვილმა მღვდელმა, რაკი ნახა, რომ ბავშვი კვდებოდა, ბოდში მოიხადა და უთხრა დედას, მომაკვდავის მონათვლა არ ვარგაო, რადგან ნათლობა ღვინით და ნადიმით უნდა გადაიხადოს კაცმაო და არა ტირილით და მგლოვიარობითაო. ამას ის უნდა დავუმატოთ, რომ, რადგან ბავშვი მალე უნდა მომაკვდარიყო, მღვდელს არ უნდოდა დაეხარჯა მირონი, რომელიც მას ისე ვაი-ვაგლახით ნაშოვნი ჰქონდა. ბავშვი მალე გარდაიცვალა. დედა რომ მწუხარებასა და სასოწარკვეთილებაში იყო ჩავარდნილი, მისდა სანახაყად და სანუგეშებლად

მოვიდა მეორე მღვდელი. ეს მეორე მღვდელი თუმცა სწავლით თანასწორი იყო პირველისა, მაგრამ როგორც კი გაიგო, რომ ბავშვი მოუნათლავი გარდაიცვალაო და დედაც ამას სჩივისო, — სრულებით სხვა აზრი გამოსთქვა, ვიდრე პირველმა მღვდელმა, და იმის შეცდომის გასასწორებლად შეიმოსა მაშინვე და დიდის ამბით მონათლა მიცვალებული ყმაწვილი. აი მათის სწავლის შესაფერი საქმენი!

რალა ვთქვა იმ დიდ - მშვენიერების შესახებ, რომლითაც ეს მოადგმა მღვდლებისა სწირავს! მაშინ, როდესაც ჩვენ ეს მშვენიერი მუხლი საღმრთო წერილისა: „შესაბამი ადგილი ჰქონდეს სამოსელსა შენსა, საკურთხეველის მსახურო“ გვავალებს, რათა დიდებულად ვწირავდეთ, იმათი ტიბიკონი, როგორც სჩანს, სულ წინააღმდეგს აწესებს, და ამიტომაც იგინი არც ნაკურთხი ადგილისა და არც შესაფერი სამღვდლო ტანისამოსის შესახებ არ ზრუნავენ და არც საკურთხეველს დაეძებენ. მართლაც, რაც შეეხება ადგილს, მათთვის სულ ერთია, სწირავენ ეკლესიაში, თუ გარედ: ხშირად, როცა მღვდელს ეკლესია დაკეტილი დახვდება, გარედაც სწირავს, ოღონდ არ დაჰკარგოს სადილი, რომელიც ერთად ერთი მისი სასყიდელია. ხოლო საკურთხეველის მაგიერ ხმარობენ კარის ზღრუბლს, რომელიც ყველასაგან ფეხით დათელილია ხოლმე. აქ ტიტველ მიწაზე დადგამენ ბარძიმის მაგიერ ხის კათხას, რომელსაც გადააფარებენ სახლში ნახმარ ხელსახოცს. ეს ხელსახოცი უწევთ მათ ერთ და იმავე დროს ბარძიმის საწმენდის და დაფარნის მაგიერობას. იქვე ჯამით დადგამენ მოზდილ პურს და ღვინით საესე გოგრას. თავის დროზე ამ ღვინით გაავსებენ კათხას, სჭამენ პურსა და სვამენ ღვინოს. ამ ნაირად ეს უბედურები ცდილობენ, რომ სხეული მაინც დააკმაყოფილონ კარგი საუზმით, რადგან სულს ვერ აკმაყოფილებს ამნაირი წირვა.

ასე მოწყობილს საკურთხეველს შეეფერება მათი სიმოსელი. შეუძლებელია კაცმა აღწეროს, თუ რა სხვა-და-სხვაობას წარმოადგენს ამ ღირსეულ ზაზათა სამოსელი წირვის დროს. საუცხოვო სანახავია, როცა ბერძენთა რჯულისამებრ მათელი

კრებული შეუდგება წირვას: ზოგს წამოხურული აქვს ძველი შალი, რომელიც მას სანახევროდ უფარავს ზურგს; ზოგს, ვინც უფრო საპატიო არის, უფრო გრძელი შალი აქვს და ზოგს კი, ვინც უფრო ღარიბია, მხრებს მისი საკუთარი ცხვირსახოცი უფარავს. რამდენად აკლიათ გულ-მოდგინება ღვთის მსახურებისადმი და რამდენად მოურიღებელნი არიან ამ დროს, იქიდან სჩანს, რომ თუ რამე საქმე შეხვდა ამ დროს, იმის განხილვას და გაკეთებას გვერდს არ აუხვევენ. მაგალითად, ერთ მღვდელზე ამბობენ, რომ ერთხელ წირვის დროს გაიგონა ჩურჩულო, რომ ოსმალოს გემი მოსულაო (რასაც დიდი სიამოვნებით ელოდებიან მეგრელები). მღვდელმა მოჰკრა ყური თუ არა ამ ამბავს, მაშინვე მიუბრუნდება იქ მყოფთ და ჰკითხა, თუ მართალია ეს ამბავიო. როცა პასუხი მიიღო, ნამღვილიაო, — მთელ წირვის განმავლობაში იქ მყოფი ხალხისაგან ყოველსავე გარემოებას ტყობილობდა: იტყოდა ზეპირად (რადგან უცოდინარობის გამო კითხვა არ შეეძლო) წირვის რამდენსამე აღვილს და მიუბრუნდებოდა ხალხს და ჰკითხავდა, როგორ ფასობს გემზე ქსოვილიო. მიიღებდა თუ არა პასუხს, წირვას განაგრძობდა. მერე გაახსენდებოდა ცვილის ფასი და იკითხავდა. როცა პასუხს მიიღებდა, კიდევ განაგრძობდა წირვას. შემდეგ კიდევ მოაგონდებოდა რამე კითხვა გემის შესახებ და კიდევ იკითხავდა. თითქმის ამ კითხვა-პასუხში გაატარა დრო წირვის დასრულებამდე.

მეტად საძაგელი სანახავია, როცა წირვის დროს მღვდლები სკამენ იმ პურსა და სვამენ იმ ღვინოს, რომელიც ზემოდ მოვიხსენიეთ, — თითქოს ღუქანში იყენნო და არა ეკკლესიაში. ამ მღვდლებს ყველას გრძელი წვერ-ულვაში აქვთ. როცა ბარძიმით ღვინოს დალევენ, მათი გრძელი ულვაშებიც კარგად დასეგლდება და მერე ხელით შეიმშრალევენ. პურს რომ სკამენ, დიდ-დიდ ღუქმებს ჰყლაპავენ და თავს არ შეიწყუბებენ, რომ პურის ნატყებები აკრიფონ. მერე, დაასრულებენ თუ არა წირვას, მიდიან სადილის საქმელად და გზაზე იცინიან და ხუმრობენ სხვებთან ერთად.

ამიტომაც საფუძვლიანად უნდა ჩაითვალოს ჩემი საყვედური, რომელიც მე ხშირად განმიცხადებია მათთვის, სახელდობრ ისა, რომ მათ ნათლობა დავიწყებიათ. რადგან ნათლობა კარია ყველა სხვა საიდუმლოებისა და თუ ნათლობა დავიწყებიათ, ყველა დანარჩენი საიდუმლოებაც დავიწყებული უნდა ჰქონდეთ. თვით მღვდლები არ არიან კანონიერად ნაკურთხი და არც მღვდელთ-მოქმედება ეკუთვნის მათ. ამისთანა მღვდლების ხელში რა პატივი უნდა ჰქოდეს წმინდა ნაწილებს.

წირვისათვის ჩვეულებრივი სასყიდელი არის კარგი სადილი, რომელსაც დაუმატებენ ხოლმე ერთ ტიკქორა ღვინოს და ერთ კალათ ღომს. ხოლო მღვდლებს გამოსარჩენი წირვისაგან კი არა, სხვა რამეებისაგან უფრო აქვთ. ამ სახსართა შორის პირველი ადგილი უჭირავს მსხვერპლის შეწირვას იმ სახით, როგორც ებრაელებმა იცოდნენ. მღვდლებს ხალხი დაუჯერებია, რომ ყოველმა კაცმა თავის სიმრთელის დასაცველად ხშირად უნდა შესწიროს ღმერთს მსხვერპლი, რომლის გამო მას ბევრი დაეხარჯება და მღვდელიც ცოტაოდენს გამოარჩება. ამიტომაც არ არის სამეგრელოში ისეთი ღარიბი ოჯახი, სადაც მღვდელი ხშირად არ დადიოდეს მსხვერპლის შესაწირავად. მსხვერპლად ჩვეულებრივ სწირავენ ხარებს, ძროხებს, ხბოებს, ცხვრებს, ბატკნებს და ციკნებს. მსხვერპლის შეწირვა ასე მოხდება ხოლმე: დილა აღრიანად მოიყვანენ შესაწირავ პირუტყვს იმ კაცის წინაშე, რომლისაგანაც დანიშნულია შესაწირავი. იმ პირუტყვის თავზე პაპა იტყვის რამდენსამე ლოცვას, რომელშიაც მოხსენებულია მრავალი მსხვერპლის შეწირვა ძველის აღთქმის ისტორიიდან: აბელისა, აბრამისა, სოლომონისა და სხვებისა. შემდეგ ამისა პაპა იმ სანთელით, რომელიც ანთებული უჭირავს ხელში, პირუტყვს შეუტრუჯავს ზურგზე ხუთ ადგილას ბანალს ჯვარედინად. მერე ამ პირუტყვს სამჯერ შემოატარებენ შემომწირველის გარეშე, და ყველა იქ მყოფი უსურვებს ამ კაცს სიმრთელეს, დღეგრძელობას და ბედნიერ სიცოცხლეს. ამის შემდეგ პირუტყვს წაიყვანენ სამხარეულოში, სადაც მხარეული მას



დაჰკლავს და უბრალო წყალში მოხარშავს. ამასობაში პაპაც წირვას შეუდგება და წირვის დასრულებისთანავე შესაწირავი ხორციც მოიხარშება. ამ ხორცს ერთიანად მიიტანენ იქ, სადაც პური უნდა სჭამონ და სადაც შეიკრიბებიან პაპა და ყველა დაპატივებულნი. მაშინ მასპინძელი მიართმევს ყველას თითო პაწაწინა სანთელს და თითო მარცვალ საკმეველს. თვითეული თავის სანთელს აანთებს და პაპა შესაწირავ ხორცის წინაშე კიდევ იტყვის რამდენსამე ლოცვას, ამ დროს ყველანი ფეხზე დგანან, გარდა მასპინძელისა, რომელიც დაჩოქილია შესაწირავის წინაშე. მღვდელი რომ დაასრულებს ლოცვას, თვითეული მიუახლოვდება მასპინძელს, თავზე შემოავლებს ანთებულ სანთელს და საკმეველის მარცვალს, ღმერთსა სთხოვს მის ბედნიერებას, სიმართლეს და ღვებრძელობას და სანთელ-საკმეველს ჩააგდებენ მაყალში, რომელიც ამისათვის იქვეა დამზადებული. შემდეგ ამისა ყველანი მხიარულად დასხდებიან სუფრაზე და შეუდგებიან პურის ქამას. პაპას ცალკე სუფრაზე დააჯდნენ მარტოკა. სხვები მეორე სუფრაზე დასხდებან რიგ-რიგად. პაპას არჩევია მთელი მკერდი, მთელი ზურგი, ქაქები, გულ-ღვიძლი და ელენთა. მასვე ნება აქვს, რაც მორჩება, სახლში წაიღოს. სხვებს შესაწირავის შესახებ ამის ნება არ აქვთ. პაპასვე ეკუთვნის შესაწირავის თავი, მოუხარშავი ფეხები და მთელი ტყავი. ხოლო ესენი როდი ჩაეთვლება მას იმ ფასში, რომელიც ერგება წირვისათვის.

შესაწირავს გარდა დიდი შემოსავალი აქეთ მღვდლებს მომავალი საქმის გამოცნობიდან. იქაურები არავითარ საქმეს არ დაიწყებენ, სანამ არ დაუძახებენ მღვდელს, რომელიც არჩევს და გამოუცხადებს მათ, კარგი ბოლო ექნება მათ საქმეს, თუ ცუდი. ავადმყოფების მგზავრობისა, სასამართლოში საქმის გარჩევისა, ქორწინებისა და ყოველივე მომავალი საქმის შესახებ მღვდელმა უნდა უწინასწარმეტყველოს მათ. გარდა ამისა ვისმე რომ რაიმე უბედურება შემთხვევა, მღვდელმა უნდა ახსნას, თუ ღმერთმა რა მიზეზით მოუვლინა ეს უბედურება. მეგრელები დარწმუნებულნი არიან, რომ უფროსერთი უბედურება, გან-

საკუთრებით ავადმყოფობა, არის შედეგი მათის ცოდვებისა, რომლის გამო განრისხებულ ღმერთს ან რომელსამე წმიდანს ჰსურს მათი სიკვდილი ან სრულიად დაღუბვა. ამიტომაც ყოველი ავადმყოფობისა და უბედურობის დროს მღვდელმა უნდა აუხსნას მათ, თუ რა ცოდვა ჩაუდენიათ და რა საშუალებით უნდა აიცილონ თავიდან ღვთის რისხვა. ამის გამოსაცნობად მღვდელს ორი საშუალება აქვს: ერთია წიგნაკი და მეორე—ორი ვეცხლის ეყვანი, რომელთაც ერთი მხარე ჩაქრილი აქვს ჯვარედინად. მღვდელი რომ მოვა, მიუახლოვდება ავადმყოფის ლოგინს, წიგნაკს შემოავლებს თავზე და თან იტყვის რაღაცა ლოცვებს. მერე დაჯდება, სულის შებერვით საჩქაროდ გადაფურცლავს წიგნაკს და დიდის გაკვირვებით დაადებს თითს ერთს რომელსამე სტრიქონს, გაჩერდება და იტყვის, აქ არის ჩვენი საქმეო. მერე დიდად დაფიქრებული გულმოდგინედ დასცქერის ავადმყოფს, ამ დროს ავადმყოფი და მისი ახლობლები დიდის გულისფანტქალით ელოდებიან მის განაჩენს და შესცქერიან მისი სახის გამომეტყველებას. მღვდელმა თუ შეგინიშნა ავადმყოფს, რომ მისი მორჩენა აღარ შეიძლებაო, იტყვის, რომ ჩემს წიგნაკში ამოვიკითხეო, რომ შენ დიდი ცოდვა ჩაგიდენიაო და ამისათვის ფრიად განრისხებულა ეს და ეს წმიდანი, რომელსაც გადაუწყვეტია შენი მოკვლაო; ხოლო ნუ შეგეშინდებაო, რადგან წმინდას უნდა მიიღოს ან ძროხა, ან ხბო და ან ცხვარიო და თუ შესწირავ ერთ ამათგანს კეთილის გულით, იქნება გადარჩე სიკვდილისაო. ამ განაჩენს ისე მტკიცედ ერწმუნებიან, თითქოს ზეციდან მოვლენილი იყოსო: მოიყვანენ მაშინვე რომელსამე პირუტყვს ავადმყოფის წინაშე და სამჯერ შემოატარებენ მისი ლოგინის გარშემო. ამ დროს დამსწრენი ხმამაღლა სთხოვენ წმიდანს, რათა შეიბრალოს ავადმყოფი და არ მოჰკლას იგი; მიიღოს მსხვერპლი, რომელსაც იგი უძღვნის თვის ცოდვათა მოსანანებლად.

აკრევე მოქმედობენ, როცა ვეცხლის ეყვნებით არჩევენ. ამ ეყვნებს კამათლებსავით ისერიან კარგად გაქიმულ ქსოვილზე

და თუ გაჩერების დროს ეყენებს ჯვარის სახე ძირს და ურჩა ამბობენ, რომ ეს ავადმყოფის ცოდვის ნიშანიაო.

მღვდელთა შორის ის მიაჩნიათ უფრო სწავლულნი და მართალი, ვინც ისეთ ორქოვ ჰასუხს გამოსთქვამს, რომლის გაგება რამდენსამე სახით შეიძლება ჭ რომლის ან ერთი აზრი და ან მეორე უსათუოდ გაპართლდება. ხოლო ზოგს მათგანს რომ იღუმალი თუ აშკარა კავშირი აქვს ეშმაკთან, რომლის შემწეობით მართლდება მათი ნათქვამი, ამაში აღვიღად დარწმუნდებით შემდეგი ამბიდან, რომელიც ჩემს დროს მოხდა. ჩვენ სახლის მეზობლად იდგა ერთი აზნაური, ჩვენი პატრიისმცემელი. ბევრი საუბრის შემდეგ ჩვენ მას თავიდან გამოვაცალეთ მათი მღვდლების ცრუმორწმუნოება და დავარწმუნეთ, რომ ყოველივე მათი ხერხი აშკარა სიცრუეა, რომლის მიზანი მხოლოდ მღვდლების სარგებლობააო. გაიარა რამდენმამე ხანმა და ეს აზნაური ავად გახდა. მან მარჩიელად მღვდელი დაიბარა, უფრო გასართობად და სხვების შესარცხვენად და არა იმიტომ, რომ მღვდლის მარჩიელობისა სწამებოდა რამე. მღვდელი მოვიდა, არჩია წიგნაკისა და ვეცხლის ეყვნების შემწეობით და უთხრა, რომ შენი ცოდვების გამო წმიდანს მოუვლენია შენთვის ავადმყოფობა და რადგან ფრიად მძიმეა შენი ცოდვები, წმიდანს შენი სიკვდილი უნდაო. სხვა საშუალებით თავს ვერ იხსნი, თუ მსხვერპლად არ შესწირავ შენი ჯოგიდან ამ და ამ თეთრ მოზვერსაო. ამ რჩევაზე ავადმყოფმა მღვდელს სიცილი დააყარა და უთხრა, რომ ყოველივე ეს სიცრუე არისო და თქვენივე გამოგონილია თქვენის სარგებლობისათვისო; არა მჯერა, რომ წმიდანი ჩემის განკურნებისათვის ასეთს მსხვერპლს მომთხოვდაო. კარგიო, უპასუხა ზაზამ, ჩემი სიტყვების დასაბუთებლად მოვიყვანინოთ მთელი შენი ჯოგი და თუ იმაში ვერაფერითი ცვლილება ვერ შენიშნო, მე მატყუარად ჩამრიცხეო; ხოლო თუ რომ აქ მოახლოვებისათანავე მთელი ჯოგი გაჩერდება და მხოლოდ ჩემგან დასახელდებული თეთრი მოზვერი დაშორდება მთელ ჯოგს და პირდაპირ მოვა აქ, შენ წინაშე, მაშინ ხომ მერწმუნებოქ, დილაყო, უპასუხა ავადმყოფმა. მოიყვანეს მართლა ჯოგი. რო-

ცა ჯოგი მიუახლოვდა ავადმყოფის სახლს ერთიანად, გაჩერდა, გარდა თეთრი მოზვერისა, რომელიც გამოვიდა ჯოგიდან და პირდაპირ ავადმყოფის ლოგინთან მივიდა. ავადმყოფი მაშინ შეშინდა, რომ მღვდლის ნარჩევი ამიხდებო და მოკვდებო; დარწმუნდა რომ ჩვენი სიტყვები გაცრუვდა, და ამიტომაც ირწმუნა მღვდლის რჩევა და წმიდანს შესწირა მსხვერპლად მოზვერი. ვინ იტყვის, რომ აქ ეშმაკის ხელი არ ყოფილიყოს? და ვინ არ დასტირებს მწარედ ამ საწყალ მღვდლებს უბედურებას? მის მაგიერ, რომ ღვთისაგან რჩეულმა მღვდლებმა მსხვერპლად შესწირონ წმიდა ხორცი და სისხლი მაცხოვრისა ჩვენისა, პირუტყვისა სწირავენ ეშმაკს, რამეთუ დაბრმავებულან ბოროტებითა, უმეცრებითა და ანგარებითა!

---



## მე-XVIII საუკ. ქართული თეორია ლექსთა-წყობისა

მე-XVIII საუკუნე შესანიშნავი ხანაა ქართულ ლიტერატურაში. კათოლიკეთა მისიონერების გავლენით და რუსეთის სქოლასტიური სწავლა-განათლების წყალობით შეინძრა უწინდელი გონებრივი საზღოს საფუძველნი და დაჰქროლა საქართველოს ახალმა კულტურულმა სიომ. ამ დროის მწერალნი არა კმაყოფილდებიან ძველებური საარაკო მოთხრობებით და გულმოდგინედ ითვისებენ ევროპიელთა მეცნიერულს ცოდნას. ასეთს მოძრაობას სათავეში ჩაუდგა ანტონი კათოლიკოზი თავის ფილოსოფიური თხუზულებებით და ახალ გეგმაზედ მოწყობილი სასწავლებლებით. ანტონ კათოლიკოზის გვერდით მოღვაწეობენ მისი თანამედროვენი, რომელთაც უღვივის იგივე კეთილ-შობილი გრძნობა მამულის სიყვარულის და მის აღორძინებისა. თვითეული მათგანი იკვლევს და იძიებს ან წარსულის მნიშვნელობას აწმყოს გასაუმჯობესებლად, ან არკვევს კანონმდებლობას (მეფე ვახტანგ VI), ან ჰკრეფავს საისტორიო და საგეოგრაფიო მასალას. ამასთანავე ვრცელდება სურვილი დაუმყარდეს ყოველს საზოგადო და სალიტერატურო მოვლენას საფუძველი, აღენიშნოს დსაყრდომი კვერთხი, განიკანონოს მუხლებით კაცის გონების ნაწარმოები.

ამ უკანასკნელის ერთგვარ დარგის—პოეტური ქმნილების—განკანონება მუხლებით იტვირთა მამუკა ბარათაშვილმა, რომლის ლექსთა-სწავლას ჩვენში პირველი თეორიული მოძღვრებაა. იგი მოგვითხრობს, რა მნიშვნელობა აქვს პოეზიას, რა შინაარსს უნდა ემსახუროს მგოსანი, რა აზრით უნდა ამღერდეს

იგი თავისს ჩანგს. მამუკა ბარათაშვილი იმ შეხედულობისა არის, რომ მწერლობა და კერძოდ პოეზია საზოგადო კეთილდღეობას უნდა ემსახუროს; პოეზიამ უნდა დაჰგმოს ავი და განადიდოს კეთილი. პოეზიას მხოლოდ დიდაქტიურს, სასწავლო ღირსებას დაუსაკუთრებს და აღიარებს მას ავის და კარგის წარმომშობელ წყაროდ. ამით აიხსნება, რომ მამუკა ბარათაშვილი ერთგვარად აფასებს ნაძალადევს მგოსანსაც, რომელიც სხვის წაბადვით და სხვათა აზრთა შეცვლით მოქმედებს და იმ მწერალსაც, რომელიც ზესთა შთაბერით აქლერებს სიმებს. მ. ბარათაშვილი, რაკი ასეთს სასამსახურო როლს უთმობს პოეზიას, ჰქმნის განსაზღვრულს ფორმას ლექსთა-წყობისას, რომლის გარეგანი სახის შეცვლით შესაძლოა ლექსთა-წყობა იგი გაგვიმარტებს სხვა და სხვა გვარის ლექსთა-წყობის მოთხოვნილებას, გვიხსნის მათ სახელწოდების მნიშვნელობას და ასაბუთებს თავისს აზრს მოყვანილი მაგალითებით. ბარათაშვილი ჩამოსთვლის, რამდენ ნაირია ქართულს მწერლობაში ლექსთა-წყობა, რამდენ მარცლოვანია თვითეული მათგანი, რა არის ლექსი, ტაევი და სხვ.

მამუკა ბარათაშვილის „სწავლა“ ბევრნაირად საყურადღებოა იმისი მოძღვრება მოგვაგონებს რომაელთა პოეტის გორაციის „პოეტურს ხელოვნებას“ (ars poetica) და საფრანგეთის მწერლობის კანონმდებელს მე-XVII საუკ. ბუალოს, მისი l'art poétique-ით. ჩვენს ბუალოს ერთი ნაკლი აქვს: იგი მხოლოდ ლექსთა-წყობაზედ ლაპარაკობს, ესეიგი ვერსიფიკაციაზედ, იმ დროს, როდესაც საფრანგეთის და რომის ლიტერატურის სათეორიო მუხლების დამყარებელნი განსაზღვრავენ სხვა და სხვა გვარ სალიტერატურო ნაღვაწთა—ეპოსს, ლირიკას და დრამას. მამუკა ბარათაშვილის საქციელი ჩვენ კარგად გვესმის: დრამაზედ არ ჩამოაგდო ბაასი ამ ვახტანგ მეფის თანამედროვემ იმიტომ, რომ საქართველოში იმ დროს ჯერ არ იყო გავრცელებული დრამატული ნაწერები; რაც შეეხება ეპოსს, იქნება იმან განგებ სიჩუმედ გაიარა, რადგან არ ჰსურდა „თათ-

რული“ გავლენის განმტკიცება, როგორც ზნეობის დამრღვე-  
 ველი ნაწერებისა.

საყურადღებოა მამუკას მოძღვრება იმითაც, რომ იგი  
 ამკობს ძველი და ახალი პოეტების ნაწერებით, არ იფიწყებს  
 თავის თავსაც და ჩაურთავს რამდენიმე საკუთარი ლექსი.

ჩემის აზრით ასეთი თეორიის გამოქვეყნება საჭიროა იმი-  
 ტომ, რომ იგი პირველი ცდაა პოეზიის განკანონებაში, თუმცა  
 ეს სიტყვა მას გარეგნობითი ფორმით და ზნეობით შინაარ-  
 სით აქვს განმარტული. თუმცა ენა ცოტა მძიმეა და ადგილ-  
 ადგილ გაუგებარიც, მაინც ვბედავ მკითხველს გადავცე ხელ-  
 უხლებლად მამუკას მთელი „სწავლა ლექსთა-თქმისა“. ამას  
 აქვს გარდა ისტორიული მნიშვნელობისა პედაგოგიურიც, რად-  
 განაც ჩვენს სასწავლებლებში შეიტანეს „სიტყვიერების თეო-  
 რიის“ სწავლა. მამუკას მოძღვრება ამ საკითხის ისტორიულად  
 გასათვალისწინებლად უსარგებლო არ იქნება.

#### ბ. ხანანაშვილი

**სწავლა ლექსთა თქმისა, დასაწყისა პირველი წიგნისა  
 ამას ჭაშნიკისა, ზოგნილი მამუკას ბარათაშვილისა  
 მიერ ძველთა ნათქვამთაგან.**

ლექსი ერთი რამ არის ამ სოფლის საქმეში ამისთვის ამ სო-  
 ფლის საქმის წაა კანისათვის უოველივე ამზედ არის სიკვდილის  
 უგან მოიგონებდეს და ეს ამისგანაც იქნება, რომ თუ კარგს იტ-  
 უვი სიტუკას სიმარჯვითა და ცოდნის ძალითა სუფიერის ცოდ-  
 ნითა და საშხედრის ცოდნით, მთქმელი მოიგონება და მსმენი  
 ისწავლის. ღთის ქება დიდება კარგება ითქმის, რომ სულის სა-  
 რგებელი იყოს ამითი, რომ რაც საგალობელი და იამბიკონია, ის-  
 იც ერთი რიგი ლექსობა არი, მაგრამ თუცა ავზედ თქვა, ურიგოდ  
 თქვა ქებისა და მოგონების ნაცვლად, სძრანავი და საგმობელი იქ-  
 ნება და ცოდვაც მძიმე, რომ კაცი ცოდვასე აღძრავს და აეს სწა-  
 ვლას, როგორც რუსთველს ცოლ ქრებობის სიყვარულზე უთქვამს

და სხვა მრავალი სამდღოდ სარჩ სწავლება მოუყვანია, რომელსა მისი თარგმანი მეფეს უბძანებია, ის გამოაცხადებოს, მაგრამ ზოგიერთს მელექსეს იმისი წიგნი ცუდს საშოეოთ გაუსინჯავს და რომელსამე სარდთო წერილი სამეძად გაულექსავს სხვას მრავალთ დედაკაცთ ტრფივლებსაჲთა თათრის ზღაპრები გაულექსავს მსმენთ საზიანოდ და მთქმელთ საურბოდ. აწ რადგან ლექსობისაგან ესენი და სხვა მრავალი რამ გამოვა, ამისთვის ეს სწავლა დავწერე, რომ ლექსი ურიგოდ არავის მოუვიდეს, რადგან ამდენი კარგიცა და ავიც გამოვა. მას მართებს კაცმა აჲ ამბავი არ გალექსოს, თუ საშოეო ლექსი უნდა ღთის საშოეო ეკვლისასა წმინდათა რეგორც რუსთველს უთქმის მას ერთს მიჯნურობასა. (?) ანუ, მიჯნურობა არის ტურფა და თუ ქალის ამეოებაზე გინდა ცოლ-ქმობის სიყვარულზედა თქვა და იმის გზებზე რეგორც ჰაგლე დიდი მოცოქელი ისწავლება და რუსთველი ცოლ-ქმობის სიყვარულს ისწავლება და აქებს და ფატმანის მრეშებსა სძაგებს და იტყვის კაცსა დასვრის უგულობა და დიაცსა ნატი, ან კაი იგაგები მოიყვანე და იმაზედ თქვი ან კაი სწავლის ამბებით კაი ამბები გალექსე ან რმისა და ფალანგების ამბზედ თქვი, ამისთვის, რომ კაცს გაგულენება რმის მოანდომებს და იარაღის ჯმარებას ისწავლის და რჯულისა და მეფისა და ქვეყნის მტერზე გამოსაყენებელია.

აწ ესე უთქვით ლექსი მრავალ ჯამ არის, მაგრამ ჩვენს ენაზე სხვას ჯმით მართალს მოლექსეს არავის უთქვამს, ამისთვის ვინც კაი მოლექსე უოფილან ამბები გაულექსავთ და ამბის გალექსვის რიგი თქმა შაირად ჩანსრუნაულა, თუნც წინა მთქმელებს ადგილ-ადგილ გძელი შაირი და გძელ ჩანსრუნაული ჩაურკვეათ. მაგრამ სხარისის მოშაირეთში ეს უკადრისა არის, ამისთვის რომ ის ამბავი სუღერთი რიგი კმა უნდა იყოს, სხვა კეები სხვის რიგისათვის არის, რომელსაც თვითუულად ამას ქვემო გამოაცხადებ.

გძელ შეწეობაელი გინა მდინარე და შეწეობილი კაის სწავლის იგაგებისთვინ არის, რომ რეგორც ამ შაირში მეფეს უბძანებია იგაგათ.



უნდა მიგვანდეს კვალსა უმა ახალწარმო რგულებსა,  
 ბერი ხამხასა გაქონდესთ ითბოდენ იმით გულებსა,  
 არ სტატუტსა კველსა გავს, იჩემებს მის უსულებსა  
 კერც სუთს მოგვცემს კერც შხამსა სარგოსა და დასაწყულებსა-

ამ გვარი იგაკვები ამ კმის უფრო გაწეობა:

წყობილი მრავალი მუხლი ამისთვის არი რამ ერთი იგაკვიან  
 ამბავი რამ ერთმანეთზე გძლად მობმული იყოს და შიარი სადა  
 წყობილში არ გავმართებოდეს წყობილის მრავალ მუხლით უნდა  
 თქვა რამთონს სტრატეგთან გვმართოს იმდონად თქვა უროგო არ  
 არი.

გრძელი შიარი სამკეთი ამისთვის კარგია, ერთი საქმი რამ  
 გასაღებსკად გინდოდეს სტრატეგში არ იმართებოდეს ასე თქმა  
 შეემატება და რამ თქვა კარგია. რვეულიც აგრევე თუ ერთი ამბავი  
 რთხს სტრატეგში არ მოდიოდეს წყობილი რჩებოდეს ამასე რამ  
 თქვა უფრო გაწყობილი იქნება. იამბიგო წმიდათ წერილში ბეჭრია  
 და ვისაცა გინდა იქიდან შეიტყობ.

შეწყობილია მრავალ რიგია წყობილიცა ქქვიან, შერეული  
 ცა ქქვიან, მრჩობელიცა ქქვიან ყველას რიგი, რიგი მონმარება  
 აქვს.

მაგნაეორული ჩანსრუნული ესეც ამ რაგად მოიხმარება, თუ  
 სხვა კმები რამ ესევი ყველამ ამ წიგნში დაიწერა სახელი თავს აწე-  
 რია, რამელი იმით მიედომება.

მაგრამ ლექსი რამ მუხლი იქნება, რამლისაც შიარისა თუ  
 წინა თქმულებს სახელი რამ დამიწერია იმის სულ ბოლოს სტრა-  
 ტეგნი და იმასეთას კმაზედ რამ თქვა, რამლისაც კმის იტყვი,  
 იმ კმით ლექსი იქნება.

ტუბი (ტაუბი?) ერთს მესლს ქქვიან, რამლისაც კმისა ბოლოს  
 სტრატეგის კმაზედ იტყვი, იმ კმის ტაუბი იქნება, რამ ესევიცა გა-  
 რჩეკით შიგ დაგვიწერია.

ზისტიკაური ერთი ამბავი, რამ რამ-მუხლად გინდოდეს სათ-  
 ქმელად რამ-მუხლად არ იმართებოდეს იმის სათქმელად კარგია.

ახლა ვსთქვათ თუ ლექსს როგორ უნდა თქვას, ვისაც უნდა ლექსის თქმა ორთა: ერთი თავის ზგებულებით ექნება კარსა ლექსის გაწეობა, მეორე ზგებულებით რომ არა ქონდეს იქნება რომ ლექსი დაიდვას წინ და რამითნათ ლექსი გაყოფა თითხს სხან-ცლოდ ისე სიტყვა გაწეოს და თქვას ამ გვარად: «ვარდას კითხეს

|| ეგ რომ ტურთა || რამინ შეგქნა || თვალად შირად. ||

ამ თითო თითხს მობმულსავით ოთხად სიტყვას გაწეობას და ლექსი იქნება ასეთი გულს-ყურანნი მერძე თავისითაც შექმ-ლეს თქმა იქნება ულექსოთ კერა თქვას, მაგრამ ლექსი გაწეობი-ლი ტკბილი იგაკანნი უნდა იყოს რომ ორს კმათ გაისინჯებოდეს, როგორც ეს ლექსია.

შას უშმაგო ვინ მაქნდეს, ვინ მოყვარე გამყლავნოს

ეს ლექსი საიდუმლოდ შენახვასაც ისწავლება მოძღვარ-მოწა-ფობასაც და სხეიფოშინც მოიხმარება ლექსი მძიმე და ჯძელი სა-ტყუა უგემური იქნება და უგარო სიტყვა რომ კრიოს გაუგემი-რებს, რაც გარინა ენაზე ტკბილით სათქმელი და მოკლე სიტყვა არის, რომ წინას სიტყვას შემდგომი მისდგოდეს და ეწეობდეს დიად გარინანი იქნება, როგორც რუსთველის ლექსი მაგრამ ეს დრამატის და რიტორიკის უცოდინარს ცოტათ გაუმხედება ლე-ქსის ბოლოები ბერძნ ასე რომ ერთმანერთის ტოლი იყოს, იმა-თი არ გაწეობა, ასე უნდა სიტყვა სიტყვას ეწეობდეს, თვარამ ორდ და სამი ასე ეყოფა. ერთმანერთისთანა სათარგმანო ოთხად რომ ბოლო ერთი იყოს, ასე უნდა ტანი კარგა ამლეოდეს, მაგრამ რომელიც სტრიქონი წაიკითხო გამგონეს გაუჭირდეს, ეს ბოლო სიტყვა წინ სტრიქონი არის თუ უკანისა, მაგრამ სხარსის მოლე-ქსენი ამის მავთონს არად მიჩნევენ, რაც ლექსი სავსე და გვარინ-ანი იგაკი ბერძნ გასასინჯავია, იმას უფრო აქებენ, კმები ევალს ამ წიგნში დამიწროა და იმითი შეატეობთ, რომელიც როგორ ით-ქმის, იქნება ლექსი გემრიელი და გაწეობილი იყოს, ეს ამბის გაუ-ლექსავით სხვაში არად მოსახმარია, მაგრამ იმაშიაც თუ ვაი სწავ-ლის სიტყვა გამოვა და იქ ლექსს არ ავსებებს მოლექსეობაში ნაკ-

ლებობა ანა. ეს შაირი თითო სტრიქონი ოთხად გაიყო, დასჯედი თათო-თითო ორი სიტყვა შეუწყუთა თუ ერთი თუ მეტი, ის მეოთხედი გაჭირება მეტე მეტე მუსლი მოუბმის, მეტე მესამე და მეტე მეოთხე. ისიც გასინჯე თავის მუსლი რეგორ ანა და იმის ქვეითები რეგორ ანა, აგრევე სტრიქონა თავისა რეგორ ანა მეტე მესამე და მეოთხე სხვა სიტყვა რომ ასე გაწეო ლექსი აქნება ლექსი ორს სტრიქონსაც, ჰქვეან და ამბავს ერთად გალქსილს და სრულ ლექსის წიგნსაც ყველას ლექსი ჰქვეა. ანლა ერთ რიგად ლექსის კმის ეს აზოგინებს, რეგორც ეს უბრალო სიტყვა ლექსს გააკეთებს ამავე წიგნში სწერდა თვით სტრიქონი ოთხად გაჭირება, ზოგი ექვსად, სხვა ესენი გაჭირების ყველა გაყოფილს ნახვით, ეს სიტყვა შაირის კმის გააკეთებს.

მიჯნურობა: მიჯნურობა: მიჯნურობა: მიჯნურობა:

ეს ოთხივე შაირის ერთის ტუბას ხმა ანის, ამას სსამ სტრიქონი სხვა მიეც ამავე კმის და ამისთანა შაირი აქნება.

### შაირი

მე რესთველი ხელაგნობით ვაქ საქმესა ამაღარ  
 ვის მორჩილობს ჯარი სმათა მისთვის გხელობ მისთვის მკვლარ  
 დაუძღურდა მიჯნურთათვის კვლავ წამალი არსით ანა  
 და ანუ მომცეს განკურნება ანუ მიწა მესამარა.

ეს ამიტომ ამისთანას შაირს გააკეთებს ამის პარკელა მეტედი და სსამ სხვა ტოლ-ტოლი არან; ეს ერთი სტრიქონი რომ ოთხად იყოფა იმაში სიტყვას მეტ-ნაკლებობა ან არის ოთხავ სწორე არის.

### შაირის ლექსი

დაუძღურდი მიჯნურთათვის კვლავ წამალი არსით ანა  
 ანუ მომცეს განკურნება ანუ მიწა მესამარა.

### შაირის ტუბა

და ანუ მომცეს განკურნება ანუ მიწა მესამარა

ახლა ეს შიშველი მუკელი მეტი მეორე ნაკლები მესამე შიშ-  
ველის ოდენი და მეოთხე კიდევ ნაკლები გველ შაირის კმას გააკე-  
თებს ეს უბრალო სიტყვა.

მიჯნურთათვისგან: მიჯნურთა: მიჯნურთათვისგან: მიჯნურთა,

### გრძელი შაირი

მიჯნურსა თვალად სიტურთუე მართებს მართვითა მზეობა  
სიბრძნე...

ენა გონება...

და ვისაც ეს სრულად...

ამ თვითეს მუკლების მეტ-ნაკლებობით ეს ორივე შაირი სსკა  
და სსკა კმები შაიქნა

### გველი შაირის ლექსი

ენა გონება დათმობა...

და ვისაც...

გველი შაირი ტემა

და ვისაც ეს სრულად

ეს ჩანსრუსუელიც ზგრეთუე შიშველი მუკლის ოდენი უნდა თავი .  
თა და თითო ოთხივე როგორც ეს სიტყვა.

მიჯნურობას: მიჯნურობას: მიჯნურობას: მიჯნურობას

ამისაც სამი სტრიქონი ამისი ხმისა მიუც და ეს სიტყვა ამი-  
სთანას ჩანსრუსულს გააკეთებს როგორც ეს ჩანსრუსული არის:

### ჩანსრუსული

თამარ წენარი შესაწენარი, კმა ნარნარი, შირმცინარი,  
მზე მცინარი, სანინარი, წუაღ-მქნარი, მომდინარი,  
მისთვას ქნარი, რარს ქნარი, არსით მთქნარი, უჩინარი,  
და ვარდ-შაბზნარი, შამბაღნარი, ღაწკმწყაზარი, შუქ-მფინარი.





ესეც მუკლუბის მეტ-ნაკლებობით ორად გაიყოფების და ორ-  
ხმად შეიქმნების

**ჩახრუსაულის ლექსი**

მისთვის ქნარი რა არს და სხვა  
ვარდ შამხნარი შამხაღნარი და სხვ.

**ჩახრუსაულის ტეპი**

ვარდ შამხნარი შამხაღნარი და სხვ.

და თუ მეორეს გრძელ ჩახრუსაულის ხმის თქმა გინდოდეს,  
ისიც უნდა ოთხივე მუკლები ტოლ-ტოლი იყოს, მაგრამ ამ ჩახრუ-  
საულის მუკლებისაგან უფრო შეტები უნდა, როგორც ეს სიტყვა

მიჯნურთათვისგან: მიჯნ—საგან: მიჯნურ—გან: მიჯნ—გან

ამასაც სამი სტრიქონი ამავე ხმისა მიეც და ამის მსგავსი ჩა-  
ხრუსაული იქნება ეს ხმა ასე

**გძელი ჩახრუსაული**

მოფილასოხნო სიტყვითა არსნო თამარ ვაჭედეთ გულის ხმიერსა  
დიონოსისგან ვითენოსითგან სრული ქებანი ამძლეთ ძლიერსა  
სოგრატ სიბრნითა სარანგზნითა ვიეენტ ვერავიქთ საწადაერსა  
და უმიროზ ზღატონ სიტყვა დამატონ თვითვე რა მისგდენ შესატყვი-  
ერსა.

ამაში თუ უკვლას შაირსა და ლექსში იგავი როგორ გინდო-  
დესთ, ისე მიეცით

სოგრატ სიბრნითა...  
უმიროზ...

**გძელ ჩახრუსაული ტეპი**

და უმიროზ...

ეს თვითონ სტრიქონი ძველი იყო და ეს მთელი ლექსები მე-  
ფისავე ბძანებით მე მამუკა ბარათაშვილმა ვთქვი ამას ქვეითი გმე-  
ბის ლექსები სულ ასე ვთქვი და გაუარნივე ძველი-ძველად და ახა-  
ლი-ახლად სწერია მთქმელი სასულებითურთ ამ ძველის თვითონ  
სტრიქონისაგან ვიხივე ეს ახალი და ამ ძველის მთქმელი არ  
ვიცნოდი.

### შეწყობილი ძველი

ვანეო | ვანეო | ცოლი | მოიყვანეო |

ახლა ამ შეწყობილის კმაზე ოთხად გაიჭრება ერთი სტრიქონი  
ის სხვები რომ ოთხად იყოფა იმ ალგუს ესეც ოთხად იყოფა მა-  
გრამ შირველი ამისინ მეთი უნდა და მეორე ნაკლები, მესამე შირ-  
ველის ოდენა და მეოთხე კიდევ ნაკლები ეს სიტყვა ასრე ამისთა-  
ნას ხმას გააკეთებს.

მიიჯნური მიჯნური მიიჯნური მიჯნური

ამას რომ ეჭვსა სტრიქონ კიდევ ამავე ხმისა მისრე და მო-  
ლექსემ თავისი სასული ბოლოს შიგ ჩართოს როგორც ამაში სწე-  
რის ამისთანას ხმის შეწყობილი იქნება.

ამეო ამეო საუვარელსა რამეო  
ასვეითა ენებოს თავი დაანამეო  
მიწეიგვტონე მეურვალედ თვალი შეინამეო,  
მისად თუ ჭეო ესედა აღწერილი სწამეო,  
რომ მიიცი სასუელი ღვინი ათამამეო,  
მისგან რასმე რეებსა თვარ-ვის სიტყვა მამეო.  
და თუ მამუკას შელექსედ არ იტყვიან ვამეო

### შეწყობილის ლექსი

მისგან რასმე...

და თუ მამუკას...

## შეწეობილის ტუბი

და თუ მამუკას...

### მდენარი მგელი

მატარა ქალა თინაო, რასა გადამიდეგ წინაო,

ასლა ამ შეწეობილის სმას და ამ მდენარის სმას ეს განქოფს,  
როგორც ამას და იმას მოკმატება მიუკლდება და ეს სიტყვა ამ მდენარის სმას გააკეთებს:

მიჯნურობისა განია, მიჯნურობისა განია

ამასაც ექვსი სტრიქონი ამავე სმისა მიეც შენი სახელი ბელს ჩაურთევ, როგორც ამაში სწერია და ამისთანა მდენარის სმისა იქნება

### მდენარი მამუკასი

ჩემსაყვარელა ვინაო, მაწუიე მიდგინარი წინაო  
გონებით შემერა სურვილმა, არადას მომე ღსინაო,  
შენთა ასესთა ჭკრეტამან, რცხლ უმეტეს მყინაო,  
ამისთვის ვიქმნე ულხენი უფრორე მომეწინაო  
რომე არ დაჯთმა მას რა გქქნა, თუ შენი ჭკრეტა მინაო,  
მზე ხარ და დამწვა ნათელმან, მე შენმა ნამა ქმინაო  
და თქვეს ლექსი სწეროს მამუკამ გელნი არივინ ჭჭირნაო.

### მდენარის შაირი

მზე ხარ და სსგ.

და თქვეს და სსგ.

### მდენარი ტუბი

და თქვეს ლექსი და სსგ.



**წყობილი მრავალ მუკლი ძველი**

ახა იესო იესო საუდარი დაგიგვიქოსო

ახლა ამ წყობილის მრავალ მუკლისა ხმასაც ეს უბრალე სი-  
ტყუა გამოვინებს ვითა ეს სხვანი.

მიჯნური მიჯნურ | მიჯნური | მიჯნური მიჯნურ | მიჯნური.

ამას ცხრა სტრიქონი ამისთანავე ხმისა მოეც შენა სახელი  
ბოლოს ჩაურთევ და ამისთანა ხმისა აქნება ვითა ეს:

**წყობილი მრავალი მუხლი მამუკასი**

თუმცა შენია, შენია კარდისარწარყვეკენა ჭშენია,  
სხვათა განხათობს გაშლილი, გონებას მოუფხენია,  
მისგან საკლე ხარ ღხანიითა, არსით შეგემთხვას სენია,  
ტანსა გმოსიეს მშვენვარე, გიდეჯანაღვისა სენია,  
ლამაზად იზრდის არაკთა, მჭკრეტელთ არ მოუწვენია,  
მისსა რად გამართებს მიჯნურთა, გუშტობა მოუგენია,  
შენსხემისა სამუდამოდ, ღის შენთვის მოუგენია,  
მჭკეს მისგან მიწვიე ამება, არ უამად გარდამგლენია,  
და გასმენ და ღხანი კეთილი, რა მზრდელსა განუგენია,  
და მამუკასათვის სიბნელე არ არის განუგენია

**წყობილის მრავალ მუკლი ლექსი**

დგას შენდა ღხანი კეთილი, რამზრდელს განუგენია,  
და მამუკასათვის სიბნელე არ არის განაო.

**წყობილის მრავალი მუხლს ტყეში**

და მამუკასათვის და სხუ.

**გმელედის შიარი სამკვეთი ძველი**

ზატარასა: სუფთას ქალს: გარე ტუნელი: ედებოდა: მავსებელი: ჭუკს  
არკინა.



ახლა ეს გმელედი შიარი სამკვეთის ხმა ამ გვარად გააკეთდებ. ისინი საცა ორად გაიჭრება, იმ ალაგს ეს სამად გაიჭრება, საცა ისინი ოთხად გაიჭრება იმ ალაგს, ეს ექვსად გაიჭრება ვაჭროლსაც ნახვით და ეს სიტუვა იმის ხმას გააკეთებს.

მიჯნურობას: მიჯნურობას: მიჯნურობას: მიჯნურობას: მიჯნურობას:  
 მიჯნურობას.

განუგნდა ამ სოფელსა არ მიუკეს და არაქსა განუშოროს განაგდოს, ჩავარდების გაენიას დუშრეტსა ანაგზებსა, სამუდამოდ არანდოსა, თავი მერძალად სული მრთულად შეინახოს, არა ჭყოსა წაწმედულია  
 არა დროსა,  
 და იქებიან რომელიცა ეურჩების სიამოვნეს ამ წუთისა ანადოსა.

### სამკვეთი შიარი

თავი მერძალა და და სსჯ.  
 და იქნიან რომელიცა და სსჯ.

### ამისი ტუბი

იქებიან რომელიცა და სსჯ.

და თუ ლექსის გინა ტუბის თქმა გინდა ამ წერილების რომელიცა გინდადეს ორი ბოლოს სტრაქონის ხმაზედ თქვი როგორც ჩვენ აქ მოგვიშორებდა და როგორც ეს ბოლოს სტრაქონები ამბავს გააკეთებს და ლექსი იქნება აგრევე სულ ბოლოს ხმაზედ. ერთი ტუბი თქვი და ამბავიც გაათახოს და ტუბი იქნება როგორც აქ სწერია.

მე რადგან ესენი შეგვრბე თვით ამათი ხმისთანა ლექსის თქმაც შექმდო, მაგრამ ესენი უმჯობე იყვნენ ჩემსა და ამისთვის ესენი დაესწერე და ჩემი ნათქვამიც ამით გასულ ნუ თუ მეც შელექსითა თანა არაინ გამძღოთ და ნახოთ თქმულნი მსგავსი ლექსთა ეოკულთა ჩემ-მიერ სხვანიცა და უწოდე წიგნსა ამას ჭაშნიკი ლექსთა სასულად გასრულდა მოსკოას წელთა ქრისტეს აქეთ ჩილოა (1731) თვესა თერვალსა (ბ) 2.



სულხან სხაბა ორბელიანმა ქილიჯა და მინა ცალქესა თურც რუ-  
სთუელის ნათქვამი არ არი, მაგრამ ნაკლებად სათქმელიც არ არი,  
იმისი ბეკრი სმა მოაყვანა, ამისთვის რომ სხარსულში მრავალკმათ  
იყო და რამითონ კმათაც რამითონ სტრიქონად იმისი იყო ისე თქვა  
და ამის ქვეით სწიქის თითო სმისა თითო და სახელიც ზედ აწი-  
რისა.

უცხა

გარც ქალს ვინ ღირსა მოარჩენს ჭირსა  
ზრუნვას მოილხენს ვინ უჭრეტს ბირსა  
თუმცა შესვდება ანხლასა და ქვირსა  
ჭქვიან მას უგლიძი გლისში რცხვინელი  
აკგულნა ქალნი საკმილის აღნი  
რა გინდ შეენოდეს როგორცა ლაღნი  
მამინც არ ვარცა ვითა კლდე საღნი  
ჭქვიან მას უგლიძი გლისში სარცხვინელია

ჩახრუხული მაგნაკორული

გატსა ვისმე ბჭობს, მსჯავრისა ბჭობს, აძლეკდენი იყო ცრემლისა  
მღვრელად,  
სხვამ უთხრას ტირისდ, რადამც სან მხიარად, მოღსენა გამართებს  
ესე თქმულად,  
მან თქვა გაიმე, მაქვს ღარაიმე, სამართლის ქნანი მიჩანს საზღვეულად  
და ზარი დამეტა, ზარი-დამეტა, ჭგონებისა გასაკრთომულად.  
მოხივართლართა, მჭყვიარლთა ღლართა, შორის ვით გაუბრჭო ჭკუის  
მზომულად,  
იგ ორნი მტერნი ვითომ ზედ ამტკერნი, ვით გაუარჩიო ზედ მა-  
მკვლამულად,  
რა ქნას მსჯულმან, ღონე კლანჯულმან, ორთაკარება სიტყვამწერ-  
მულად,  
და ზარი დამეტა, ზარი-დამეტა, ჭგონებისა გასაკრთომულად..

### ჩახრუხაული შერეული

მოკული სენად, მოკული სენად, თუცა მაქნა სისხლთა მჯდომელად, ვითა რავისო, ვითარავისო, მოყვარე დაუსთმე გასაწერომელად, საფერი მეცა, საფერი მეცა, თავს ქვათავი ქვას დიამაგრი, რადგან იასკე, რადგან იასკე, თვითვე შევიქნე ჭირთა მზომელად. | სად არი სულა, სად არი სულა, ცოდვისა სანანელად თუცა მაგარი და რამინ მანანა, რამინ მანანა, არ შეიძლება ვიყო მდომელი.

### ჩახრუხაული მზობელი

ლალის ბაგენი, გულთა სადგენი, ჯიშედის ბეჭდის თვალთა სადარი, მის ბეჭდის დერო თუ დღერო, ტუნი უმცროსად და საქადარი, შირის სახენი, ღრუბლის ვახენი, რწიონისად უწითლე მხენად, თითა დალაღნი, ტრფილთ დალაღნი დაღსა დაშიდა ზედდა სახენად შირმზე ნათელი, ვითა სანთელი, ცეცხლის მსახურთა სთაყვანება, და მშვილდური წარბი მისგანვე წარბი ისრად წამსგვრავს გქენა ვნებანი

### მრჩობელი ფისტიაური

სიკეთით ბაღი, სამოთხეს გაგდა, თუ არ იმასა, რა შეკადარო მის სამოთხისა ვარდი ქაჯს გგანდა, შეენებით სრული დასაქადარო, ასამანი ღვინოს ასხემდა, ნარგოზს ფიალა კელთა გჭირა, ია დამთვრალი მიდგმულიყო ვარდს, მიბრუყვით ჭირი კჭირა ჩრდიონს თმინი მგრზედ გარდეგდო, ღვინოს გესხნა ნარგოზთა ყური. და ბუღბუღთა გამსა კელარ ისმენდა ესრე შესლადა ამოეთა შური.

### შერეული

ერთსახელშუა დღისმზებრ ვითა მზენათლად მხენარე, თვალნი ნარგოზად მოსარკით, ნახვარი ულთა მცენარე, შირი ბრალ ლალთა უმჯობე, ინანითთ გარდაბანილი— წელიწადწეტი მკერდ ბრტყელი რანახოვლიდეს ზენარე, გულ-ტკბილი შაქრის უტკბოსი, ბაგე ბალახში ცვარული, და სხედას ვით ლბილი სსული კელთათვის არ საწყენარი



### მჩნობლელი

გელ-წრათი უცხო ოსტატი ჭკუიანი გონიარია,  
წუღუნედ ქარულად მოხატის, უმა იყო თუნდა ბერია,  
გულისა გასანათებლად, თმანი სუტუჭი და სხისის,  
ღამის სარითა დღის კარდსა შორმანთა ურგის მსახისს,  
მისთან ნახატთა მნახველი თუ გასინჯოდა ცნობითა,  
და იგიც მის მსგავსად გაბეჯდის, კერ აწას გამოცნობითა,

### წიგნილი

თურც მსმენელი სწკლას ვურს არა უზურობს სმენასა,  
მძიმესა რად-ღა იტვირთავ, თავსა რად უზამ შენასა,  
წესია უთხრა შეჯდომა ბუდის ტაიჭთა სმენასა,  
გზის შორისაგან განუწას კანად მივიდეს მენასა,  
თუ არ იმინოს, მიუჭვი კლდეზედა გარდაფრენასა,  
მამინ ღა იცნობს შეიტყობით მისსა გულისა დენასა.

### შეწიგნილი

ღთის მინდობა სჯობს ყოველსა გაჭრობა მუშაკობასა,  
რა უკეთა, რაც მოგრა, მისს სიღამაზე მკობასა  
გული მას მტვირველ მიადე, ნუ მიწეკეშა (?) კობასა,  
შენი მდღევარი მოგეტეს, ვით ხელაში კობასა,  
თურც მითმუნ მოგევა დაქსუნ არა კობასა,  
და შენმა ტრფიალმა გამოგელს კლდეჭანი ვითვა კობასა.

### იამბიკა

მრავალთა ყამთა მოგებად თემთა იარეო,  
კოდუნ ზრუნვა უმეტეს ჯანიარეო,  
ანგარის თვალი ალეხად კერ აღიარეო,  
სადღათი მურელი თურც ღა არ მოამშკრეო,  
და მარგალიტს კერა აღიხვამს რაზომც მითმც ბიერეო.

### იამბიკა

თურც ღრუბელსა ცვარი ენამა,  
აღად გაკვიდეს საქმემ ზენამა,  
მადლად მფრინველი მოკლის ფრენამა,  
კითხ ფარვანა სანთლის ზენამა,  
ჭერი შეწვა კერთქვის ენამა





რწმუნული

ბრძენძან მითხრა სიტყვა ჭირად სიტყვის ძალთა მრგველო სშირად,  
ეგრე ბალი ენასე ძვირად იგაგოთ სენი დარგე სირად,  
ვინცა ჭამონ, აქონ ძირად, შენდობა გრქვან შესაწირად,  
და მრავალ ხილთა იგდე ზირად მჯობის მჯობთა მოვლი მზირად.

შეწყობილი

რანამ სმელეთი იარო,  
ხემს მდურავს ვერ ეზიარო,  
ანა გქნა საუდიარო,  
გლეხთ არსად მოკამშიერო.

ფისტიკაური

ერთი იგივე გახსოვი მოყვარისა მცნობთა ბრძენთა ტკბილად ნათქმისა,  
საქმე ყოველი გარცისა არას არ თუ გარცე ყოველი საქმისა.

ლექსი

მიუარემინ მზე მოაწვია,  
ორონოსთან დია აწვია.

მეფისავე ნათქვამი უწვევებელი

რად დაუბადე სოფლით ვიბადე, ვაი სიკვდილო, მწარე სიკვდილო,  
მეგონა რამე სოფელ რამე ვაი სიკვდილო, მწარე საკვდილო  
მისწევს სოფელსა აგის მყოფელსა, - - - -  
განვრცხვრ ვიშვებდი ვერ გავიშვებდი, - - - -  
მატკობა მაგება არად სარგება, - - - -  
შენ ვერ გიცნობდი თურც მიხმობდი, - - - -  
მოსველ ანასდად მიწას მეც ლაფლად, - - - -  
მოვმოხრდი ცოლსა შვილს თანა მყოლსა, - - - -  
მოვმოხრდი ძმასა გამყარე დასა, - - - -  
მეგობარს სულთა სავარელ ტკბილთა, - - - -  
მომკალ მომკვეთე სოფლის მოკეთე, - - - -  
სხვაგან გამგზავნე დამხვდენ მუნ მანე, - - - -  
მუნ გამიკითხეს დამცეს დამწინახეს, - - - -  
რად ენდვე სოფელს ანასდას მყოფელს, - - - -  
თუ იქ ინარე აქ ვი ხარე, - - - -  
დამხვდენ მტარველნი მწარეთ მტანჯველნი, - - - -  
დულსენი მიმევა მითხრეს ეს სიტყვა - - - -

მეფის ნათქვამი ბოლო ვრთი.

მე შეამკვივ ცა ქვეყნის ზღვა მთა-გული ნაყოფი ტვარი,  
 ახამს უხმე საყვარელად მეთ აღგიოთქვი თუთა ზღვარი,  
 განკამდირე განკამრავლე, ზეცით ნაყოფი ცვარი,  
 ხატვლად ჩემთა სიკეთეთა აღმომართეს საკვლად ჟვარი  
 შეგამწუნე მეგვიპტელები რისხვით მივერ დანამწვარი,  
 აღაშფოთე სასწაულთ მიუგვინე მგალი მუგარი,  
 განვიყვანე გელთა მათგან უტირველად განგვარი,  
 ნაცვლიათ ჩემად სიკეთეთა აღმომართეს საკვლად ჯვარი,  
 დამე უძლე ნათელის სვეტით დლე ღრუბლით მტრეზი იტმარი,  
 ზღვა განუხე განვიყვანე მწუგრვალთ მივერ გლდის განღვარი,  
 არ განურტვალთ სამოსელი განანთ გქმენ გამძღვარი.  
 ნაცვლიათ ჩემთა წყლობათა და სხე.

შევიყვანე აღთქმის თემსა დაუმკვიდრე მთა და ბარი,  
 სულ აღგატე მტერნი მათნი და დაგიდევ მათი ზარი  
 მეფელები და წინამძემელები მივერ მათი მამაზარი  
 ხატვლად ჩემთა სიკეთათა . . . .

გორცი ვისსენ ქალწულთაგან, გიქმნე მათი შენამყვარი,  
 მეგდარნი მათნი აღვადგინე, მეგლობელი მათი გარი  
 სხეულთ მივერ განგურნება, ბრმათა ხელვა ვარქვიეს ვარი  
 და ხატვლად ჩემთა წყლობათა. . . .

მეფისავე ნათქვამი

შურით აღისნეს უბილნი წესი აქმნეს მათის მამისა,  
 სიკვდილს ზრასხადენ უწესად, თუ დრო დაიტენ უძმისა,  
 უსჯულთ მისი მოწათე მიცემას ზვიარას ამისა,  
 და ვაი რა მწარედ იწოდა ხწლეგნი მახამისა

მტელში მიუძღვა კრებულთა საწუნა ყოვლის ტამისა,  
 მდდელი მოძღვრისას მივიდენ გასტანჯვლად ვამისა,  
 ბრალი ვერ ზოგეს მასზედა გვლავ სტემდენ წამდაწამისა,  
 და ვაი რა...

მუხრანული

სამკალი გაქვს სამეზარ ძალო, თუ მოიძვი კვთავსა მქ ძალო,  
 მოიძვი და შეიკრიბე, ძალო, საუგუნოდ არ წახდების ძალო,  
 მტერი რომი მზერს დასწველად ძალო, მას შები გულ-მესისსლედ ძალო,  
 რა მას დასტემ მოისვენებ, ძალო ორსავ სოფელს სახტელს ვამბობ ძალო.



გახტანგური

ორი მისი თვალი ორი ჯერნი, ბოლოს მწერველი,  
გველურობის ძალით გაცის მწერელი გულზე მწერელი,  
ნახეთ მოყვასნო საყვარელი ჩემი თვალის მკერელი  
იმს უნსოდ გავს ის ტურფა და დაუჯერელი  
და არა არა ის არ არის მე საყვარელს ვინცნო მისი მწერელი.

მეფის ნათქვამი ლექს აძბავი

საწუთრას ბაღი რა შინდა სცან ალექსანდრეს მეფეო,  
იდგა ყვავილი მრავალი სასულის სუნი —  
მის ფშვას ალექს ქვეყნა სხვა და სხვა რიგთა —  
შეება ვარდისა მრავალ ფრად გაშლილ შიგა —  
სისვანი ღვინისა შრომნი გია ფურადნი —  
ყამბახის მსგავსად გაქლო სიუხვის შირი —  
სიმდიდრის იასამანს სუნით აქსო —  
ყავ მრავალბასა ყვანო ლილია საშსაში —  
მხავას სუნის ფერისებრ შინა ყმა ბუკრა —  
მღვიძრობის თვალის ნარვისის სისშირე იყო —  
სიფურადენი ზარდახშის ინის ყვავილებრ —  
სეე სვიანობას სასახლე შიგ იდგა რამდი —  
ლოკლათის შადრევანები მალაღია ისრელა —  
თავ მალღობისა ალგანი ღრუბლადი იდგა —  
სინაბრულისა არდავანს მრავლად ჭზოებდი —  
(?) მტრთ გულის ფერსა სუმბულისა სიმრავლე ქონდა —  
გარგთ გულფურისა შაბუნი იდგა მრავალი —  
გოგრის თასთა ამბარი ბუ შიგ გაშლილიყო —  
ეს ასე შექნა სოფელმან ახლა რამი ვიტყვი —  
ანაზად რამინ მოღრუბლა ნეუსკასა გამონდა —  
დაზრო ზოვი გახმეო დასტვიკდა სრულიად —  
სახლთ წვიმს სეტყვით მიეცა ნოტიო დიდი —  
გრიგლმა ქანძი იჭროლა შემუსრს სრულა —  
შადრევანები ნამსხვრევით აღაკსო დასქდა —  
ალგა ძირითურთ აღმოფხვრა ქარის სიმბაჯრემ —  
ჩანს უნაყოფოს მინდორად აწ ახლა იგი მეფეო, —  
სოფლის სიმუხთლე ასეა რადგან სდეკს მიკვირს —  
და აწ შენ ამისთვის რათ სწუხარ უნსოთ მოჩანს გახტანგ მეფეო.

შინაწილი 1900 წლის «ძიანებისა»

- ახალი კიბე. — 1899 წ. ქართული საბჭოთა-კომუნალური  
 რატონი (II). — «ცხოვრება და სეკულარობა» — ტელეტონის  
 სახელი რამანი «ადგილობა» (V და VI). — კომუნალიზმი ქართუ-  
 ლის ლიტერატურაში (VII, X და XI).
- ახალი ქართული ბატონიშვილისა და იასკო ბებუნაშვილის მანქანა-  
 წიგნი (II).
- ახალი კომუნალიზმი შ. — «უცხოურია, უცხოურია!...» ფსიქოლოგიური  
 კომუნალი (I). — «მედიკალიზმი მსოფლიო მანქანა კომუნალიზმი!»  
 კომუნალი (III). — «უცხოურია გოდება» — (კომუნალი) (V). — «უცხოურია!»  
 სურათი (VI). — «ახალი უცხოურია!» კომუნალი (XII).  
 ბუნების მედიკალიზმი, კომუნალი (VIII) — კომუნალი — მსოფლიო-  
 ბა (IX და X).
- ახალი კომუნალი. — უცხოურია მსოფლიო (IV).
- ახალი კომუნალი. — ლამაზი ქალის (IX). — \* \* \* კომუნალი (IX).
- ახალი კომუნალი. — ბატონიშვილისა სამედიკალიზმი, თარგმანი თ. სან-  
 კიასი (III, IV და VIII).
- ახალი კომუნალი. — კომუნალის ფიქრი, კომუნალი (II). — «ახალი უცხოურია... კომუნალი-  
 სი (IX). — ნუ მასმედიკალიზმი... კომუნალი (IX).
- ახალი კომუნალი. — კომუნალიზმი — თარგმანი კომუნალიზმიდან ი — ნისა (VIII, IX,  
 X, XI და XII).
- ახალი კომუნალი. გ. — «ახალი კომუნალიზმი სეკულარული. თარგმანი თ. სან-  
 კიასი. (II).
- ახალი კომუნალი ი — მედიკალიზმი. — კომუნალი. (X).
- ახალი კომუნალი იგ. — დამონებული, რამანი ბოლომდე ცხოვრებიდან, ნა-  
 წილი მედიკალიზმი, თარგმანი თ. სანკიასი (I—V—VI).



- გოანინი ე. — კრახანა. — რამანი იტალიის ცხოვრებიდან — ნაწილი  
 მესამე, თარგმანი ნატალა გიგაურისა (I, VI და VII).
- თაყაიშვილი ე. — არსეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი (XII)
- თ — ლი ე. — მართლად მოადწინა ჩვენამდის ძველი დილარანიის ნაწიეპტ-  
 მა თუ არა (II).
- კაკაბაძე ე. — ინგლის-ტრანსკასპის რმის მიზენ-შედეგი. — ინგლი-  
 სის საზოგადო პოლიტიკა (VII).
- კლდიაშვილი დავით — ქამუშაძის გაჭირვება — მოთხრობა (I, II, III  
 და IV).
- ლაშბერტი არქანჯელო — სამეგრელოს აღწერა, თარგმანი იტალიე-  
 რით. (IV, V, VIII, IX, X, XI, XII).
- ძგალაბლიშვილი სოფ. — წარსულიდან — მოთხრობა (II და III).  
 ძელანია — ნაკრძობა — მოთხრობა (V და VI).
- ძეფე ერეკლეს დროის არზა (I).
- ე — ასი ს. — წუთი - სოფელი — მოთხრობა (XI და XII).
- ედი ქურუმი — უირომული ლეკენდა. — თარგმანი თ. სასოკასი (IV).  
 ურდანიას თ. — თავგუდასავალი იმერთა მეფის სოლომონ დიდის  
 შვილის-შვილის ბატონიშვილის გიორგის (აკტობიო-  
 წრათა) (V).
- ერუსიკე გ. — სასადაწლო ფიქრი — ლექსი (I). — ჩემი აღსარება —  
 ლექსი (I). — ჩემი სიმღერა — ლექსი (II).
- სენებელ — ინგლისის კონსტიტუციას მე-XIX საუკუნეში IX, X  
 და XI.
- სახოკია თ. — ზარბის მსოფლიო გამოყენა და ჩვენს ქვეყანა (IX).  
 გურია-აჭარა (XI).
- სიღლაგანი — ზასუნის ზასუნა (დავით ბაქრაძეს და აკაკისა) (I).
- სვიმონ იმერთა მეფის და მთავრის მამის გურიელის სრული (IX).
- სურგულაძე მ. — თომას ჭენრი ჭექსლი (ბიოგრაფიული დახასიათე-  
 ბა) (VI)
- ს — შვილი აღ. — კეფების-ტყოსნისა უაღბი ადგილები (III, IV,  
 V, VII, VIII და X).
- ტარღე ეკ. — ჩარღე ზარული. — თარგმანი (I).

უშიგაშვილი ზ.—სამეცნიერო მუშაობა (II). ქართული თეატრი და  
ლატერატურა—50 წ. იუბილუის გამო (I).

ფურცელაძე. ანტ.—ასული ისრაელისა.—სუთ-მოქმედების ტრა-  
გედია (VII, VIII და IX).

უ—ბე ად.—საქართველოს მეფეთა ბრძანებანი (VI).

ჩინკუაძე სახლში (VIII).

ცაგარელი ა.—ცისარტყელა, კომედია 4 მოქმედებად (X და XI).

ჭავჭავაძე ივ.—საქართველოს სამეფო ტახტის შემკვიდრება  
მეფის-მედაგით და ბატონიშვილი აუღონი (IV).—ანდრია  
მოციქულის და წმ. ნინოს მოღვაწეობა საქართველო-  
ში (V—VI).

ჯანაშიანი.—გაგასიაში სწავლა-განათლების მდგომარეობა 1898წ.(III)

ხალხური ლექსები.—გაგონილი გაყავა არაბ ელიძისაგან (IX).

ხახანაძე ივ.—ძველად აღბეჭდილი წიგნი მისკოვის სინო-  
დალურს სტამბაში (III).—მე-XVIII საუკ. ქართული  
თეატრის ლექსთ-წეობის: (XII).

ჭიანჭი—\* \* ლექსი (III).—\* \* ლექსი, თარგმანი სა—სა (VI).—  
\* \* ლექსი სა—სა (VIII).

### ნეკროლოგი

† გიორგი წერეთელი. (I).

### ბრონიკა

შინაურა მიმოხილვა: 1) ქართული თეატრის დღესასწაული.—მისი წელი  
წინ სვლა და ამის მიზეზები.—ქართული დრამატ. საზოგად.  
მოღვაწეობა.—ამ მოღვაწეობის გაფართოების საჭიროება.—  
გიორგი წერეთლის გარდაცვალება. გარდაცვალებულის მნი-  
შვნელობა ჩვენს ცხოვრებასა და ლიტერატურაში.—მისი და-  
კრძალვა და ზოგიერთ ვაჟბატონთა უღირსი საქციელი—**დადი**  
**სა (I).** — 2) ახლად განზრახული გადასახალი.—გადასახალ-  
თა ისტორიის უმთავრესი მომენტები.—ჩვენი უკან ჩამორჩე-

ნა.—ახალის გადასახადის უმთავრესი თვისებანი.—ვისი პრინციპიალური სიკარგე.—მისი პრაქტიკული მხარე.—შემოსავლის სიფრთხილით გამოანგარიშების საჭიროება.—ერობის ერთი საწინააღმდეგო მოსახრება.—ორიოდე სიტყვა **pro domo sua**. **ჯაჯისა (II)**. — 3) საზოგადო კრებათა სეზონი.—თავდაზნაურთა კრება.—ორიოდე სიტყვა თავდაზნაურობისა და წოდებრივ დაწესებულებათა მნიშვნელობის შესახებ.—საზოგადო საჭიროებათა შეახებ შუამდგომლობა.—სათავდაზნაურო მამულის გადაკეთება და გამოკობა.—თავდაზნაურთა ახალგაზრდა.—საშვილიშვილო საქმე.—სამეურნეო ბანკის წევრთა კრება.—ამ ბანკის ზრდა-განვითარება.—რა იმედები ვერ გაამართლა მან?—მიმართულების შეცვლის საჭიროება.—ერთი კითხვა თავდაზნაურთა ბანკის მომავლ კრებაზე.—მიზეზები დამხმარებელ საზოგადოებათა დაქვეითებასა.—დახმარების აღმოჩენის საჭიროება.—კიდევ რამდენიმე სიტყვა „კვალს“ და მის სულის ჩამდგმელს.—**ჯაჯისა (III)**. — 4) ტფ. სათავდაზნაურო ბანკის წევრთა კრება.—უწინდელი და ეხლანდელი ოპოზიციაცია.—ბანკის მოქმედება 1899 წელს.—შედარება 1898 წელთან.—ცნობები ბანკის 25 წლის მოღვაწეობის შესახებ.—საშიში გარემოება.—ბრძოლა კონკურენტებთან.—საყურადღებო საკითხი.—ბაქს სააგენტოს საქმე.—ქუთაისის ბანკის წევრთა კრების შეჩერება.—**ჯაჯისა (IV)**. — 5) ქუთაისის თავდაზნაურთა კრება.—წოდებრივი ხასიათი კრებისა.—ცნობას შემცირების საკითხი.—უცნაური პოლემიკა.—„ქ. შ. წ. კ. გამ. საზ.“ წევრთა კრება.—„საზოგადოების“ ანგარიში.—სამწუხარო მსგავსება.—ფორმალური აღარულება მოვალეობასა.—ახალი დროის მოთხოვნილებანი და მათი დაკმაყოფილების საჭიროება.—კითხურა და მისი მცხოვრებნი.—საზარელი მდგომარეობა.—ვისი მოვალეობაა იზრუნოს მუშების ჯანმრთელობისათვის?—ისევ ტარიფი.—საყურადღებო ცნობა — **ჯაჯისა (V)**. 6) ციმბორში გადასახლების მოსპობა.—ორი უმაღლესი ბძანება 6 მაისს 1899 წ. და 13 ივნისს 1900 წ.—რეფორმის ნაკლებეანებანი.—გადასახლების მაგიერი სასჯელი.—საპატომროთა მდგომარეობის გაუმჯობესების საჭიროება.—ქართველმოზარდი თაობა გიმნაზიებში.—ტფ. სათავდაზნაურო სკოლაში კურსდამთავრებულნი.—საჭირო შუამდგომლობა — **ჯაჯისა (VI)**. — 7) სამი ახალი საყურადღებო კანონი.—ამიერ კავ-

კასიის სახელმწიფო გლენტა მიწად-მფლობელობის გაწეს-რი-  
გება.—ლირს-შესანიშნავი მუხლები ახალის დებულებსია.—გა-  
დასახადთა რეფორმა ამიერ კავკასიაში.—მისი მნიშვნელობა.—  
ახალი შეღავათი ჩვენებურ თავად-აზნაურობას.—სამელიორა-  
ციო კრედიტი.—ერობა, როგორც საუკეთესო დაწესებულება  
მეურნეობის გაუმჯობესებისათვის.—ილია ზონელის გარდა-  
ცვალება —**ჯადისა (VII)**. — 8) მარგანეცის მრეწველთა  
კუება.—რამდენიმე ცნობა მარგანეცის მრეწველობის შესახებ.—  
საბჭოს ენერგიული და ნაყოფიერი მოქმედება.—მისი ზრუნვა  
მრეწველთა და მუშათათვის.—ფართო და საიმედო პროგრამა  
მოღვაწეობისათვის.—საბჭოს მოღვაწეობის კრიტიკოსები.—  
ოპოზიციის მანე მიმართულება.—უმეცრება და ინტრიგანო-  
ბა —**ჯადისა (VIII)**. — 9) კეთილი ნიშნები სწავლა-განათლე-  
ბის საქმეში.—უმადლეს და საშუალო სასწავლებელთა გამრავ-  
ლება.—სამრევლო სასწავლებელთა დაარსება.—სავაჭრო და  
სამრეწველო სასწავლებლები.—საშუალო სწავლა-განათლების  
რეფორმა.—მისი მნიშვნელობა ჩვენთვის.—სადგომის გადასახა-  
დი.—მისი საზოგადო ხასიათი.—საქალაქო საარჩევნო უფლე-  
ბანი.—ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო.—ნაფიც მსაჯულთა სა-  
ზოგადო სასამართლო და ნაფიც მსაჯულთა განსაკუთრებული  
სასამართლო.—მოსალოდნელ სასამართლო რეფორმის საზოგადო  
ხასიათი და მნიშვნელობა —**ჯადისა (IX)**.

**უცხოეთის მიმოხილვა:** — 1) ბრძოლა სამხრეთ აფრიკაში —**ჯადი-  
სა (I)**. — 2) ბრძოლა სამხრეთ აფრიკაში —**ჯადისა (II)**. —  
3) ინგლ-ს-ტრანსვაალის ომი.—რუსეთის დიპლომატიის გა-  
მარჯვებნა სპარსეთში.—გერმანიის გაძლიერება მცირე აზიაში.—  
მსოფლიო გამოფენა პარიზში.—გერმანიის შინაური სააქმეე-  
ბი.—ჰეინცეს კანთონი.—**ჯადისა (III)**. — 4) ინგლის-ტრან-  
სვაალის ომი.—აჯანყება ესპანიაში.—საფრანგეთის საქალაქო  
არჩევნები.—მოდრობა ჩინეთში —**ჯადისა (V)**. — 5) არეუ-  
ლობა ჩინეთში.—**ჯადისა (VII)**. — 6) არეულობა ჩინეთში.  
—ჰეკინის აღება.—მოკავშირეთა ძნელი მდგომარეობა.—რუ-  
სეთის მთავრობის წინადადება.—რუსეთი და და ევროპა შო-  
რეულს აღმოსავლეთში.—შორეული და მახლობელი აღმოსავ-  
ლეთი.—გერმანიის პოლიტიკა.—ინგლის-ტრანსვაალის ომის



უკანასკნელი ამბები—**ჯაღისა (VIII).**—7) ჩინეთის საქმეები.—გამოურკვეველი მდგომარეობე.—მშვიდობიანობის ჩამოგდების დადგინება.—პირობების გამოკვევა.—მოკავშირეთა საერთო პოლიტიკა.—არჩევნები ინგლისში.—ლიბერალთა დამარცხება.—იმპერიალიზმის გამარჯვება.—ომის მიზეზები და შედეგი—**ჯაღის. (X).**



6/111